Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

CHRISTIAN FALSTERS

LÆRDOMS LYSTGAARD

ELLER

ADSKILLIGE DISCURSER

OVERSAT FRA LATIN
OG FORSYNET MED INDLEDNING OG NOTER
AF

JØRGEN OLRIK

TREDIE PART

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK FORLAG - KØBENHAVN OG KRISTIANIA
MDCCCCXX

CHRISTIAN FALSTERS

LÆRDOMS LYSTGAARD

MED UNDERSTØTTELSE
AF CARLSBERGFONDET
UDGIVET AF
DET DANSKE SPROG- OG
LITTERATURSELSKAB

CHRISTIAN FALSTERS
LÆRDOMS LYSTGAARD

ELLER

ADSKILLIGE DISCURSER

OVERSAT FRA LATIN
OG FORSYNET MED INDLEDNING OG NOTER
AF
JØRGEN OLRIK

TREDIE PART

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KJØBENHAVN OG KRISTIANIA
MDCCCCXX

OPLAG: 600 EXPL.

DETTE EXPL. ER

№ 154

GRÆBES BOGTRYKKERI - KJØBENHAVN.

LÆRDOMS LYSTGAARD

ELLER

ADSKILLIGE DISCURSER

TREDIE PART

TIL DEN HØJÆDLE OG

HØJVELBAARNE

OTTO TOT

HANS STORMÆGTIGE MAJESTÆTS

DANMARKS OG NORGES KONGES

ETATS- OG JUSTITS-RAAD

SAMT

COMMITTERET I RENTEKAMMERET

MIN HØJGUNSTIGE VELYNDER[a)]

Endskønt *du*, højædle Herre, ikke har noget, hvormed du kan godtgøre mig at være i din Gæld: intet Document, ingen Haandskrift, intet Vidne, holder jeg det dog for at være en Art Forurettelse at besvige *dig* for hin Fædrenearv af Tak og Hæder, som *dine Frænder* have efterladt *dig*. *Dine* højædle Forfædre have nemlig fordum gjort mine salige Forfædre til Gode med mangfoldige Slags Tjenester, hvorom jeg beklager ikke at være naaet saa sikker Underretning til mig som Følge af min Faders tidlige Død[b]. Men da jeg desuagtet indtil denne Dag gaar omkring med selve denne Erindring, hvilken jeg som Dreng har hørt af min salig Moder, omhyggeligt indprentet i mit Sind, og da jeg ikke har anden Sten, der trofast kunde bevare den, end Papiret, og ingen anden Griffel end Pennen, saa beder jeg *dig*, store og højvelbaarne Herre: modtag dette *tredje Bind* af mine *Discurser* som et fromt Ihukommelsestegn paa min hengivneste Tjenstærbødighed mod *dine* Forfædre; modtag dette Sendebrev som en Indskrift, tilegnet hele den *Tottiske* Slægts Dyder og dens synderlige Velgerninger imod mine Nærmeste. Lad de gamle Ægyptere dyrke deres *Thoth*[c]; lad hin gamle Romer i Marmor forherlige sin *Totiam*, *Prisci*

Datter[d]; i langt mere ubeblandet Ære hos vore Landsmænd skulle i det mindste være denne ene Mand, din højlærde Farfader, *Otto Tot*, (ikke at tale om andre), og denne ene Kvinde, vor udødelige *Birgitte Tot*, for ikke her at nævne *Beate* og *Anne*, fornemme Fruer, der i al Eftertid florere ved boglige Kunsters Hæder[e]. Og da nu du, højædle *Tot*, tilfører disse dine fædrene Aner et herligt og værdeligt Lys (jeg smigrer visselig ikke: Vidner ere de udenlandske Universiteter, Vidner ere de hjemlige Professorer i Kunster og Videnskaber, Vidne er det Arbejde, som du udretter for Fædrelandet), kan du ej forundres derover, hvis jeg foredrager at betale, hvad jeg skylder *dine* afdøde Forfædre, til *dig*, deres Efterkommer, fremfor at dø utaknemmelig og fragaa mine Forældres Gæld. Men iøvrigt, om *du* saa aldrig havde nogen Farfader, af hvis Fortjenester *du* kunde høste nogen hæderfuld Frugt, saa ere dog *dine* Dyder, *dine* Studéringer saa berømmelige, højlærde og højfornemme *Herre*, at jeg skylder Naturen Tak for *dig* og *dig* Tak for Naturen: *Naturen*, siger jeg, som har skænket *dig* til os som nyttig Medborger, til mig som bevaagen Velynder; *dig*, som ærefuldt vender de af hin modtagne Gaver til saavel borgerlig

som boglig Pryd for Fædrelandet. Følgen er, at enhver retsindig Dommer af vor fælles Lyksalighed holder *dig* i den største Agt og Ære, men næppe nogen højere end

din hengivneste

CHRISTIAN FALSTER.

TIL DEN HØJÆDLE OG

HØJVELBAARNE

OTTO DIDRIK GREVE AF SCHACK

ARVEHERRE TIL GRAM OG SEEKAMP

KAMMERHERRE HOS

HANS STORMÆGTIGE MAJESTÆT

KONGEN AF DANMARK OG NORGE

MIN HØJGUNSTIGE VELYNDER[1]

HVAD *dit* kostbare Boskab er for *dig*, det er for mig *din* Bevaagenhed, *din* Gunst, *højædle Greve;* derfor tør du ej forundres derover, hvis jeg som en omhyggelig Husfader har nok at bestille med af al Magt at bevare *din* Velvillie imod mig. *Du* har fra *din* første Alder efter *dit* Gemyts medfødte Godhed bevist mig uværdige enhver Art af Gunst; jeg har igen med taknemmeligt Sind atter og atter overvejet, hvorlunde du af *dine* synderlige Fortjenester af mig kunde høste nogen offentlig Lovprisnings og Taksigelses Afgrøde paa min liden Ager. Og da jeg herudi ikke har kunnet finde nogen anden Udvej aaben end hin Alfarvej, der alt i mange Aarhundreder er traadt, at nemlig Skribenterne tilegne deres Velyndere deres Skarpsindigheds Ihukommelsesskrifter, saa beder og bønfalder jeg dig, *højædle Greve*, om at dette ringe Bind maa overgives til *dit* Navn. Det præsenteres dig hermed udaf et *din* Ære højst hengivet Sind af

din højædle og fornemme Stands
ærbødigste Tjener
CHRIST. FALSTER.

Ribe i Jylland d. 22. August 1731.

CHRISTIAN FALSTERS

I. DISCURS.

OM VISSE TING, SOM BEFALDE HOS MODSTANDERE.

Ved en fornem Mands Bord[a] vare vi for nylig faldne i Snak om hint bekendte Sendebrev fra den fordums Biskop i København, den højlærde Mand *Hans Bagger*[b], til Hans Majestæt *Christianum V*, i hvilket hin nidkære Forsvarer af den fædrene Tro for at nedkaste Beskærmelsen af *de Reformertes* Menighed ved Hove, kuldkaste Opbyggelsen af deres Kirke i København og udkaste hele Menigheden af vore Indemærker havde af al Magt anvendt hele den hellige Veltalenheds Værktøj og Vaaben, benyttende sig af følgende Paamindelser: at de saakaldte Calvinisters Lære var en Gru ved sine Vildfarelser; at deres Ansøgning medførte den største Ubillighed og Fare; at vort Borgerskab vilde ved denne Uhumskhed blive som et Kar med skident Vand; at det næsten vilde være ude med den evangeliske Sandhed, ude med den offentlige Fred,

ude med den højeste Øvrigheds frie Myndighed, hvis disse udlændiske Indvandrere fra et fremmed Land antoges i vor Hjord og mod Sæd og Skik forenedes med os ved en Art Gæstevenskabs og Landsmandskabs Ret. Det hændte sig nu, at en af Gæsterne[c], der saa meget mindre var i Stand til at holde tæt med sin Mening, som han var ret aabenhjertig af Naturen, berømmede de Reformertes Dyder (hvilke nu i lang Tid siden vor *Baggers* Dage have levet iblandt os), som om han var betalt for det: hvor fredeligt de have holdt deres Sager for sig selv; hvor troligt de have tjent vore Landsmænd; hvormeget de have gavnet vor Næring og Bjæring; hvor anselige, tilvisse ikke Laster, men Forbilleder paa Maadelighed, Ærbarhed og Vindskibelighed de have ladet indflyde i vort Borgerskab; saa at det vilde være rettere at indbyde end at undfly dem; saa at Fyrsten viseligt har holdt det for Uret at nægte dem det Gæsteherberg, i hvilket vi endog antage selve de snedige Jøder.

Til Stede var en Præst[d], en Mand, der haardnakket holdt fast ved den rene og sande Tro, og som var overbevist om, at intet med Rette kunde siges eller gøres, der afveg saa meget som en Fingersbred fra vore Skikke; han kundgjorde, at den, der dømte saa hædrende om udlændiske Modstandere, forsaa sig ikke lidet mod Kærligheden til Fædrelandet og den hjemlige Kirke. Ham gensvarede den anden sagtmodig og ærbødig: »Visselig vilde jeg forse mig svarligt, højagtbare Mand,

imod selve Retfærdigheden, Sandheden og Kærligheden til det ganske menneskelige Selskab, hvis jeg dømte anderledes end billigt er om Udlændingenes Dyder. Den Mand tykkes mig visselig at have liden Forstand, som alene er henvendt paa sig selv og holder andre i liden eller ingen Pris, og agter Fødejorden saa højt som om den alene indeholder alle Naturens Behageligheder, men forsømmer at skattere de øvrige Dele af Jorden. Jeg er sandelig ikke den, der ligervis som en ung Mand er saa dødelig forlibt, at jeg fæster Øjne, Sind og Tanke paa een eneste Skabnings Skønhed. Jeg elsker min Kone, men tager desuagtet, Ærbarheden ufortalt, de Andres i Øjesyn, roser dem og holder af dem. Ganske paa samme Vis er jeg den hjemlige Kirke hengiven i saadan Maade, at jeg desuagtet lader enhver udenlandsk Kirke staa ved sit Værd og sin Hæder. Jeg har, det tilstaar jeg, Afsky for *Romerhoffet:* jeg hader denne Rede, dens Æg og dens Unger; jeg er taknemlig imod Naturen, fordi jeg ikke hører under dens blodige og grusomme Domstol; fordi jeg ikke vanker om iblandt dens adskillige brøstfældige Køretøjer, iblandt dens adskillige Kuske, saa at sige, paa Vejen der fører til Himlen; fordi jeg ikke lader mig fixere af dens tomme og underfundige Øjenforblændelser. Desuagtet fragaar jeg ikke, at der i Romerkirken findes visse hellige Tillokkelser, som have staaet i Gunst fra gamle Tider: jeg mener hine fromme og til Gudsdyrkelse indviede Enebo, fremdeles den hæderlige Udhol-

denhed overfor Kulde og Hunger, det alvorlige Afkald paa menneskelig Nydelse, og andre, af selve den første christne Kirkes Grundlæggere samtykte, Pligter. — *Jøderne* kan jeg ikke fordrage; dog er der noget hos dem, som befalder mig, nemlig deres utrolige og alt fra umindelige Tider bestandige Ærefrygt for den hebraiske Bibel[e], som de Christne i forrige Tider længe agtede ringe, og som mange af de Lærde den Dag idag næppe røre med en Finger. Ikke at tale om den jødiske Sabbaths nøjagtige Overholdelse[f], hvilken, Overtroen fraregnet, er os et ypperligt Exempel til Efterfølgelse. — *Muhamedanerne* lytter jeg ikke til; dog hører jeg gerne, at disse, tilfredse med borgerlig Lydighed, tilstaa de Christne saavel som Jøderne Tros-Frihed; at de uden at kære sig om Vedkommendes Tro udmærke sig ved at sætte en synderlig Ære i at gøre vel i Flæng mod fattige Folk, være sig christne eller jødiske eller deres egne, som *Thevenotius* beretter[g]; at de, for at Kirkens Rolighed skal være des tryggere, under Dødsstraf forbyde Disputeren om den fædrene Tro[h]. Dertil kommer, at deres Lære ogsaa tit og ofte krydres med særegne Smaahistorier, der ikke lidet forlyste mit Sind. Foruden dem, som den berømmelige Mand *Levinus Warnerus*[i] har sammensanket af muhamedanske Skribenter om visse JESU CHRISTI *Ord,* tykkes hin Fabel mig overmaade fornøjelig og nyttig om det Kunststykke, hvorved Moses siges at have omvendt Pharaonem fra Atheisme til Kundskab om den

sande GUD[1]). »*Propheten* havde altsaa atter og atter taget fat paa *Pharaonem* for at overtyde ham om, at GUD er evig, og Verden skabt af hans uendelige Visdom; men da han mærkede, at han aldeles ingen Fremgang havde, lader han hemmelig i en øde Ørken opføre en smuk Bygning. Hvad sker? Kongen drog ikke længe efter paa Jagt, fik paa lang Afstand Øje paa hint pragtfulde Slot paa et saa afsides Sted, iler nysgerrig derhen og adspørger, hvad det er for et Syn, og hvem der har ladet det Slot opbygge. Da nu alle tilstode sig at være uvidende derom, svarer Moses omsider, *at der ingen Tvivl var om, at det var opstaaet af sig selv uden nogen Mesters Haand.* Ved at høre dette brister Kongen i Latter og udbryder, at den Tale er en Mand uværdig, der gør sig til af at være *Prophet.* Dertil svarer Moses: *O Konge, hvad jeg siger tykkes dig højst latterligt og usandsynligt; men tror du da at hele denne Verdens Sammenføjelse er opstaaet af sig selv? Dersom denne smukke Bygning, som er en saare liden Del af Verden, ikke er opstaaet, eller har kunnet opstaa af sig selv i Ørkenen, hvor meget urimeligere er det da ikke, kære, at denne Alverdens vældige, grundfæstede, og i alle Maader fuldkomne Bygning skulde skylde sig selv og ikke en alvidende og almægtig Bygmester sit Udspring?* Ved det Bevis bliver Pharao overtydet og gaar nu over til at dyrke GUD, som Moses havde prædiket.« «

Da Talen var endt, vendte min Ven Præsten sig til mig og erklærede for Alvor formedelst sin brændende Kærlighed til den fædrene Kirke, at

han ønskede dens Modstanderes Navn udslettet, deres Gudstjeneste lagt øde, deres Helligdomme omstyrtede. — Disse hvidglødende Forbandelser og Forbitrelser undredes jeg over og sagde: »Betænk, højagtbare Mand, naar du taler om *Helligdomme*, at fast intetsteds paa Jorden æres Gudshusene mere skødesløst, efterladende og lunket end hos de Christne, og intetsteds afvige de mindre fra Almuens verdslige og almindelige Vaaninger, hvoraf hine Skældsord komme, med hvilke Jøderne forfølge vore Kirker[k]. Thi ikke sandt? Lad Christus forbyde, *at nogen bærer et Kar igennem Templet*[l]; i vore Kirker gaar det dog ej anderledes til end paa Torvet, paa Korsvejen, paa Gadestævner: der spadseres, snakkes og sladres; i dem strides der ofte om Rangen med Hug og Stød; de give enhver Dag- eller Næringsdrivende offentlig Adgang; de tjene, fornemmelig ved Romerkirkens Midnatsmesser, hin gode gamle *Veneris Nattevagt;* de synes da først at have et vist Anseende af guddommelig Højhed, naar de prange med Prydelser og med malede Tavler, ligesom *Alexandri Severi* Hus-Capel med *Christi*, *Abrahami* og *Orphei* Billeder[m]. Betragt, kære, de gamle Hedningers Helligdomme, hvilke de hædrede med saa stor Fromhed, at det *i dem hverken* var tilladt *at spytte eller at snyde Næsen*, efter *Arriani* Vidnesbyrd[n]; at de havde den Lov: *Hvo der i Tempel gør Overlast, bøde ti tusind Denarer til den, hvem han gør Overlast, og ti tusind til Borgerskabet*, som *Quintilianus* beretter[o], hvilken paa Stand tilføjer: *Hvad bør i nogen*

Republique mere plejes og agtes end Religionen? Lad ikkun Uskikkeligheden andensteds faa en maadelig Straf; men i Templet, hvor vi afholde os fra Ord, hvor vi berede vore Sind, hvor vi endog bevare vor Sjæl tavs, er det utilladeligt at støde nogen for Hovedet, saa at sige i Enrum, i en Art Løndom. Hør hin *Gellii Paamindelse*[p]: *Templer bør ikke uden Forskel og ubetænksomt, men med Tugt og Skik besøges og æres og frygtes.* Jeg forbigaar her utallige andre Exempler paa denne hedenske Gudsfrygt, ikke at tale om den synderlige Ærbødighed, som de nyere Hedninger vise deres *Pagoder*, Tyrkerne deres *Moscheer*, og som ikke er nogen lidt forfaren Mand uvitterlig.«

Derefter gik man over til fromme Ønsker om at vi ikke selv maa blive forstødte, mens vi forstøde andre, og at den algode treenige GUD vil forbarme sig over os og over hele Menneskeslægten.

II

CRITICUS STRAFFENDE SIG SELV[a].

En poleret og forfaren Dyrker af boglige Kunster, som havde meget Indseende i og Hukommelse af gamle Finesser, havde formedelst den Lyst til *den critiske Kunst*, hvoraf han var grebet, voldt sin Skarpsindighed tusende Vanskeligheder for at overkomme den ene og den anden

Læsemaade hos den ene og den anden Skribent. Han, der mente at have gjort sig ypperlig fortjent af den lærde Republique, kommer en Dag til mig, medbringer Prøver, beder mig være Dommer over hans Færdighed, og fører alvorligt Klagemaal over Skæbnen, der havde nægtet ham Raadighed over haandskrevne Texter. Jeg fornøjer mig ikke lidet over Mandens Flittighed, river begærligt Papiret til mig, besér hans Rettelser og fælder Dom over dem i mit stille Sind. Der vare nogle som befaldt mig overmaade, men der fattedes heller ikke saadanne, som vare forfærdigede aldeles paa Trods af sund Fornuft, som man siger, og hvilke indeholdt saa at sige mere aandelig Ødselhed end Artighed.

Min unge Ven, som ikke utydeligt kunde gætte min Mening af min Pande, hvilken han ved nogle saae rynke sig, ved andre glatte sig ud, beder mig frimodig om frit at anvende Fil eller Svamp paa hans Arbejde. Jeg tog med Kyshaand mod denne Oprigtighed og sagde til ham: »Du er sandelig en hvid Fugl i Critikernes sortladne Slægt, hvilke for det meste i deres Gætninger bevare en saa knarvorn og fripostig Halsstarrighed,

at hvo ej mener saa, slet ingen Mening har[b],

som *Volcatius Sedigitus* i sin Tid overmaade hovmodigt har sagt[c]. Men for aabenlyst at tilstaa hvad jeg mener, saa beklager jeg, at der er saa stor en *Mængde Manuscripter* for Haanden, at *den snarere besværer end gavner Critikeren*, som *Petrus Aurelius*

med Rette erindrer om[d]; jeg beklager, at den gode Tid nu til Dags ofte spildes saa elendigt af vore Criticis, som først da haabe at have indlagt sig udødelig Tak saavel af Oldtiden som af Eftertiden, naar de møjsommeligt have sammenskrevet mangfoldige Forbedringer og Antegnelser til *Ovidium;* naar de slemmeligt have belastet det *nye Testamentes* guddommelige Skrift med utallige gamle Skriveres Fejl; naar de i en ubetydelig Sag mene sig drabeligt at have vippet andre Fortolkere af Pinden. Ja, hvis denne litteraire Syge breder sig i Fremtiden, da priser jeg snart de gamle, endskønt barbariske Tider lykkelige, da vil snart alt være fuldt af Scepticisme, da vil endelig snart paa de gode gamle Skribenter passe hin klagende Indskrift paa Ulykkes-Monumentet hos *Plinium*[e], *at de ved Lægernes Mængde ere gaaede til Grunde.*«

Da min Ven hørte dette, spørger han mig sagtmodig, paa hvilken Maade en gammel Forfatter rettelig bør corrigeres, samt hvilken Vej jeg selv har fulgt ved Forklaringen af *Gellii Nætter?* Jeg svarer ham: »Fremfor alt maa man atter og atter igennemlæse den Skribent, som man har til Hensigt at lægge Haand paa, saa at man kender ham i Bund og Grund, saa at intet gemmer sig i Marven og intet i Blodet paa ham, som man ikke har udforsket og forfaret. Det er lidet værd at bedømme ham efter hans Aasyn og Skabning eller efter andres Hoved, med mindre man kender ham som en gammel Ven ud af daglig Omgængelse: hvilket Sindelag, hvilket Gemyt han har, hvilken

Taleform han bruger, hvilken Ærlighed han skriver med, hvilke Dyder han er begavet med, hvor meget han kan i sin Haandtering. Og ligesom man siger, at man skal æde mange Skæpper Salt med En, før Venskabets Hensigt er fyldestgjort, og at man skal raadslaa om sin Ven før end man raadslaar med ham, saaledes bør du først længe og meget prøve Skribenten, inden du overlader ham at prøve[f] dig. Hvis vore Fortolkere og Critici anvendte saadan Forsigtighed, hvilke ej kunne nøjes med een Navnkundighed, men, mere bekymrede for at tælle end for at veje deres Antegnelser, fast for hvert Aar bringe en ny Skribent frem for Lyset, da vilde visselig ikke nu til Dags Udgaverne[g] skyde op saa talrige som Paddehatte eller modnes hurtigere end Asparges, da vilde der visselig ej være Aarsag for os til midt i denne store Afgrøde af dem at klage over deres store Ufrugtbarhed, som jeg mindes alt i sin Tid at have ført Klage over i mine *Adskillige Tanker*[h].

Hvad nu min *Gellium* anlanger, saa lader os med det samme slaa efter. Dette Arbejdes Vilkaar havde jeg fra Begyndelsen afmærket mig saalunde, at jeg daglig holdt mig for Øje, saa at sige paa en Tavle, et ret Billede af de *Attiske Nætter;* til hvilken Ende jeg havde sammenskrevet mig en rigtig *Glose-Bog til Gellium*, som skulde befatte de enkelte Sager saa vel som Talemaader tillige med mine Anmærkninger. Og for disse Anmærkninger havde jeg altsaa skrevet følgende Love: *for det første,* at ingen, med hvem jeg tilfældig er uens, med Rette skal

kunne anklage mig for Tilsidesættelse af Maadelighed og Blufærdighed, at ingen skal høre ilde for sin Vildfarelse, at der ej skal udkræves nogen anden Flittighedens Løn end Dommerens Billighed og ædle Overbærenhed. *Dernæst*, i Henseende til *Gellii* Textcritik, er det saare langt fra at jeg blindt betroer mig til dette Haandskrift eller hin Udgave, være sig Gronovii[i] eller nogen andens, men jeg antager den Læsemaade, som nærmest stemmer med Gellii Stil, hvilken Bedømmelses-Regel min *Gellius* selv lærer mig ud af *Varrone*[i]. — — — *Ydermere*, for at jeg ikke lig en ukyndig Læge skal foraarsage Sygdomme, føjer jeg aldrig mit eget Hoved saavidt, at jeg for Morskabs Skyld mener at burde rette noget uden Nødvendighed. — — — *Endelig* fremsætter jeg stundom Gætninger, hvor der er Brug derfor, men ikke søgte, ikkun saadanne som frembyde sig af sig selv. — — —

For det sidste bryder jeg ikke mit Hoved med eller spilder min Tid paa de Steder hos Forfatteren, der ligge udenfor enhver Corrigerings Lykkespil; nej, jeg tilstaar hellere med de kyndigste Læger, der ej holde det for saa stor en Skam: ikke at helbrede alle syge:

For Sygdom ubekendt ej Lægeraad der gives[k].

Saaledes bekymrer Ordet *Quopsones* i VIII Bog, XIII Capitel, som jeg ikke med nogen min Forstands Kraft er i Stand til at begribe, mig ikke mere end Maanebeboernes Sprog.

Iøvrigt, ved Udlæggelsen af min Skribent, retter jeg mig med største Flid efter de gamle saakaldte *Scholiasters*[l] Korthed, og er ikke vidtløftig i nogen Del af Værket undtagen i *det meget righoldige Sag- og Ordregister*, hvilken Titel de fleste Udgaver nu til Dags, endog de bedst udstyrede, falskelig tillyve sig.«

Medens dette afhandles, bringes mig fra Holland den højlærde og højberømmelige *Richard Bentleys Horatius*[m], som alt i lang Tid havde været mig kendt af Omtale. Efterat jeg en liden Stund begærlig havde igennemløbet den, vender jeg mig til min Ven og siger: »Denne *Horatius* er sandelig *Bentleys*, thi denne har rettet hin efter sit eget Behag og sin egen Mening; denne *Bentley* er *Horatii*, thi denne har drillet og plaget hin overmaade meget.«

III

OM NOGLE NYERE OPFINDELSERS MINDRE FORDELAGTIGE FORDELE.

En udlændisk Mand, en indfødt Franskmand, der vilde lægge sig i Selen for sit Folks Ros og Yndest, fortalte os engang ved et Gæstebud en Historie, som jeg selv siden mindes at have læst i *de Lærdes Forhandlinger*, Leipzig 1714, Side 195 f., hentet ud af *det kongelige Videnskabernes Academis Historie* 1710[a]. Den lød saalunde: »Den

højædle Mand *Bonnius*, Præsident for Skatkammerraadet i Montpellier og academisk Æresmedlem af det kongelige Selskab i Montpellier, havde først iagttaget, at Edderkopperne spinde Silke, og havde deraf i Aaret 1709 ladet gøre Strømper og Handsker. Han havde til det kongelige Academi i Paris indsendt Handsker ved Hr. *de Réaumur*[b], for at han skulde undersøge, om der kunde drages nogen offentlig Nytte af denne Opfindelse, og tage sig af Sagen. Hvad sker? Først ser man sig om efter en forsvarlig Næring til en forsvarlig Mængde Edderkopper; dernæst bragte man i Erfaring, at i Frankrige kunde den ej tilvejebringes af Fluer, fremdeles at Edderkopperne æde Maddiker og fornemmelig finde Behag ved Saften i Spidserne af frisk voksende og af Fuglenes Vinger udrevne Fjedre (hvilken Føde holdes for den bedste af alle), og ydermere, at Edderkopperne i Frankrig vare alt for smaa til at strække til ved Oprettelsen af et Værksted, medmindre de i Tal vare 6635521. Dog mente man endelig ikke at maatte opgive alt Haab, førend man havde gjort Forsøg med de amerikanske Edderkopper, som ere langt anseligere end de europæiske, etc.«

Da nu hin Udlænding med usigelig prægtige Ord hævede denne Opfindelse og denne Plan til Skyerne, og da de fleste af os for Høfligheds Skyld med halvt samtykkende Skuldertræk stillede os ret venlige an, tog jeg, Høfligheden ufortalt, som jeg haaber, til Orde, bad dem først have min Dristighed undskyldt og sagde dernæst: »San-

delig, højfornemme Mand, hvis *Heliogabalus* endnu var i Live, vilde han uden Tvivl glæde sig storlig over dette Skuespil, han, der, som *Lampridius* beretter[c], *befalede sine Slaver hver især at bringe sig tusinde Pund Edderkopper efter at have udsat en Belønning derfor, og siges at have indsamlet ti tusinde Pund Edderkopper;* — — men iøvrigt synes denne saa vel som de fleste af vor Tids Opfindelser mig at være Spindelvæv.«

Deraf opkom en Trætte imellem os om *de gamle og de nyere Opfindelsers* Ypperlighed; af hvilke han ej bar Betænkende om at gøre et stort Væsen af *de sidste*, medens jeg beskedenlig ikke tøvede med at foredrage *hine*, idet jeg imod den nyere Tid opstillede hine kloge *Ægyptere*, *Chaldæere* og andre, opstillede de Mestre fra de gamle Dage, som vi den Dag idag følge i *Architecturen*, i *Geometrien* og fast i alle Fag, opstillede de Gamles Kunstnere, som vore ingenlunde kunne indhente, opstillede endelig utallige Opfindelser af de Gamle, saa vel i Fred som i Krig, saa vel i Staten som i Hjemmets Liv, hvilke dels ved Eftertidens Dovenskab ere gaaede til Grunde, dels ere tilbage i lemlæstet Stand og maaske aldrig kunne genvinde deres forrige Fuldkommenhed.

Men Franskmanden, Eftertidens stridbare Talsmand, vilde heroverfor fordunkle de Gamles Ros og forekaster mig de højst navnkundige Underværker, som han kaldte dem: *Bogtrykkerkunsten* og *Krudtet* med samt dets *Skydegevær*, med hvilke efter hans Mening ikkun saare faa af de gamle Dages

menneskelige Vindskibeligheds Fortjenester af Staten kunde sammenlignes.

Da tog jeg til Orde og sagde: »Du farer vild, højfornemme Mand, hvis du troer, at jeg ringeagter vor Tids Hoveder som ufrugtbare og dens Næser som sløve. Gud bevare mig mit Sind fra sligt! Jeg klager ikke over vore Tiders Natur, men over deres Tugt: jeg klager over Børnebørnenes Dovenskab, hvilke, hvis ikke deres Forfædre alt forlængst flittigt havde plantet, næppe nu om Dags vilde have Æbler at plukke, og som, hvis ikke disse fra gammel Tid havde efterladt dem deres Arvegods, vilde leve i smaa Kaar; jeg klager over adskillige Menneskers utidige Flittighed, hvilke eftertragte visse nye unyttige Ting, men kaste Vrag paa de gamle og nyttige, der enten ere gaaede til Grunde eller ufuldbyrdede, tvært imod hvad *Seneca* foreskriver[d]: *Jeg ærer Klogskaskabens Opfindelser, og det glæder mig at besøge Opfinderne, der saa at sige ere manges Arvelod. Mig tilhører denne Vinding, mig dette Arbejde. Men lader os handle som en god Husfader: lader os formére, hvad vi have modtaget. Denne Arvelod skal i forøget Stand overgaa fra mig til Efterkommerne. Endnu staar meget Arbejde tilbage, og meget vil stadig staa tilbage; og ingen, der er født efter tusende Menneskealdres Forløb, skal være udelukket fra Lejlighed til endnu at lægge noget til. Men om endogsaa alle Ting ere opfundne af de Gamle, saa vil dette altid være nyt: Brugen, Kundskaben om og Indretningen af de andres Opfindelser. — Meget have de udført, som have været før os, men de have ikke*

fuldført det; alligevel bør de højagtes og dyrkes paa Guders Vis. — Den samme Ærbødighed, som jeg skylder mine Lærere, skylder jeg hine Menneskeslægtens Lærere, af hvilke ere oprundne Begyndelserne til saa meget godt. — Men for at komme til *Bogtrykkerkunsten*[e], som du omtaler, højfornemme Mand, uagtet den ikke henhører under vor Tids Hæder, saa tillad mig, kære, kortelig at udvikle min Mening derom. Jeg gør sandelig (det være sagt uden Forkleinelse af *Johan Gutenbergs* eller en anden mulig Ophavsmands store Hæder) ikke meget Væsen af denne Velgerning, men henregner den snarere til *de nyere Opfindelsers mindre fordelagtige Fordele* og undres over, at *Strassburgerne, Mainzerne* og *Haarlemmerne* i Nederlandene strides om dens Fødestavn, ej anderledes end de syv Stæder i Grækenland om Homeri Hjemstavn; ikke at tale om *Chineserne*, som andre paastaa at være Bogtrykkerkunstens første Ophavsmænd. Visselig have, efter min Mening i al Fald, Tyrkerne gjort overmaade klogt i at tage sig vare for Bogtrykkeri lige indtil det nys forgangne Aar 1729, Aar 1141 fra *Hegira*[f], da Constantinopolitanerne først have begyndt at øve denne Kunst, hjulpne med Bistand og Raad af den Fyrste, som har den næstøverste Rang i Riget[g], og forsynede med den store Ottomaniske Sultans Samtykke, dog paa det Vilkaar (tilvisse et viseligt Vilkaar), at man ikke har Ret og Adgang til at trykke nogen Bog, som angaar den Muhamedanske Gudstjeneste og Lære. Saafremt de christne Fyrster lige fra Bogtrykkerkunstens

Barndomstid havde anvendt den Forsigtighed, vil ingen kunne betvivle, at Kirkens Sag vilde have staaet langt uryggeligere og blomstret langt fredeligere. Thi ikke sandt? Det er Bogtrykkerkunstens afskyeligste Frugt, at Strid føder Strid, at saa mange ugudelige og skammelige Bøger, saa mange skidne Skældsord, saa mange i Skrift antegnede Utilbørligheder ikke kunne tilintetgøres førend sammen med Verden selv, at en *Servetus, Spinosa* og deres Lige ikke kunne udslettes ved nogen Ildebrand eller noget Skibbrud[h]. Derfor plejer jeg ret ofte at glæde mig over, at den christne Kirke i sin Opkomst var ubekendt med denne Kunst, saa at de fleste af den Tidsalders uhyrlige Skrifter ere ukendte for vore Bibliothequer, da de i rette Tid ere ryddede af Vejen.

Dernæst er det Bogtrykkerkunstens skarnagtige Bestilling, at vor Tids Gemytter saa at sige drives om i og næsten drukne i en Syndflod af Bøger, og at de fleste af dem ikkun ere saa meget ulærdere som de bugne og strude af overflødig Boskabs Forraad. Derfor kalder jeg de gamle Tider lykkelige og ønsker dem ofte tilbage igen, saa at de gamle Copisters Bestilling atter blev indført, og de gode saa vel Bøger som Forfattere atter kom til deres Værd, ja at hine gamle *Aristoteles, Plutarchi, Varrones* og *Plinii*[i], Exempler paa utrættelig Flid, saa at sige kom til Live igen. Ikke at tale om den umaadelige Mængde Penge, som vor Bogtrykkerkunst fortærer, siden vore Sæder ere saa forfaldne, at man for Tiden roser sig af, hvad

Plinius[i] lægger *Silio* til Last: *han var pragtlysten lige til lastværdig Købesyge*, saa at det næsten er en Skam for en studeret Mand ikke at øde sin Fædrenearv paa Studeringers Vellyster, hvilke ofte efterlade saa talrige Formuetab, saa mange Umyndiges Klager, ja foraarsage Foragt og Afsky for de gode Skrifter og Skribenter paa offentlig Auction.

Hvad skal jeg sige om den Smule Opfindelse af *Krudt* og *Bøsse?* Saameget er vist, at siden disse Krigskunstens Redskaber ere opkomne, er selve Krigskunsten nu næsten gaaet af Brug, og der er nu næsten ikke Rum for Mandemod og Forfarenhed. Hør, kære Ven, hvad *Polydorus Vergilius* siger i sit Skrift om Tingenes Opfindere[k]: *Til Menneskenes Fordærv er først og fremmest den Nyhed opfunden, som de kalde* Bøsse; *noget frygteligere end dette har ikke i Mænds Minde kunnet udtænkes af noget menneskeligt Hoved; — —* fremdeles[l]: *Det Skyts af Malm, som man kalder* Bøsse, *og som har gjort sig fortjent til al Forundring og Forbandelse, da det er udtænkt til Menneskenes Fordærv, kan jeg ej bevæges til at tro, at et menneskeligt Hoved har opfundet, men jeg tænker sandelig snarere, at en ond Aand har lært de Dødelige det, for at de skulde kæmpe indbyrdes ej alene med Vaaben, men ogsaa med Tordenslag. — —* Om *Krudtet* er jeg nær ved at mene det samme som *Constantinus* om *den græske Ild*, hvilken, da han var undervist om dens Brug af Engelen, siges at have ønsket Guds Straf over dem, som røbede den til andre Folkeslag[m]. «

Omsider holder Modparten, for med Ære at haandhæve de yngre Tiders og Hoveders Sag, som han havde paataget sig at føre, mig et saakaldet *Sœcompas* op for Øjnene, der, som han troede, var aldeles ukendt for de fjærnere Tider[n]. Men jeg henviste til *Levinum Lemnium*[o] og andre, som ikke betvivle, at denne uskattérlige Opfindelse alt paa Salomons Tider har været i Brug, og som søge dens Oprindelse hos de ældste Chinesere; ligesaa til *Thales,* som hos *Laërtium*[p] siges at have skrevet en *Stjærnekunst for Søfarende,* og som ifølge samme[q] omtaler *Magneten.*

IV

LIDEN PHILOSOPHISK PRÆDIKEN OM HEDNINGERNES KÆRLIGHED TIL GUD OG NÆSTEN.

Da jeg som en ung Mand paa to og tyve Aar efter GUDs Befaling (Aar 1712 i August Maaned) skulde flytte bort fra den angeneme og ædle By Nykøbing paa Falster, i hvis Skød jeg i mine unge Aar og under mine Studeringer var blevet opdraget, og gerne i Borgernes Sind vilde efterlade et Vidnesbyrd om, i hvor taknemlig og trofast Erindring jeg bevarede deres Velvillighed imod mig, med hvilken de havde omfattet mig som Dreng og siden som underordnet Embeds-

mand ved Skolen[a]), holdt jeg fra Prædikestolen offentlig en Tale til Folket, hvorved, som Lejligheden medførte, Prædike-Texten toges af *hine to store Bud, af hvilke Loven og Propheterne hænge: Du skal elske Herren din Gud af dit ganske Hjerte og af din ganske Sjæl og af din ganske Styrke og af dit ganske Sind, og din Næste som dig selv*[b]). — Siden gik der nogle Aar, og i Mellemtiden var det Papir, hvorpaa hin Tale af mig var antegnet, blevet noget skødesløst forvaret, og var ved et eller andet Tilfælde kommet en ildesindet Mand i Hænde, som mente sig at have fundet i min Lære noget usædvanligt og ungdommeligt, urimeligt Tøj (han havde fundet det samme som Drengene i den ormstukne Bønne[c]) og nu ej aflod med i Løn at udsprede onde Rygter om mig, fordi jeg, uforsigtigt efter hans Paastaaende, havde udtalt denne Mening: *Sandelig, hvis den sande Gudsdyrkelse skal kendes paa Iagttagelsen af begge disse højst guddommelige Bud, da overgaas alt Jøderne af de bedre og visere Hedninger, hvad der ej kan være tvivlsomt for nogen, der har Kundskab om og Indsigt i disses Dyder.* Disse Ord tog som sagt min Modpart Anstød af og søgte paa alle mulige Maader at lægge mit Navn for Had; og da en Ven raadede mig til, at jeg for at afværge dette og undervise den halvoplyste Almue skulde med læmpelig Haand gennemhegle min Modstanders uforskammede Vankundighed, skrev jeg *en liden philosophisk Prædiken om Hedningernes Kærlighed til GUD og Næsten*, hvoraf her følger en Copi:

»Da der ikke er noget Ord, som jeg elsker

højere, end selve dette: *jeg elsker;* da jeg ikke har større Had til noget end til selve dette Ord: *Had;* da der ej er nogen Tanke, hvis Sødhed jeg hellere nyder godt af, end den, som paaminder mit Sind om Menneskekærlighedens Pligt, kan det ej komme Eder, *mine Tilhørere*, underligt for, hvis jeg fornemmelig finder Behag i den Tale, i hvilken jeg ser, at Frelseren, at Propheter og Apostle, at endelig selve den øverste Lovgiver for Menneskeslægten besynderlig finde Behag, og i hvilken jeg ønsker, at I ligeledes maa finde Behag. Jeg ønsker, siger jeg; fornemmelig paa denne Tid, da vor Kirke og vort Samfund saa ynkelig plages, rives og slides af sine Borgerkrige; da en Art Vilddyrs-Natur synes at være gaaet over i Menneskenes Sind; da vi Christne næppe ere de gamle Jøders Ligemænd, og visselig langt ringere end Hedningerne. End *Hedningerne?* Det er haard Tale; jeg forarger Eders Øren, *mine Tilhørere*, som lige fra Barnsben af ere underviste om at afsky Hedningernes Navn som om de vare Spøgelser; som forfærdes over disses Lovprisning som over nye og uhyrlige Ting; som mene at intet ypperligt eller godt kan læres af disse saakaldte Barbarer. Men paa det at I kunne skamme Eder ved Eders Mening, paa det at Hedningernes fromme Exempler kunne stikke Eder i Hjærtet og i Stilhed bebrejde Eder Eders Sinds kolde Kærlighed til GUD og *Næsten*, saa hører sagtmodig mine Ord, kære Venner.

Hvis jeg gik saa vidt i Galenskab, at der efter

min Lære ej gaves noget urenere, arrigere og fortrædeligere Dyr end Hedningerne, saaledes som en af vore Egne, der nys har udgivet en liden Bog om *Hedningernes visse og sikre himmelske Arveløshed*[d], saa vilde jeg nu ikke tykkes Eder at fare med løs Snak, saa vilde I nu tænke, at det var Galmands-Værk ikke at samtykke i min Mening; men naar jeg fremstiller hine for Eder som Læremestre i Kærlighed og Fromhed mod GUD og *Næsten*, og sætter dem op imod, ja foredrager dem for de i den guddommelige Sandhed underviste Jøder, kan det ej være andet end at I udbryde ligesom hine *Athenienserne*[e]: *Hvilken ny Lærdom! Thi du bringer os nogle fremmede Ting for Øren.* Men I maa da huske paa, at den som først samtykker i og finder Behag i denne Lærdom, er Frelseren selv, hvilken i Lignelsen om *Samaritaneren og Leviten* ej utydeligt bebrejder *denne* hans haarde Sind og utjenstagtige Gemyt[f], men i mange Ord roser og lovpriser *hin* for hans overmaade kærlige og tjenstvillige Miskundhed. Hertil kommer, at de gamle Hedninger haardnakket anklage Jøderne for deres ubarmhjertige Avind mod Udlændinge, saaledes som *Juvenalis*[g] iblandt andet beklager, at Jøden

ej viser Nogen Vej, som ej hans Gud tilbeder,
og Uomskaarne ej til ønsket Kilde leder,

tværtimod hvad de hedenske Philosopher og Lovgivere foreskrive[h]; saaledes som ogsaa *Tacitus*[i] for Alvor beskylder Jøderne for *Had og Fjendskab mod alle andre;* for ikke at tale om andre Vidnes-

byrd. — Men for at komme til selve den højst alvorlige Hovedsag, hvorom jeg har foresat mig at tale, saa adskilles den ej utidigt, som jeg mener, i tvende *Tavler*, af hvilke den ene fremfører og befatter et Billede af *Hedningernes Kærlighed til* GUD, den anden af deres *Kærlighed til Næsten*. Naar I betragte den første, da lægger Mærke til de tydelige Spor af hedensk Gudsfrygt, nemlig: *Hvo der elsker GUD, adlyder GUD;* lytter til hint *Socratis* herlige Ord hos *Platonem*[j]: *Vel ynder og elsker ieg Eder, Atheniensiske Mænd, men dog adlyder jeg Guden mere end Eder;* — aldeles som Apostelen siger[k]: *Man bør adlyde Gud mere end Menneskene.* Ikke at tale om *Epicteto*, som tilraader *at adlyde Guden*[l]; eller om *Seneca*, som befaler os *at have hint gamle Bud i Tanker: Vær* GUD *følgagtig*, og kort efter lægger til: *At adlyde* GUD *er den rette Frihed*[m]. — Dernæst: *Hvo der elsker GUD, fortørner ej af Uagtsomhed GUD.* Lytter fremdeles til *Socratis* Ord hos *Platonem*[n], hvilken fremfor alt fraraader Manden *at synde mod* GUD, *være sig i Ord eller Gerning.* Hertil kunne vi henføre hint Ord af *Metelli* Tale hos *Gellium*[o]: *De udødelige Guder formaa alt, men skylde os ikke større Godvillighed end vore Forældre gøre. Men hvis vi fremture i vore Forseelser, gøre vore Forældre os arveløse til deres Ejendomme. Hvad kunne vi altsaa vente os af Guderne, hvis vi ikke gøre Ende paa vore Forseelser? Det er rimeligt, at Guderne ere dem* (eller: *ikkun dem) naadige, som ikke staa deres Villie imod.* — Endvidere: *Hvo der elsker GUD, frygter GUD.* Lægger Mærke til hin Befaling af den døende *Cyro*

hos *Xenophontem*[p]: *Frygter Guderne*, (mine Sønner), *saa at I hverken begaa, ej heller have i Sinde noget ugudeligt eller udædisk.* — Men betænker, *mine Tilhørere*, at efter Philosophernes Mening bør GUD ej frygtes paa Trællevis som en Tyran, men æres med Kærlighed som en Fader; i hvilken Mening hint *Senecæ* Ord[q] bør tages: *Ingen fornuftig Mand frygter* GUD; *thi det er Galenskab at frygte det gode; ej heller elsker nogen den, som han frygter.* Ikke at tale om *Plutarcho*, hvilken ikke ilde fremsætter *Gudsfrygtens* Gestalt og Natur i sit Skrift *om Frygt for Guderne*[r] samt i Skriftet mod *Epicurum*[s]. — Fremdeles: *Hvo der elsker GUD, regeres af Længsel efter GUD, foragter de menneskelige Ting og ser hen til de himmelske.* Overvejer hint *Plotini* Udsagn[t]: *Saasom Sjælen er af* GUD, *elsker den ham nødvendigvis.* — — *Sjælen i sin naturlige Tilstand elsker* GUD *og længes efter at beblande sig med* GUD, *ret som en, der med ærbar Elskov attraar en skøn Jomfru.* Ligeledes: *Derfor bør vi haste med at flytte herfra, og græmme os over, at vi i nogen Maade ere lænkede til vort Liv hernede, saa at vi af vor ganske Sjæl inderligt omfatte* GUD, *og saa at der intet er tilbage i os, med hvilket vi ikke tillige anrøre* GUD. — Hører ogsaa *Africanum* hos *Ciceronem*[u]: *Naar dette er Livet* (iblandt de salige), *hvi dvæler jeg da paa Jorden? hvi haster jeg ikke med at komme hid til Eder?* — — *Kære, hvorlænge skal din Tanke* (o Scipio), *være fæstet paa Jorden?* — — *Jeg formærker, at du endnu betragter Menneskenes Bolig og Hjem; om dette nu synes dig ringe (som det ogsaa er), saa tag altid disse himmelske*

Ting i Øjesyn og foragt hine jordiske. — Endelig: *Hvo der elsker GUD, bevarer GUDs Kærlighed og Velgerninger i taknemmeligt Sind og Ihukommelse.* Heraf komme hine Hedningernes Takkefester, Gæstebud, Ofringer etc.; heraf hin *Senecæ* Formaning[v], for ikke at tale om lignende af andre: *Hvo du end er, som ubilligt vurderer Menneskenes Lod, betænk alt hvad vor Fader har skænket os; — — naar du ret skatter Naturens Miskundhed, da maa du nødvendigvis tilstaa, at du har været dens Yndling.* — For det sidste: *Hvo der elsker* GUD, er tilfreds med GUDs Forsyn; han *overlader sig* nemlig ligesom *Socrates*[x], fordi GUD *overalt veed, hvad der er enhver til Baade, helt til hans Villie;* han omgaas med GUD i dette Liv *ligesom i et Gæstebud*[y], *idet han, naar noget af de ombaarne Sager kommer til ham, beskedenlig tager sin Del med fremrakt Haand, ikke udstrækker sin Begærlighed langt, men venter til det bliver rakt ham;* han er med *Seneca*[z] overbevist om, *at intet sker, som ikke er til vor Frelse,* og bevarer baade i Med- og Modgang en uryggelig Sindsro, efter at have aflagt al Bekymring for Legemet. Og at de fleste af de gamle Philosopher have udmærket sig justement ved disse Dyder, derom vidne noksom og mer end nok deres ypperlige Regler for Liv og Lære.

Lader os gaa over til den anden *Tavle,* paa hvilken det, med Forbigaaelse af de mere kendte, ikkun lyster mig at aftegne nogle mere tilsidesatte Vidnesbyrd om *hedensk Kærlighed,* hvilke over Eders Forventning kunne vende Eders Sind og Øjne hen til sig. Vitterligt er Eder, mine Tilhørere, hint

velbekendte Ord: *Hvad du ej ønsker gjort imod dig selv, skal du ikke gøre imod en anden*, og som ligger ganske nær ved vort Guds-Ord: *Elsk din Næste ligesom dig selv.* Nu haaber jeg ikke, at Eders Øren ville kedes ved *Lampridii* liden Historie om dette Ord i Alexandri Severi Levned[z]: *Hvis nogen var bøjet af fra Vejen ind paa anden Mands Ejendom, tracteredes han, efter sin Stands Beskaffenhed, i Alexandri Paasyn enten med Stokkeprygl, eller med Ris, eller fik Dom over sig, eller ogsaa, hvis Manden var alt for højt paa Straa til alt saadant, fik han den værste Last og Skam, idet Alexander sagde til ham:* Ønsker du det samme gjort ved din Ager, som du gør ved den andens? *Og han førte ofte følgende Ord i Munden, som han havde lært af nogle, være sig Jøder eller Christne, og holdt fast ved det, ja han lod det forkynde af en Herold, naar han satte nogen i Rette*: Hvad du ej ønsker gjort imod dig selv, skal du ej gøre imod en anden. *Denne Sentents elskede han saa højt, at han lod den opslaa baade i sit Palads og i de offentlige Bygninger.* — Men I ville maaske fortolke hint *Severi* Ord saalunde, at der ikke bør vederfares noget Menneske Uret, hvilken Lov Naturen har indgravet i alles Hjerter; I hylde uden Tvivl den Mening, som *Tertullianus* har efterladt sig skriftlig[aa]: *At elske sine Venner er Hvermands Sag, at elske sine Fjender ikkun de Christnes.* Du farer vild, *Tertulliane*, I fare vild, *mine Tilhørere:* Hedningernes Læremestre befale ogsaa at elske sine Fjender[ab], ret som vare de oplærte i Frelserens Skole og Ørenvidner til denne Befaling hos *Matthæum*[ac]: *Men*

jeg siger Eder: Elsker Eders Fjender; velsigner dem, som Eder forbande; gører dem godt, som Eder hade. — — Lytter, kære Venner, til hin store Philosophum og Kejser *Marcum Antoninum*[ac]: *Det er Menneskets Pligt ogsaa at elske dem som fortørne ham;* — hvorfor? *Fordi han*, saa lyde hans Ord, *er af samme Slægt som jeg og har Del med mig i den guddommelige Lod;* — — *fordi vi ere fødte til indbyrdes Hjælp, ligesom Fødderne, Hænderne, Øjenlaagene* —. — Jeg ser Eder slagne med en vis Forundring, mine Tilhørere: lader af med at undres over denne overraskende Iagttagelse af *Menneskekærlighed* hos Hedningerne; thi de bedste og viseste af disse plejede at indrette Reglerne for deres Gerninger paa Lighed med GUD, fornemmelig paa Efterlignelse af den guddommelige Godhed og Miskundhed, som jeg ved adskillige Beviser alt tidligere har godtgjort i mine *Discursers I. Part*[ad]. Men Eder beder jeg atter at henvende Øjne og Sind paa hint Sted hos *Matthæum*[ae] *om at elske sin Fjende,* hvor Frelseren paa Stedet tilføjer denne Aarsag: *paa det I kunne være Eders Faders Børn, som er i Himlene; thi han lader sin Sol staa op over Onde og Gode.* Overvejer nu, kære, hvor nær hint Ord af *Seneca*[af] kommer dette: *Om du vil efterligne Guderne, da gør ogsaa vel mod de Utaknemlige; thi Solen staar ogsaa op for de Ugudelige.*

Naar I nu, mine *Tilhørere*, alvorligt og omhyggeligt overveje disse Ting, som jeg i Korthed har fremført, da haabe vi, at I atter saa at sige ville blive gode Venner med de bedre iblandt Hednin-

gerne; at I, opmuntrede ved disse deres uformodentlige Gerninger og Ord, holde det for en Skam, som det ogsaa er, at overgaas af disse i *Kærlighed til GUD*, eller at sætte sit Sind mere til Jorden end til Himlen; at I, om I have lidt Uret af noget Menneske, hellere ville glemme end hævne; at I ikke ved nogen Eders Forseelse ville lade hint selskabelige Baand, hvormed Naturen har forenet os, og som vi endog se at sammenfatte de vilde Dyrs Arter saa tæt, tage nogen Skade af hine Menneskeslægtens arge Catilinariske Oprørere: *Avind, Had, Uenighed, Misundelse, Skælden, Grumhed, Uretfærdighed, Troløshed;* med ét Ord, at I maale Menneskelivets virkelig lyksalige Sødhed efter den ærligste og tjenstvilligste Kærlighed, efter *Photii* Formaning til Eder[ag], med hvis Ord mig lyster at slutte vor liden Prædiken: *Du skal elske din Næste ligesom dig selv. Hvad kan være nyttigere eller bedre end dette? hvad tjenligere til at opholde Livet eller til at fremme den menneskelige Naturs Staldbroderlighed og Sagtmodighed end at elske sin Næste som sig selv? Og at vide, at man er et Værk af samme Haand, af samme Natur, at man er kommet for Lyset ved samme Forplantelses Hjælp og ogsaa skal forlade dette Liv ad samme Vej, hvorefter der forestaar os én og samme Dommer, der afsiger Kendelse over vore Gerninger i levende Live; og fremfor alt at bestemme, at man ej bør bedrive nogen af de Ting imod sin Næste, af hvilke man aldrig vilde tilstede nogen imod sig selv, men bør baade ønske og forvolde den, hvis Næste man er, alt godt og gavnligt. Thi dette er Kærlighedens Mening.* — Men

skulde denne Formaning synes Eder mindre guddommelig, saa hører *Paulum* i Romerbrevet[ah]: *Hvo som elsker den anden, haver opfyldt Loven;* ligeledes i Brevet til *Timotheum*[ai]: *Summen af Budet er Kærlighed af et rent Hjærte, og af en god Samvittighed, og af en uskrømtet Tro.*«

V

OM VOR TIDS BARBARISKE VELTALENHED.

En lige saa rig som hæderlig Landsmand af mig førte ved en udenlandsk Domstol, hvor Dommere og Advocater ere *Drøsepinde* af *Fabii* Art, en allerede langvarig Proces mod en Mand, der uredeligt vilde tilsnige sig hans Arvegods. Han havde engang modtaget et helt Bundt Documenter fra Advocaten (da jo Proces-Acternes Skriftstykker pleje at være meget ordrige) og kommer ikke ret længe efter til mig, beklager sig til mig over sin Skæbne og besværer sig over, at hans Midler Dag for Dag forringes af den, der havde hans Gods at forvalte. Dertil fører han alvorlig Klage over sin Barndom, hvilken ej havde faaet nogen Lod og Del i boglig Lærdom, saa at han nu endog var skammeligt uvidende i Latinen. Nu spørger jeg ham: »Sig mig, kære, hvad vil du med Kundskab, med Øvelse i det latinske Sprog,

or hvis Skyld du efter mit Skønnende ikke har Grund til at røre en Finger?« »Jovist«, svarer han, »havde jeg ikke Brug for at kende det, saa vilde jeg ikke idag overløbe dig.«

Imidlertid fremtager han af Lommen det Bibliotheque (jeg mener den tunge Pakke Acter), som hans Advocat havde sendt ham, og viser mig nogle latinske Steder, indflikkede paa de tyske Procuratorers pralende Maneer, samt beder mig venligt tjene ham i at fortolke dem. Men jeg vilde hellere have gjort alt andet for min Ven, om jeg havde kunnet undgaa denne Bestilling. Hvorfor? Jo, jeg kendte alt paa Forhaand den latinske Skrivemaade, som Advocaterne bruge; det var mig ej ubekendt, at de finde deres Fornøjelse i barbariske og forfalskede Ord, ret som kunde de aldrig skrive priseligere end efter *Mørke-Mændenes* Mønster[a]; og jeg frygtede forud, at den nærværende juridiske Stil vilde volde mig meget Hovedbrud. Min Frygt slog heller ikke fejl: alt var opfyldt med utydelige Omsvøb; der var næsten lige saa mange Fejl som der var Ord, og det de uhyrligste af alle Uhyrer, i hvilkes Fortolkning jeg blev stikkende lige som *Øget i Grøften* (som det med et bondeagtigt Sprog hedder hos *Livium*[b]), skamfuld, tvivlraadig, nødt til at tilstaa, at *det ikke stod mig klart*[c]. Af vor Taskenspiller-Advocats utallige Latterligheder lyster det mig at nævne en: *Scotare*, hvilket dunkle Ord jeg i Begyndelsen i mit stille Sind tænkte paa at aflede af det græske Ord *Σκότος*, Mørke, men siden

hørte jeg af en vis Mand, at det var det samme som det danske: *at skøde*[d].

Næppe havde Spørgeren sat Foden udenfor min Dør, før nogle belæste Venner afløste ham, hvilke jeg fortalte den sidste Historie. Derefter kappedes vi om at gaa i Rette med *vor Tidsalders barbariske Veltalenhed,* saasom den er falden saa vidt fra den gamle romerske, at den aldrig synes atter at kunne forliges med denne. Og først afhandledes nu den tungmælte Veltalenhed hos adskillige *Lovkyndige* (thi disse vare Udgangspunct for Discursen), hvilke vi ofte se at skrive saalunde, at Tullius, at de gamle Lovkyndige, hvis de vendte tilbage til den lærde Verden, uden Tvivl enten vilde græmme sig over, at de havde været Romere, eller ogsaa over at Romersproget ikke var begravet samtidig med deres egen Jordefærd, paa det at det ej skulde fordærves af Eftertiden. Ej heller forbigik man, paa det disses Uduelighed kunde lægges dem desmere til Last, de velberømte Juristers prisværdige Amindelse, hvilke den forrige Tid fremførte: *Gothofredi, Budæi, Cujacii, Boissonii, Rittershusii, Tiraquelli, Cunæi*[e], og mange andres, hvilke have holdt det for en Ære at være rige paa mærkelig Berømmelse ej alene i Lovkyndighed, men ogsaa i boglige Kunster og Veltalenhed, som det sømmede sig navnkundige Jurister; thi *om end Lovkyndigheden er besjælet af en dybere Videnskab end Veltalenheden, saa er dog en virkelig Taler ikke alene ved sin Aands Kraft, men ogsaa ved sin Kundskabs Fylde Lovtrækkerens Overmand,* som den ypperlige Jurist *Diodorus Tuldenus*

siger[f]; hvori *Grotius* samtykker, hvis Ord ere disse[g]: *Den Lovkyndiges Bestilling vil ej skabe en stor Mand, hvis ej Veltalenhed kommer til.*

Dernæst lode vi Juristerne fare, og nu maatte *Philosopherne* holde for, og fornemmelig tages deres dialectiske Beviser under Overvejelse, hvilke hin *Aristo fra Chio*[h] ej uvittigt ligner ved *kunstfærdige, men unyttige Edderkoppespind.* Vi kunde nemlig ikke bare os for at spotte over deres mange nye og langvejs hentede Kunst-Ord eller, som hine med et fornemmere Navn kalde dem, *techniske Terminos,* efter *Diogenis* Exempel[i], da han hørte *Platonem* holde Tale om Ideerne og nævne *Bordheden* og *Bægerheden.* Efter denne Spot over den latterlige og letfærdige philosophiske Nyhedssyge fulgte siden vort alvorlige Klagemaal over den sande Philosophiæ Forsømmelse hos os Danske. Vi ærgrede os nemlig over, at næsten alle vore Philosopher ikkun ere en Art veltalende og for Landet unyttige Sophister, som opholde den academiske Ungdoms Tid med dunkle og intetsigende Forelæsninger; som finde deres Morskab i paa stoisk Vis at snurre med dialectiske Underfundigheders Strikker; som med den største Omhu docere *Logicam* og *Metaphysicam,* ret som om hele Videnskabens Velfærd hænger af disse Lærefag, der iøvrigt ej ere at foragte; men derimod skøtte intet om Philosophiens helligere Dele, *Moralen* og *Naturalphilosophien,* hvilke de visere Philosopher, undtagen Dialectikerne *Zenon, Archedemus, Eudemus* og andre[i], bestandig have foredraget for *Dialectiken;*

een *lignede nemlig Philosophien ved et Dyr, Logiken ved Benene og Senerne, Ethiken ved Kødet, og Physiken ved Sjælen; en anden ved et Æg: Logiken var Skallen, Ethiken Hviden, men Physiken Blommen*[k]. Disse Philosophiens vigtigere Lærdomme, højst nyttige baade for Menneskelivet og ofte for Landets Vel, ærgrede vi os svarligt over at se skødesløst vanrøgtede i vore Høresale, ret som var det de Danske nægtet at philosophere ret og skarpt, saaledes som næst efter den ondsindede *Molesworth*[l] *Christoph. Aug. Heumannus* mener, hvilken i sin Betænkning angaaende *det philosophiske Gemyt*[m] har efterladt sit højst ubillige Vidnesbyrd om vor naturlige Evne til at philosophere, i disse Ord: »Der er ingen Grund til, at *Polakkerne*, *de Svenske* eller *de Danske* skulle opholde mig i længere Tid. Thi omendskønt ogsaa hos hine de boglige Studeringer have deres Elskere, iblandt hvilke der dog ikkun er et meget ringe Tal, af hvem der findes Skrifter af nogen Værdi, saa synes selve Luften hos hine alt for skarp, og Himmelegnen alt for umild til at den duer til at fostre philosophiske Aander, al den Stund disse Lande ogsaa med Lethed kunne overse Tallet paa deres indfødte Philosophis. Og ligesom *Beroaldus* mener, at *Polonien* lyder ligesom *Polemonien*[n], saaledes vil man sige om de Danske og Svenske, at de immerfort have fuldbragt større Ting med kraftig Haand end med frugtbart Hoved.« Denne Ubillighed harmede os dog for saa vidt mindre, som den berømmelige Mand *Philippus Frid. Hane*[o] nylig havde tilbagevist den i sin høj-

lærde Betænkning over *de nordiske Folks philosophiske Gemytter*, og med største Ære forsvaret vort Navn.

Siden kom vi til hine *Theologer*[p], hvilke ingenlunde tykkes sig selv kløgtige, medmindre man har al sin Kløgt behov for at forstaa dem, og som desaarsag nu sagtmodigt og lemfældigt ere advarede af mig i 1. Parts XXXV. Discurs. Imod disse opstilledes de Theologer, som have indlagt sig stor Ros af Philologien, og hvilkes Hæder aldrig vil fordunkles af nogen Art af Forglemmelse: *Castalio*, *Petavius*, vor *Brochmann*, hvilke *Bartholinus* priser[q]; ligesaa de, som efter *Crenii* Mening[r] tale meget godt Latin fremfor de andre: *Ægidius Hunnius*, *Leonhardus Hutterus*, *Henricus Høpfnerus*, *Caspar Finckius* og *Jo. Quistorpius* den ældre[s]. Og ved samme Lejlighed, da Dunkelhedens og Sprogfejlenes onde Frugter i Theologien gennemhegledes, fortalte en af Vennerne os en lystig Historie, der havde tildraget sig ved vort Universitet i København Aar 1653 under Frederik III.s Regering. »Altsaa: den højagtbare Mand *Jo. Zoëga*, Professor i Logik og Metaphysik, havde i sin Disputats indrykket den Thesin, at *Skærsilden har ikkun Existens i Tanken*, som Philosopherne sige. — Hvad sker? I Følge med den spanske Første-Ambassadeur, som da levede i København, var en katholsk Præst ved Navn *Godofredus*[t], en Sophist, som for at bekæmpe Zoëgæ Thesin til fastsat Tid indfandt sig i Høresalen. Han kører op med alle mulige philosophiske Vaaben, gør Virkning paa Præsidem,

anfalder ham med Hug og Stik, og bringer ham atter og atter i Knibe, ja det gaar saa vidt, at omendskønt Skærsildens Sag havde Grund til at ængste sig endog ved at have den sletteste Taler til Modpart, syntes ikke desmindre hin spanske Protagoras nu at være hans Overmand. Vor Mand blev altsaa paa denne Maade saa godt som sat til Vægs, og da han ikke øjnede anden Udvej til Frelse, benytter han sig af de samme Krigspuds og Kneb som Spanieren, og for bekvemmeligt at undvige Hugget kommer han pludselig i Tanker om Adskillelsen imellem *Archipodialiter* og *Reflexive*[u]; dette Støv kastede han *Godofredo* i Øjnene, og da[v] denne nu, blind og maalløs, blev helt forfærdet derover, brød man op og gjorde Ende paa Talen, og Spanieren blev *archipodialiter* overvunden og *reflexive* holdt for Nar[x].«

Endelig bleve for de *Læger*, der ere udelagtige i boglig Lærdom, de saare veltalende Philologer af deres Stand holdte op for Øjnene til Efterfølgelse: af de gamle *Cornelius Celsus* (han udøvede dog ikke Lægekunsten), *en ypperlig latinsk Skribent*[y]; af de nyere aleneste blandt de Danske *Jo. Rhodius*, *Th. Bartholinus*, de tvende *Olaus Vormius* (Bedstefader og Sønnesøn), *Christianus Ostenfeld*, *Ol. Borrichius*, vel den ypperste af sin Tids Philologer[z].

Medens vi afhandlede dette og adskilligt andet, sagde en af de tilstedeværende Venner, en lidt knarvoren Mand: »Hvad er Grunden til, at I bedømme de Ting, der skrives nu i disse Tider, efter

den gamle Veltalenheds Love, ligervis som *Petronius* og Forfatteren til *Samtalen om Talekunsten*[æ]? Forbi, forbi er nu hin Overtro hos visse gamle Folk i den litteraire Republique, at de intet kunde sige eller skrive uden hvad der faar Medhold hos de ældste Skribenter. I vore Dage blomstrer den gemene Mands Veltalenhed; og lad den blomstre! Thi, for at sige min Mening rent ud, saa kommer det lidet an paa hvordan vi skrive, men meget paa hvad vi skrive. Jeg hader den kvindagtige Udpyntelse af Ordene; jeg skattérer Tanker, ikke Talemaader.« Dertil svarede jeg: »Du farer vild, højagtbare Mand; Omsorg for Ordene skal efter min Mening være det samme som Omhyggelighed for Tingene selv[ø]; du farer vild, hvis du holder mig for saa overtroisk, at jeg alene ønsker Ciceronem, i hvilken Veltalenheden har prøvet alle sine Kræfter, efterlignet, fordi han er saare efterlignelsesværdig; du farer vild, hvis du holder mig for at være en afgjort Fjende af de nye Ords Mestere, naar bekvemmelige og tilbørlige Navne fattes hos de Gamle; du farer vild, hvis du troer, at jeg er saa til Sinds, at jeg i Talen ønsker Ordene kunstfærdigt stafferede; nej, tværtimod: medens den barbariske Veltalenhed ledsages af fortrædelig Dunkelhed, ønsker jeg snarere at indskrænke den correcte Veltalenhed dertil, at den altid er let at tyde. Jeg sigter her til Størstedelen af de gamle *Jurister;* jeg sigter til de fleste af *Cornelii Celsi* Skrifter[aa]; jeg sigter til næsten alle Kirkens *Fædre*, undtagen *Tertullianum* (jeg taler her ikke

om *Dionysio Areopagita*[ab] og nogle faa andre), hvem hans krogede[ac] og dunkle Skrivemaade alt i gamle Dage lagdes til Last, ogsaa hos selve Latinerne, efter *Lactantii* Vidnesbyrd[ad]: *Septimius Tertullianus var kyndig i alle Arter af boglige Kunster, men lidet behændig i Udtryksmaaden, og lidet sirlig, men meget dunkel; derfor har han heller ikke opnaaet synderlig Navnkundighed.* Disse, saavel som enhver correct Skribent, bære den Frugt, at de lettelig forstaas, og nyde den Hæder, at de læses længe. Naar jeg derimod tager de fleste Nyeres Skrifter i Haanden, nødes jeg paa Stand til atter at slippe dem af Hænde uden at være det mindste klogere; jeg nødes til at tilstaa, at jeg enten næsten har glemt min Latin (hvis man da kan kalde disses Orakelsprog Latin) eller ogsaa aldrig har lært den; jeg tykkes mig selv at læse en eller anden *Marcianum Capellam*[ae]: paa nogle Steder kan jeg næppe bare mig for Latter, paa andre næppe for Søvn. Men lad nu denne ubehagelige Materie fare; lad Barbarerne beholde den romerske Republique, som de have indtaget, lad dem styre den efter deres Love og holde den under deres Trældom. Jeg har ikke andet at trøste hin Republique med end hint *Vergilii* Vers[af]:

Kun een er Slagnes Hjælp: sig ingen Hjælp at haabe.«

VI

OM TITELEN: KONGERNES KONGE.

En theologisk Studerende, en Mand af fromt Gemyt og megen Læsning, men af middelmaadig Forstand, der saa, at den algode og almægtige GUD i den hellige Skrift[a] kaldes *Kongernes Konge*, og at denne Benævnelse tillægges ham som ham alene tilhørende af *Dionysio Areopagita* i hans Bog om *de guddommelige Navne*[b], mente, at der i saa Fald afkortedes meget i den guddommelige Majestæt, naar den havde saa stor og saa ophøjet en Titel tilfælles med en Dødelig, og en Gang, da Talen hos mig faldt paa Titlerne *den allerchristeligste* & *den catholske*, harmedes og undredes han over, at Persernes Konge *Artaxerxes* skarnagtigt og uforskammet tiltog sig saa meget, at han vovede at begynde det *Brev*, som *Esra* har efterladt os i Udskrift[c], saalunde: *Artaxerxes Kongernes Konge* — —.

For nu atter at bringe vor Perser i hans Venskab igen henviste jeg *først* Manden til selve den højeste GUD, hvilken, saavidt jeg mindedes, kalder *Nebucadnezar Kongernes Konge*[d]; *dernæst* erindrede jeg ham om, at Artaxerxes kaldtes saalunde af sit Herredømmes Vælde og Storhed, ligesom efter en Formular i det hebræiske Sprog; at han af samme Aarsag kaldes af *Æliano*[e] *den store Konge;* at hertil sigtede *Agesilai* Ord om Perserkongen hos *Plutarchum*[f], hvilken, *da Indbyggerne i Asien plejede at kalde hin den Store, sagde:* »*Hvordan kan*

han være større end jeg, naar han ikke er retfærdigere eller maadeligere?« Hertil føjede jeg, at de gamle *Kongernes Konger* vare saa meget mere undskyldte i deres Benævnelse, som *Smaa-Konger* løde under dem; hvorved jeg beraabte mig paa hint, som jeg mener, bekendte Sted hos *Suetonium*[g]: *Man fortæller, at endog visse barbariske Smaa-Konger* (hos Partherne) *lode deres Skæg aftage og deres Hustruers Hoveder rage som Tegn paa den største Sorg, og at til og med* Kongernes Konge *afholdt sig baade fra at gaa paa Jagt og fra at gøre Gæstebud for sine Embedsmænd, hvad der hos Partherne er Tegn paa Landesorg.* Og da nu Talen førtes hen paa *Partherne*, tilføjede jeg til Overflod *Trebellii Pollionis* Vidnesbyrd[h] om *Belsolo,* hvis Brev til Saporem begynder saalunde: *Kongernes Konge Belsolus hilser Saporem;* ligesaa *Dionis* Vidnesbyrd om *Phraarte*, som i sit Brev til Augustum ligeledes gør sig til af at hedde *Kongernes Konge*[i]; samt *Plutarchi* Vidnesbyrd om *Pompejo*, som ej vilde tildele Parthernes Konge denne Titel. *Siden* vendte jeg tilbage til *Perserne* og anførte efter *Ammianum*[j] Kong *Saporis* Brev til Constantium, hvis brovtende Begyndelse lyder saa: *Kongernes Konge Sapor, Parthaver i Himmelen, Solens og Maanens Broder, hilser Constantium* — —. Men heller ikke Ægypternes Konger have afholdt sig fra denne Titel, som jeg viste ud af hin *Osmanduæ* Gravskrift hos *Diodorum Siculum*[k], hvilken af *Rhodomano*[l] gengives paa Latin saalunde: *Jeg er Osmanduas, Kongernes Konge. Om nogen vil vide, hvor stor jeg er og hvor jeg ligger be-*

gravet, da overtræffe han et af mine Værker[m]. Ligesaa af hin anden Indskrift, som *Sesoosis* (eller *Sesostris*, *Sesonchis*) satte paa de Ihukommelses-Støtter, hvilke han lod oprejse overalt i de ved Krig erobrede Lande, som sammesteds berettes[n]: *Dette Landskab har Kongernes Konge og Herrernes Herre Sesoosis overvundet med sine Vaaben.* Denne Indskrift nægtede jeg ikke at være fuld af Stortalenhed, dels fordi GUD selv hos *Moses*[o] synes at tilegne sig Titlen *Herrernes Herre: Herren Eders Gud er en Gud over Guderne og en Herre over Herrerne* — —, dels fordi paa dette og paa de fleste Steder i den hellige Skrift Ordene HERRE og GUD følges ad[p] og indbyrdes forbindes saa vel som hos de verdslige Skribenter i hin *Domitiani* ugudelige Formular: *Vor Herre og Gud befaler at gøre saalundè*[q]; dels endelig fordi alene Navnet af HERRE har syntes alle de bedste Kejsere, *Augusto*[r], *Tiberio*[s], *Alexandro Severo*[t] og andre alt for helligt til at de vilde indtræde i dets guddomlige Samfund, aldeles efter *Tertulliani* Mening[u]: *HERRE er GUDs Tilnavn. Jeg kan ganske vist kalde Kejseren HERRE, men ikkun naar jeg ikke nødes til at sige Herre i Betydning af Gud. Thi min Herre er een: den almægtige og evige Gud* — —.

VII

OM EN MÆRKVÆRDIG SVENSK REGNEMESTER.

Da jeg sidst var i København, plejede jeg at hendrage de fleste Aftentimer hjemme hos den velberømmelige Mand C. R.[a)] og dér aflægge mine daglige Sorger (thi mine Vilkaar vare da lidt bekymrede), hvilken Velgerning jeg taknemmelig ihukommer. Ved Aftensmaden hændte det os engang, at hin svenske Regnemester kom paa Tale, i hvilken den arithmetiske Kunst har forsøgt alle sine Kræfter. Jeg, som end ikke vidste, at denne Mand var til, og kendte lige saa lidt til hans Underværker som de mest uvidende, bliver opmuntret ved at høre om denne nye Pudsenmager og spidser begærlig Øren. Der fortælles forunderlige Ting, hvilke jeg aldrig i Livet havde kunnet bevæges til at tro, hvis ikke Fortællerens Anseelse havde paalagt mig det. Mange af dem overgiver jeg ganske vist trolig min Hukommelse til Forvaring, uden at jeg dog kunde hindre, at de dels strømme ud igen, dels ikke bevares aldeles sikre. Jeg havde derfor besluttet i Tide at forhandle med den velædle Mand, min trofaste Ven og Velynder *Hans Gram* (han havde nemlig været med ved Aftensmaaltidet i det samme Hus, som han ved langvarig Sædvane holdt sig forbunden til) om at han fuldelig skulde underrette mig om denne svenske Mands Sager, inden jeg rejste bort fra Byen; men mangfoldige Forretninger forhin-

drede mit Anslags Udførelse. Omsider, da jeg efter min Hjemkomst fortrød min Uvittighed, skriver jeg til min nysnævnte, meget gode Ven, bringer ham Svensken i Erindring og udbeder mig Kundskab om ham, ikke omsonst: ud af sin oprigtige og tjenstberedvillige Godhed for mig sender han mig efterfølgende Vidnesbyrd, udskrevet af en Bog, som hedder *Det lærde Stockholm* (udgivet, som min *Gram* nævner, i Stockholm 1701, 4^0, Pag. 82):

Lars Bengtson Granberg fra Norrköping-Bågastad.

»Gemenlig kaldet *Lars på Jorden* for sin simple Levemaades Skyld. En ganske besynderlig Mand, hvilken, om end urimeligt ubekendt, dog fortjener at tælles med, og i hvem man kan befinde et Exempel paa forunderlig menneskelig Virksomhed, saasom han hverken kan læse eller skrive og heller ikke — hvad der er under gemen Menneskeforstand og naturlig Hukommelse — paa nogen Maade kan lære at læse og skrive; ihvorvel de kongelige Majestæter i Sverige og Danmark have forstrakt ham med rigelige Midler, for at han skulde have Lejlighed til at udvikle sin Forstand. Dog forstaar han udenad paa Minutet at udregne umaadelige og det de allersværeste Subtractioner og Additioner af indbyrdes forskellige Talstørrelser. Hvis han til Exempel forsøges med en møjsommelig og meget vanskelig Fremsigelse af Tal, nemlig hvor mange Salt- eller Peberkorn et Koffardiskib er lastet med, naar en ringe Part af en Skæppe befatter adskillige Millioner Korn, og de

lærdeste Mestre altsaa ere saa langt fra at udfinde den antagne Vares Mængde, at de maaske først om flere Dage kunne svare til Størrelsen, fremsiger han Tallet et Øjeblik efter, og det i en Haandevending, trods den store Udregning, med det enfoldige, men derfor ej gemene Sind, med hvilket Naturen har skabt ham. Hvis man saaledes ved et Taltegn bemærker sin Fødsels Dag og Time, vil man i et Øjeblik alsomsnarest uventet og tydeligt faa at vide, hvormange Dage, Timer og Minutter man hidindtil har levet.«

Med denne korte Beskrivelse fulgte en Tavle paa et Blad i større Format, udgivet offentligt paa Kong *Christian Vs* Befaling, højlovlig Ihukommelse, af vor salige *Ole Rømer*, befattende fire *Exempler*, der havde været forelagte Lars, af hvilke jeg kunde have Lyst til som Prøve at hidsætte et, der var forelagt ham af vor Konge, oversat fra Svensk paa Latin.

Andet Exempel.

»En Købmand havde 33 + 44 + 55 + 66 + 77 + 88 + 99 Bjørne. Hver Bjørn havde ligesaa mange Unger. Hver Unge ligesaa mange Haler. Hver Hale ligesaa mange Haar. Hvert Haar koster ligesaa mange Caroliner[b]. — Nu ønsker jeg at vide, hvormange Milliarders Pris disse Bjørne staa i; ligeledes, hvormange tusind Tønder Guld disse Caroliner udgøre?

Svar:

Bjørnene ere 462; *Ungerne* 213,444; *Halerne*

98,611,128; *Haarene* 45,558,347,136; *Carolinerne* 21,047,953,604,832.

Hvor mange Tønder Guld udgøre disse Caroliner?

Svar:

70,159,845 Tønder Guld, 34,944 Imperialducater.

Hvor mange halve Ører*) udgør denne Sum?

Svar:

2,535,754,432,589,840.«

* * *

Medens jeg nyder denne saare kærkomne Nyhed, der næsten syntes mig at overskride ethvert Maal af Forundring, fik jeg en Dag efter Ønske Besøg af den højærværdige Mand M. C.[d] Da han paa samme Tid havde opholdt sig i Huset hos den velberømmelige *Rømer*[e], saa at han med Lethed kunde faa ret Besked om *Lars*, fremstiller han hans Levned i kort Begreb for mig, hvis Indhold var, at man ej kunde tænke sig værre Svin end ham, at han havde været umanérlig hengiven til den skammeligste Legemsdels Brug og endelig saa tungnem, at han, da han paa vor allernaadigste *Christians* Befaling blev sat til at undervises i den

*) *Øre* er paa Svensk Ottendedelen af en *Mark*, paa Latin en *Sestertius*, fordum i Vægt lig en *Unce* rent fint Sølv. Se *Loccenii* Svensk-gøtiske Antiqviteter II Bog, Cap. XVIII, Pag. 84[c].

første Børnelærdom, aldeles som en utæt Tønde intet beholdt af hvad der hældtes i ham, og ikke af nogen Myndighed lod sig holde fast ved dette Pligtarbejde.

Da den korte Fortælling var til Ende, efterfølges den af en sagtmodig Disput om *Larses* mærkværdige Natur-Gave, hvilken jeg nemlig efter min Vens Skøn forundrede mig urimelig meget over og gjorde alt for meget ud af. Han paastod altsaa, at vor Regnemester ved forborgen Studering og flittige Forstandsøvelser, der alene vare blevne anvendte paa Regnekunsten, havde opnaaet saa stor en Færdighed, og at hans Naturgave ej havde mere forunderligt ved sig end de fleste andre berømte *Autodidacters: Cujacius* i Lovkyndighed, *Budæus* i de boglige Videnskaber, *Jov. Pontanus* i Stjærnekundskab, *Guiliel. Postellus* i Sprogkyndighed, og mange andre, som uden Lærer have opnaaet besynderlig Ros for deres Lærdom[f]. Jeg derimod betvivlede ikke, at hvis saa stor en Færdighed kunde erlanges ved Øvelse, vilde der nu have existeret flere Lars'er i den arithmetiske Verden, da dog indtil denne Dag ingen Tidsalder har fremført nogen, der kunde maale sig med denne Svenske, end ikke hin Araber, kan jeg tro, *Mahometh*, Mosis Søn, Algebræ Opfinder, hvilken *Cardanus*[g] sætter paa niende Plads mellem Verdens tolv skarpsindigste Hoveder. Jeg nægtede ganske vist ikke, at daglige Tankeøvelser kunde og burde ligesom Olie nære og øge hin Naturgavens Flamme; men at selve Ilden var falden

ned fra Himlen, eller, som Philosopherne sige, at *Egenskaben* var ham *indgiven*, holdt jeg uvægerligt for sikkert. Thi, sagde jeg, lad nogle philosophere skarpsindigt paa én Maade, andre endnu skarpsindigere paa en anden Maade; men efter min Mening medbringer ethvert Menneske til dette sit naturlige Levnedsløb fra Moders Liv sin Medgift (Skriften kalder den *Talent*[h]), det er: en anseligere eller ringere Naturgave: een har faaet en vis guddommelig Stjærnekundskab, saasom *Nostradamus*, hint Frankriges og hele Verdens Vidunder[i], en anden Regnefærdighed, som vor *Lars*, en anden atter en anden Evne, som en ung tyveaarig Mand i Paris Aar 1445, *som beholdt alt, hvisaarsag han ansaas for* Anti-Christ, *avlet af Djævelen*, hvis *Jonston* og efter ham *Hornius* i sin Naturhistorie taler Sandhed[i]. Og i denne min Mening stadfæstes jeg ved det ovenfor efter *Det lærde Stockholm* anførte Vidnesbyrd, at Lars *ingenlunde kunde lære at læse og skrive*. Denne Evne var ham nægtet af Naturen, medens han havde den anden i Overflod, hvorover jeg saa meget mindre forundredes, som det er en kendt Sag, at Naturens Vilkaar for det meste ere disse, at det Menneske, der er umanérlig begavet og udstyret med en enkelt Sans, enten ikkun har maadeligt Mon af en anden eller endog aldeles mangler den. Sluttelig kunde man om vor *Regnemester* i al Korthed sige, at han var kløgtig uden Klogskab, lærd uden Lærdom, studert uden Studéringer.

VIII

JANNES & JAMBRES.[a]

En ung Mand[b], som ivrigt efterforskede fjærne Spørgsmaal og Lærdomme for med Forstanden at fatte *de ægyptiske Troldmænds Jærtegn* hos Moses[c], havde gjort sig meget Hovedbrud og paa det omhyggeligste igennemlæst de fleste gamle Skribenter om ægyptiske Sager: *Jamblichum, Diodorum, Strabonem, Herodotum og Plutarchum*[d], men havde slet intet Spor kunnet befinde af ugudelig Trolddom. Han slog sig da omsider til de Nyere[e], og da han længe havde flakket rundt iblandt dem, kom han en Dag til mig, frydefuld som om han havde fundet Fløjten ved Kilden, som Poeterne sige[f]. Jeg spørger ham om Aarsagen til et saa muntert Sind og et saa glad Ansigt. Han svarer, at der var hændet ham noget meget angenemt: at han ved at anvende den berømmelige *Joachim Langes* Udlægning havde faaet enhver Tvivl om sine Ægyptere, enhver Vanskelighed ryddet af Vejen. Nu fremtages *Lange,* og af hans *Kirkehistorie*[g] oplæses denne den højlærde Mands Mening: *Troldmændenes Undere have været Værker af den sande Guddom, anrettede af Gud selv igennem dem.* — Den unge Mand, der agtede Langes Mening højt, adspørger mig, hvad jeg mener desangaaende. Jeg svarer ham: »For min Skyld kan godt din Theologs Mening uanfægtet staa ved Magt; jeg skal ikke stride imod. Thi om jeg ellers har nogen Dømmekraft, da synes tilvisse hin Langes ægyptiske Gud at

aabne en sand Slagmark, paa hvilken stridbar Veltalenhed kan tumle sig vidt og bredt.«

Han beder mig nu fare fort og fremsige min Mening, thi han betvivlede ikke, at jeg angaaende saadan ingenlunde almindelig Sag enten havde speculeret dybsindigt eller antegnet noget i min Notitsbog eller lært adskilligt ved at læse og høre et og andet. Jeg adlyder, farer fort, og taler rent ud om Sagen. Hovedindholdet var dette: »Den ægyptiske *Trolddom*«, siger jeg, »have de fleste af de gamle Christne holdt for *Bedrageri*. Saaledes mindes jeg at have læst hos *Tertullianum*[h]: *Hvad skulle vi da kalde Trolddommen? Hvad fast alle nævne den: Bedrageri. — Tryllestavenes Legemer syntes Pharaoni og Ægypterne at være Slanger; men Mosis Sandhed opslugte Løgnen*[i]. Saalunde ydermere hos *Lactantium*[j]: *Al Troldmændenes Kunst og Magt bestaar ved Djævlenes Indgivelser; naar de blive paakaldte af hine, skuffe de Menneskenes Syn med Blændværk og Koglespil, saa at de ikke se de Ting, som ere, og tro sig at se de Ting, som ikke ere.* Andre Skribenter mene, paa det den hellige Skrift kan staa ved sin enfoldige Sandhed, at Ægypternes Trolddom var sand, med hvilke jeg ganske vist samtykker, men dog tillige undres over, at ikke én af alle dem, som jeg har efterset, har taget Forskellen i Agt imellem *de Vise* og *Koglerne*[k], hvilke Moses kort efter flere Steder benævner *Troldkarlene;* hvilken Forskel selve Skriften lærer; ret som om de ægyptiske *Vise* befattede sig med den forbudne Trolddom, saaledes som der fordum i de offentlige Skoler i

Salamanca[l] undervistes i Magie og Aandebesværgelse, hine Trolddomskunstens fordærvelige Dele, efter hvad *Jo. Laurentius Ananias* paastaar[m], og efter hans Forsikring *Georgius fra Ragusa*, Theolog, Læge og Philosoph i Padova[n]. Sikkerlig adskilles hos *Daniel* i Cap. 5, efterat *de Vise* ere omtalte i Vers 8, i Vers 11 *Troldmændene* paa det tydeligste fra de øvrige Vise: *Magerne, Chaldæerne, Sandsigerne*[o]. Og hine Ægypternes *Vise* ser jeg da intetsteds, hverken i den hellige Skrift eller hos verdslige Skribenter, beskyldte for Trolddom, nej, jeg ser dem frikendte derfor af *Jamblicho* i hans Skrift om *Ægypternes forborgne Helligdomme* med følgende Vidnesbyrd[p]: *Ægypternes Præster henvende sig til den guddommelige Fornuft om de Ting, som henhøre til Sjælens Renselse, Frigørelse og Frelse, og de pønse ikke paa Ting, som ere Menneskene unyttige, men paa hvad der er alles Sjæl til største Baade; ikke heller fare de vild, formørkede af en underfundig og forførende Djævel; nej de gaa i alle Maader ud over den svigefulde og djævelske Natur og stige op til den begribelige og guddommelige,* saaledes som *Marsilius Ficinus*[q] oversætter det paa Latin. Hvorfor? Fordi disse i Ægypten vare de samme som *Gymnosophisterne*[r] hos Inderne, *Magerne* hos Perserne, *Chaldæerne* hos Babylonierne og Assyrerne, *Druiderne* hos Celterne og Gallerne, med hvilke de sammenlignes hos *Laërtium*[s] & *Tertullianum*[t] og andre. Disse ere blevne oplærte i alle gode Kunster, og det af *Abraham* som Læremester (efter hvad nogle mene[u]) og have undervist *Joseph* i deres Magies hæderlige Lære, som *Justinus*[v] og efter

ham *Orosius*[x] beretter; hvoraf nogle mene at det kom sig, at han af Pharaone kaldtes *de hemmelige Tings Aabenbarer eller Fortolker*, hvis hin Oversættelse af Ordene er rigtig, saa at de ikke have en ny Aabenbarer eller Fortolker af Hemmeligheder behov[y]. Disse have fremdeles undervist *Moses*, efter den hellige Skrifts Vidnesbyrd: *Og Moses blev oplært i al Ægyptens Visdom; men han var mægtig i Ord og Gerninger*[z]. Og som denne Visdoms Dele nævner *Clemens Alexandrinus*[æ] *Arithmetik, Geometri, Rhytmik, Harmonilære, Lægekunst, Musik, Philosophie ved Hjælp af Sindbilleder, hvilken de fremstille i de hieroglyfiske Indskrifter, og Himmelkundskab.*«

Efter sagtmodig at have hørt paa dette, forholder min unge Ven mig hine bekendte Navne, som hos *Paulum*[ø] læses *Jannes & Jambres*, hos andre anderledes: berygtede Troldmænd ud af de ægyptiske Vises Lav. Han erindrer mig ligervis om, at de begge af *Greg. Abulpharajio*[aa] kaldes *Vise, som have undervist Moses i Visdom;* han erindrer om, at de af *Numenio* hos *Eusebium*[ab] kaldes *Helligdoms-Skrivere*, af *Artapano* hos samme[ac] *Præster over Memphis.* Men imod disse mindre bekvemmelige og nyere Hjemmelsmænd satte jeg andre og ældre Vidnesbyrd af *Jøder*, hvilke intetsteds indskrive hine to *Brødre* (som *Ambrosius* kalder dem) i de Vises Lav, men ikkun benævne dem *Koglere* samt *Troldkarle* eller *Kogler-Hoveder* og *Troldkarls-Hoveder*[ad]: hvilke Kunstnere Pharao har benyttet og fornøjet sig over, ligesom Kejserne *Nero* ifølge *Suetonium*[ae] og *Didius Julianus* ifølge *Spartianum*[af], samt andre.

Endelig efterforskedes det, hvad det var for en Dyre-Art, som i Mosebogen[ag] kaldes *Lus;* ligeledes hvordan det gik til, at Troldmanden, der skulde fremkalde dem, nu blev nødt til at give sig tabt og tilstaa, *at det var GUDS Finger?* Angaaende det jødiske Ord saa vel som det græske, med hvilket de 70 Fortolkere forklare det, *Myg*[ah], oplede vi hvad *Bochartus*[ai] og hvad *H. Stephanus*[aj] afhandle; dernæst vende vi os til de latinske Fortolkere og lære, at den Art Insecter af de Gamle oversættes ved *Myg* (uretteligt af nogle Nyere ved *Lus*), hvilke *Orosius*[ak] beskriver paa følgende Maade, hvor han taler om Ægypternes Plager: *Siden sendte han glødende Myg, som man intetsteds kunde undslippe, da de svirrede overalt i Luften;* ligeledes andensteds[al]: *Der førte den tredje Plage Myg med sig, nemlig bittesmaa og blodtørstige Fluer, hvilke ofte midt om Sommeren paa urene Steder svirre rundt i tætte Sværme og pleje at komme glidende uden nogen Flugt og sætte sig i Menneskenes Haar og Kvægets Børster med et sviende Stik.*

Dernæst gaa vi over til Aarsagen, hvorfor Troldmændene ej formaaede at fremkalde Myg. Simplest og derfor rettest syntes den os at være, naar vi troede, at dengang da det var kommet til dette Jærtegn, havde det behaget GUD at anvende en Art Trolddoms-Magt, paa det at hans Guddoms-Vælde og Højhed med saa meget større Hæder, naar nu Jannes og Jambres gave sig tabte, kunde paatrænge sig begge Folks Øjne og Sind, paa det at den overmodige Pharao kunde fortryde sin

Væddestrid med den højeste Guddom, og den overvundne og besejrede Trolddomskunst skamme sig ved sin Fripostighed og Frækhed. Iøvrigt fragik jeg ikke, at jeg fordum var falden paa den Tanke, at de ægyptiske Myg[am], der paa den Tid fremkom, vare en ny Dyreart i Naturen, ved hvis uformodede Tilsyneladelse Trolddomskraften, som jeg tænkte mig, blev forfærdet og bukkede under.

IX

OM FYRSTENS MYNDIGHED OVER BORGERNES MENINGER.

DET foregaaende Aarhundrede, hvilket der hos os Danske var den Lod beskaaret, at det i hjemmefødte Digteres Berømmelse overgik de forrige Tider og betog de kommende alt Haab om at kappes med det, avlede en Mand, der mere udmærkede sig ved Begavelses Dyder end ved Dyders Begavelse, og hvem

hans Snilles Sprude-Væld blev til Fordærv og Død[a].

Han var af en eller anden vanvittig Fripostighed dreven saa vidt, at han end ikke kunde dy sig for at skrive uforskammede Vers mod de fleste høje Herrer i Riget, ja uforblommet tilføjede den allerhelligste Fyrste den svareste Fornærmelse. Loven er denne[b]: *Hvo som laster KONGEN . . . . til Beskæmmelse . . . . , have forbrudt Ære, Liv og Gods, den højre Haand af hannem levende afhugges, Kroppen par-*

teres og lægges paa Stejle og Hjul, og Hovedet med Haanden sættes paa en Stage. Fremdeles[c]: *Taler nogen ilde om KONGENS Regering, have de forbrudt Ære og Gods.* — Ikke desmindre blev der ej gjort vor Misdæder anden Fortræd end den, som *Augustus* allernaadigst i sin Tid gjorde *Cassio Patavino, da han nøjedes med at straffe denne med mild Landsforvisning, endskønt han midt under et Gæstebud havde udraabt, at han manglede hverken Villie eller Mod til at stikke ham ihjel*[d]. Altsaa, ved vor allerretsindigste CHRISTIANS utrolige Overbærenhed gaar det saadan, at vor *Jacob* W. alene straffes med Landsforvisning til Østerleden, for indtil sin sidste Dag i Ensomhed hos Inderne at gøre Bod for sin Uforskammethed; omendskønt der gives dem, der paastaa, at han fik et andet Endeligt og paa Hjemrejsen fra sin Landflygtighed fandt sin Grav, om end uden Begravelse, undervejs paa Havet.

Denne Poëts Vers samt hans latinske Afhandling med Titelen: *Jeroboams Afgudsbilleder i Dan og Bethel*[e], som er fuld af spidsige Skældsord, oplæstes engang i en Forsamling af nogle studerende Personer, da jeg tilfældigvis kom til Stede som Tilsynsmand. Jeg spørger, hvad de have i Hænde? De forevise hint usalige Hoveds Ihukommelsesskrifter; jeg beser dem, og da de ved første Øjekast vare mig velbekendte, giver jeg dem tilbage til deres Læsere, med Tilføjende af, at vor Poët ikkun havde gjort sig slet fortjent af sin Skarpsindighed, og at de, der læse ham og hans Lige, ikke gøre sig synderlig bedre fortjente af deres

gode Tid. Dertil svarede en af de unge Mænd: »Det er saa langt fra, at vi læse det med det Sindelag, hvormed han skrev det, at vi snarere regne hans gruelige Fripostighed for et Tegn paa, at han ej har været ved sit fulde Vid. Dog vil jeg ikke fragaa, at det er os angenemt, naar Forfatteren erindrer Fyrsten om, at Dydens Belønninger indehaves af Embedsjægere, at Uværdige indsnige sig fremfor Værdige, at Fædrelandet befordrer dem, som ikke befordre Fædrelandet, men ere til Besvær ved Hoffet, i Krigen, i det borgerlige Selskab og i Kirken«. Da sagde jeg: »Mon I ikke kende hint *Aristotelis* gamle Ord[f]: *Hvor der er mest Vid og Forstand, er der mindst Lykke?* Dette have vore Forfædre beklaget, dette beklage vi, dette ville vore Efterkommere beklage: at Mennesket lige saa sjælden fortjener hvad han opnaar, som han opnaar hvad han fortjener. Dog synes den Borger ulidelig, der lægger sin Fyrste dette til Last og bebrejder ham det, ligesom *Antisthenes* fordum, da han raadede Athenienserne til *at beslutte, at Æsler vare Heste og de erklærede dette for at være aldeles meningsløst, svarede dem: Ja, men hos Eder tages endelig ogsaa Folk til Feltherrer, som intet have lært*[g]. Sikkert bør man se op til Fyrstens Forsyn, der ligesom GUDS Haand uddeler menneskelige Belønninger, med den Ærbødighed, som den *theodosianske Lovbog* foreskriver[h]: *Ingen bør afhandle om Fyrstens Kendelse. Thi det er saa godt som Helligbrøde at betvivle, om den Mand er værdig, som Kejseren har udvalgt.* Dertil kommer *Nazarii* Advarsel i Lov-

talen over Constantinum[i]: *At fælde Dom over Fyrsterne er ingen tilstedt;* hvilket jo var *halsløs Gerning* under *Tiberio: ved nogen Meningstilkendegivelse at have angrebet nogen Ytring eller Gerning af ham*, som jeg mindes at have læst hos *Svetonium*[i]. Og denne Borgerens Ærbødighed er sandelig ikke den ringeste Del af hans Troskab mod Fyrsten. Thi ikke sandt? Hvis min Konge efter *Ludovici XI* Exempel gjorde sin Læge til Kansler, sin Barbér til Generallieutenant[k], da hører Sagen ej under min Domstol, men det er min Lydighedspligt tavs at samtykke og i mit stille Sind betænke hint Apostelens Ord[l]: *Hvert Menneske være de foresatte Øvrigheder underdanig; thi der er ikke Øvrighed uden af GUD; men de Øvrigheder, som ere, haver GUD beskikket.* Jeg tilstaar lige som hin M. Terentius hos *Tacitum*[m]: *Det er ikke vor Sag at bedømme, hvem du ophøjer over de andre, og af hvilke Grunde du gør det. Dig* (Tiberio) *have Guderne givet den øverste Dom over alle Ting; os er den Ære levnet at adlyde.* Jeg taler om min Konge, ikke om en *Nero* eller *Heliogabal*[n], hvilke vare gode og skikkelige Menneskers Fjender og paa skammelig Vis skænkede Statens største Æresamter til liderlige Skælme og Galgenfugle.«

Der var nu en, som kaldte en saadan Ærefrygt usigelig dum, saafremt det skulde være en Synd eller en Samvittighedssag at klage over de Uværdige, som Fyrsten foredrager for de Duelige, og saafremt det ej skulde være tilladt ustraffet at ytre ligesom hine Hyttebeboere i Nærværelse af Kong *Antiocho*, hvilken de ikke kendte[o]: *Kongen er god,*

men hans Venner slemme. Ham gensvarede jeg: »Betænk, unge Mand, at det Menneske, hvem Fyrsten betroer en Del af Magten, ikke saa uoverlagt bør holdes for uværdig, som den uvidende Almue plejer at gøre, hvilken ofte finder større Fornøjelse ved Hyrdefløjten[p] end ved den fuldkomneste Sang; hvilken paa malede Skilderier ikke saa meget ser paa Kunsten ved Lys og Skygge som paa Farvernes Mangfoldighed[q]; hvilken ikke maaler Menneskets Dyder mere efter dets Sind og uryggelige Troskab mod Fædrelandet end efter dets Legeme, Lykke og Navnkundighed. Husk, at det menneskelige Gemyt er saalunde, at vi ved Vurderingen af andres Forslagenhed for det meste mere føje vort Had, vor Misundelse, vor Begærlighed, end vi adlyde Ærligheden, og naar vi se Æresamter, som vi maaske ønske os selv, tilfalde en anden, klage vi over, at nu ere de ynkelig bortkastede, udraabende hint *Ulvens* Ord om den *tragiske Maske* hos *Phædrum*[r]:

Anselig af Gestalt, men Hjærne har den ej,

eller ogsaa hint Ciceronianske Ord: *Ak, hvilke Tider! Ak, hvilke Sæder!*[s] — Betænk, at de Gunstbevisninger, der blive de saakaldte Uværdige til Del, ikke saa meget kunne lægges Fyrsten til Last som dem, der ere Fyrstens Øren og Øjne, og som anbefale dem og sige god for deres Fortjenester. Betænk endelig, at hvis Udvælgelsen af kloge Hoveder betroedes dig af Fyrsten; hvis alle Embeder *ved Hoffet, i Militairetaten, i det borgerlige*

Selskab og i Kirken lagdes i dine Hænder, og du beskikkede Staten saalunde, at herefterdags ingen uden den berømteste og ypperligste skal beklæde Embede og Æresamter, saa vil dog disses store Dyder ofte ikke være foruden Fejl, saa at det er tvivlsomt, om de ikke skade Fædrelandet ligesaa meget som de gavne det. *Sejanus* er, det tilstaar jeg, af et fremragende Hofmands-Gemyt, og raadsnild, men overmodig, rænkefuld, og *en Mester i alle Skælmsgerninger*[t]; *Rufinus* var i Krigen *udmærket tapper og en god General, men gerrig og tyvagtig*[u]; *Verres* var i Staten en snild Mand og højst kyndig i at forvalte Statholderskab, men *en Tempelrøver og Udplyndrer af sine Landskaber*[v]. Ikke at tale om de fleste af dem, som styre Kirken, og som fremfor andre udmærke sig ved Skarpsindigheds Berømmelse: de have vitterligt fra de ældste Tider været de værste Fredsforstyrrere, jo mere veltalende og fremragende de vare, hvoraf komme alle Concilierne mod dem, der ville forandre Kirkelæren, alle de blodige Fjendskaber og Krige, alle Fordærvelserne i Kirken den Dag i Dag. Naar disse Ting ret overvejes, kan du ej forundres derover, hvis jeg, der elsker Maadelighed i Gemyttet, med al Agtelse for navnkundige Fortjenesters Værd dog foredrager en Mand, der mangler megen Indsigt, for en Indsigt, der mangler sin Mand.«

X

KORT BEGREB AF DET GAMLE ROMERSKE HOF.

En af vore Adelige, som var borgerligt opdragen, var der paakommet en ny Attraa efter at betragte *det romerske Hofs* gamle Udseende; en Attraa saa meget elskeligere, som den sjælden forekommer blandt vore fornemme Mænd og næsten er at ligne ved et Under. Han mente, at alt hvad der var pragtfuldt i Hoflivet, stadseligt i kongelig Levemaade, dejligt af Anseelse, fordum var indesluttet i det gamle romerske Palads, og efter at han længe forgæves havde eftersøgt en historisk Bog af saadant Indhold, havde han i Kraft af den Anseelse, som han stod i hos mig, og den Yndest, som jeg stod i hos ham, i et Brev givet mig det Hverv, at jeg skulde ofre mig for ham og i en historisk Beskrivelse gøre Rede for Romerhoffets Antiqviteter. Jeg besmykker i lang Tid min Sendrægtighed eller rettere Uvidenhed med saavel Tidens som Materiens Vanskelighed, og lader mig paa ingen mulig Maade bevæge til at sammenskrive en rigtig Bog. Omsider giver jeg min Velynder i en mundtlig Samtale det Løfte, at jeg inden kort Tids Forløb, efter at have tænkt lidet over Sagen og taget min Læsning i de gamle Skribenter med paa Raad, skulde i et Brev fyldestgøre hans Bud. Jeg gjorde da heller ikke mit Løfte til Skamme, hvis jeg bare ikke gjorde min

Velynders Forventning til Skamme. Her følger en Copi af Brevet:

»Højvelbaarne Mand! Lige siden du forlod Byen, har jeg antaget mig den Bestilling, som du havde givet mig, og har efterset mine Skuffer, men fast alt, hvad jeg forefandt, var ubrugeligt, og i hvert Fald intet dig værdigt. Ikke desmindre har jeg, for at føje dit Ønske og min Pligt, skrevet nogle ukunstlede Linjer om det gamle romerske Hof, hvilke andre og kyndigere, om dig saa synes, kunne oplyse; tag du dem da for gode Vare! Indholdets Afdelinger har jeg fornemmelig henført til disse tre Ting: *det Ærefulde*, *det Nyttige* og *det Behagelige*. Først

det Ærefulde.

Hvis man ej samtykker med *Machiavelli Fyrste*[a], er der Grund til at højagte det romerske Rige for dets *offentlige Ærlighed*, hvilken *Polybius*[b] og andre fremmede Skribenter berømme saa meget, at man lettelig fæster Lid til de indfødte Vidner; af hvilke *Florus* siger[c]: *Romerne have den største Ærefrygt for Forbundstractater*, og *Gellius*[d]: *Det romerske Folk har besynderlig og fornemmelig fremfor alle andre agtet Ærligheden og saavel privat som offentlig holdt den hellig;* samt *Valerius Maximus*[e], der siger: *At Ærlighedens ærværdige Magt har været stærk i vor Stat, have alle Folkeslag forfaret, og vi ville af nogle faa Exempler lære det at kende.* — Hvis du elsker Studeringer (og dem elsker du jo saa godt som nogen), da vil tilvisse de romerske Kejseres *Kærlighed til boglige*

Kunster forunderligt vække dit Bifald, hvilke hine, med ganske faa Undtagelser, have dyrket med saa stor Iver, at de ikke alene have beteet lærde Mænd den største Hæder, men endog omgaaedes dem til daglig Brug (som jeg udførligere har fremstillet det i mine *Romerske Spørgsmaal*), ja endog ofte selv ikke afholdt sig fra at skrive et og andet, medmindre[f] du da (ligesom Skribenterne om politiske Materier nu til Dags) mener, at denne Tilbøjelighed er Fyrsten ikke mindre til Vanhæder end det var *Neroni* at gøre Vers, *Philippo* at drive Musik, *Eropo*, Macedonernes Konge, at lave Lygter, *Valentiniano* at gøre Voksdukker, eller *Demetrio* at forfærdige Machiner til Krigsbrug[g]. Da du er Søn af en stor og fornem Herre, vil du vide, at *Sjæls-Storhed* ingenlunde andensteds kan læres bedre end ved det romerske Hof. Om denne Dyd vidne Kejsernes Ord og Gerninger allevegne i de offentlige Anliggender. De vigtigste Vidner af alle i denne Sag ere Romernes vigtigste Fjender *Carthaginienserne* og *Pyrrhus* og andre, hvilkes Fornærmelser hine, for at hævne sig paa den hæderligste Maade, ikke have taget Hævn over; hvisaarsag *Gellius* siger[h]: *Ofte har det romerske Folk foragtet at hævne Fornærmelser, som vare tilføjede det.* Ikke at tale om *Retfærdigheden*, der bør beskikke den offentlige Undervisning og regere Folkets Sæder; den have disse Romere forvaret med saa mange ypperlige *Love* og Forordninger, at man ej kan nægte hint *Valerii* Vidnesbyrd[i]: *Det fornemmeligste*

og sikreste Exempel paa Retfærdighed er iblandt alle Folkefærd vor Stat. Ingen kan sandelig fragaa, at de fleste af de ypperlige Love, hvilke vi den Dag i Dag ere forpligtede, ere samtykte af de romerske Kejsere. Men for at du iøvrigt kan have en noget sikrere Forestilling om *det Ærefulde* ved det romerske Hof, saa anbefaler jeg dig bare hint *Alexandri Severi* Levned, skrevet af *Ælio Lampridio*[j], da jeg betvivler, at man — efter min ringe Mening i al Fald — kan finde noget berømmeligere i den romerske Historie: saa rigt er det paa gode Forbilleder og saa udmærket ved Fromhed, at det fast lyder aldeles utroligt. — Jeg gaar nu over til

det Nyttige.

Herhid regner jeg *det kejserlige Huses Bestillinger*, om hvilke jeg véd, at *Gutherius* har skrevet, men hvad han har skrevet, véd jeg ikke[k]. Hvilke ere vel disse? spørger du. Mærk her de vigtigere af dem; thi at gennemgaa dem alle, hver for sig, og nedlade sig til Fyrstens *Cassemestre*, *Vandmestre*, *Ciseleurer* og *Kammertjenere* er hverken Umagen værd, ikke heller have vi Tid dertil.

Lad mig begynde med Kejserens *Conseil-Sal*, i hvilken Beslutninger plejede at fattes, og Ambassadeurer at modtage Svar. I denne toges der Vare paa Staten og Hoffet af dem, som vi nu til Dags kalde *Geheimeraader*, *Kejserens Ledsagere* og *Venner*, saadanne som hin *Quadratus* hos *Gruterum* i hans Indskrifter, Pag. MC, Nr. 5[l]:

For C. Sentio
Severo
Quadrato,
den højvelbaarne Mand, Consul,
Ven og
Ledsager af Kejseren, etc.

Læg hertil *Spartiani* Ord i *Hadriani* Levned[m]: *Naar han sad til Doms, havde han i sit Raad ikke alene sine* Venner *eller* Ledsagere, *men ogsaa Lovkyndige, og fornemmelig Julium Celsum, Salvium Julianum, Neratium Priscum, og andre, hvilke dog hele Senatet havde ladet sig befalde.*

I *Cancelliet* i Paladset vare *de* ved Haanden, som kaldes *Registratorer, Archivarer, Over-Registratorer, Over-Archivarer, Secretairer, Oversecretairer* etc. Hvorledes og hvor ærefulde deres Bestillinger vare, vil fornemmelig *Codex*[n] belære dig om.

I *Sovekammeret* færdedes *Ordensbetjentene, Overkammerherren* i Spidsen for sine *Kammertjenere,* som ogsaa kaldes *Laqvaier,* endvidere *Ceremonimestrene* eller *Hofmarskalkene,* samt *Garderobebetjentene,* etc.

I *Spisesalen* gjordes Tjeneste af *Credentserne, Mundskænkene, Taffel-Laqvajerne* (som de kaldes hos *Gruterum*[o] i hans Indskrifter P. DLXXVI, N. 6), *Kejserens Domestiquer* (se sammesteds P. DCIII, 6), hvilke forestodes af den saakaldte *Hovmester for det kejserlige Huses Domestiquer,* samt af andre *Husgeraadsforvaltere, Sølvpopper, Opsynsmænd ved Guldservicet, opvartende Tjenere etc.*

Endelig gjordes Militairtjeneste i det romerske *Palads* (jeg bruger her Kejserens Ord i *Codex*) af

Obersten for Livgarden, Overhofmesteren, Overstaldmesteren, Vagtcommandanten, Hushovmesteren, den kejserlige Skatmester og utallige andre, til hvilke slutte sig *Kejserhusets Livlæger* samt *Bibliothecarer.* — Vi komme nu til den tredie Afdeling:

det Behagelige.

Altsaa, ved de romerske Fyrsters Hoffer, aldeles som ved de nuværende, underholdtes for Morskabs Skyld *Dværge* og *Dværginder.* Saaledes omtales hos *Suetonium*[p] *en Dværg staaende ved Siden af Tiberii Bord,* og *Alexander Severus* siges hos *Lampridium*[q] *at have skænket Dværge og Dværginder til Folket;* ligeledes underholdtes *Hofnarre,* som samme beretter i Severi Levned[r]. Saaledes havde Kejser *Verus en Gøgler Agrippum med Tilnavnet Mempho, hvilken han havde medbragt fra Syrien som en Art parthisk Sejrsbytte, og som han kaldte* Forlystelsesraad[s]. *Han havde ogsaa medbragt saavel Instrumentister som Hobo-ister og Comediantspillere, Pudsenmagere, Taskenspillere og alle Arter af Slaver, ved hvis Vellyst Syrien og Alexandria fornøjer sig — —* [t]. Til Behagelighederne i Paladset hørte ogsaa *Bolskaberne,* saasom *Caligulæ Cæsonia*[u], og *Poppæa Sabina, der udgjorde Neronis fortroligste Raad*[v], samt *Veri* gode Veninde, *efter hvis Ønske han* efter *Capitolini* Sigende[x] *aflagde sit Skæg;* ikke at tale om de øvrige Fyrsters Amouretter, fornemmelig *Augusti,* der vare snildt udregnede, da han plejede at beligge de mere velbyrdige Kvinder, *ikke af Vellyst, men af Beregning, for at han lettere kunde udforske sine Modstanderes*

Raad ved Hjælp af Vedkommendes Kvinder, hvormed hans Venner hos *Suetonium*[y] undskylde hans Ægteskabsbrud. Men ogsaa *Eunucher* og *Gildinger* vare meget yndede, den stormægtige, men ogsaa forgiftige Art Mennesker, af hvilke *Gordianus den tredje ikke vilde prisgives*[z], og som *Alexander Severus* viseligt afskyede, efter *Lampridii* Vidnesbyrd[æ], hvilken beskriver dem saalunde: *Han havde hverken Gildinger i sit Raad eller i sin Tjeneste, hvilke alene fordærve Fyrsterne, skille Fyrsten fra hans Folk og hans Venner, ere Mellemhandlere, der ofte give en anden Besked end Svaret virkelig lød paa, indeslutte deres Fyrste og fremfor alt gaa ud paa, at han ej faar noget at vide.*

Til disse og andre Fornøjelser ved det romerske Hof komme *de offentlige Forlystelser, Lege og Skuespil,* om hvilke jeg ikke betvivler, at du har tilstrækkelig Kundskab, saasom de alt ere beskrevne af adskillige Skribenter, hvisaarsag jeg undlader at forstrække dig dermed. Jeg forbigaar ogsaa i Tavshed *de private Forlystelser,* med hvilke hine Kejsere havde for Skik at fordrive Tiden, dels for at hvile Sindet, dels for at øve Legemet. Hvad Magt ligger der nemlig for dig paa at vide, at *Octavius* og *Claudius* mest af alt og med størst Iver have spillet *Tærninger?* At *Julius Cæsar, Augustus, M. Antoninus Philosophus, Alexander Severus* have fundet Moro i *Boldspil,* som de vare mærkelig forfarne i? At én fandt Fornøjelse i *Jagt, Dyrekamp* hjemme hos sig selv, eller *Fiskefangst,* en anden, eller rettere *Augustus* selv, *spillede* stundom med *Nødder* eller *Tærninger sammen med smaa Slavebørn,*

som vare indtagende af Ansigt eller ved Snaksomhed, og som han samlede paa, fornemmelig Maurere og Syrere?[z] Læg Mærke til *Maurerne*; thi Brugen af dem var ogsaa almindelig i Fyrsternes og de Fornemmes Herrehuse i Rom; hvorfor *Quintilianus* siger[aa]: *De Riges Fornøjelser have ogsaa dette ved sig: de ville helst begære alt imod Naturen. Een er elsket for sin Svagheds Skyld, en anden vinder Behag ved selve sin vanskabte Krops Elendighed; en tredje købes, fordi han har en udlændisk Farve;* for Exempel sortladen eller *jordfarvet*, som *Ammianus* siger i sin Beskrivelse af de romerske Hustruers Følgeskab[ab]: *Tilsidst kommer Gildingernes Skare lige fra Gubberne til de smaa Drenge, der slutte Troppen, jordfarvede, hæslige ved Ansigternes forvredne Træk.*

Allerede har jeg efter min Mening overskredet et Brevs Maal og Maade, da du, højvelbaarne Mand, synes at nappe mig i Øret, for at jeg, inden jeg lægger Pennen, skal berøre visse *Ceremonier ved det romerske Hof,* om det saa kun er med Fingerspidserne, som man siger. Velan; tænk dig, at du er en romersk Borger og lever i hine længst forsvundne Tider; tænk dig, at du skal gøre Fyrsten din Opvartning, og at du *i Forhallen til Paladset eller Paladsets Gaard venter paa at hilse Cæsar,* som *Gellius* siger[ac]; hvis det da er *Augustus* eller hans Lige, hvem du ønsker Lejlighed til at faa i Tale, vil du let faa Adgang ligesom *i de offentlige Templer*[ad], *idet Forhænget er aabent, og de indladende Ceremonimestre sendte bort*[ae]. Naar du er indladt, maa du hilse ham: *Hil dig, Kejser,* eller i Fald

det er *Alexander Severus*, for hvem du er stedt: *Hil dig, Alexander*[af]; endog uden at bøje Hovedet. Men stedes du for *Maximini den Yngres* eller *Caligulæ* Aasyn, da husk, at du maa bedække nu hans Hænder, nu hans Knæ, nu hans Fødder med Kys[ag]; thi i disse Lemmer have hine deres Øren, om du vil bønhøres, saaledes som *Aristippus* fordum sagde om *Dionysio*, efter *Laertii* Vidnesbyrd[ah]; det vil nemlig ej være tilstrækkeligt *at gøre sin Reverents for hines hellige Purpur*[ai]. Ved din Bortgang maa du tage dig i Vare for at sige *Farvel;* som du ej er uvidende om, kaldes dette Ord ogsaa af den menneskekærlige *Augusto* et Tegn paa Fortrolighed.

Hvad nu *de offentlige Ceremonier* angaar, saa tænk dig, at en kejserlig *Triumph* indfalder paa din Tid i Rom. Du vil da faa de Skuespil at se, som *Ovidius* — for at nævne een for alle — fremviser i fjerde Bog af sine *Klagesange*, anden Elegie[aj]. Tænk dig, at Fyrstens *Fødselsdag* skal fejres; du vil da snart forfare, at Hoffet er hvidklædt, og at alt er opfyldt af glade Lykønskninger, Gæstebud og Ofringer, hvilke Arter af Hædersbevisninger du ogsaa vil se at finde Sted *den første Januarii.* Tænk dig endelig, at du er med til en *Landesorg* eller kejserlig *Begravelse*[ak]: du vil nu finde Hoffet og Byen sortklædt, det vil summe dig om Ørene med Riddere og Senatorer, der kappes om at forrette Tjeneste med at hædre Fyrstens Lig, med Gladiatorer der opføre Skuespil, med Lovtaler,

der genlyde fra Talerstolen. — Men hold nu op med at tænke dig mere, og farvel!«

* * *

Da min Velynder havde modtaget dette Brev, og jeg ikke længe efter mødtes med ham og samtalede med ham, mindes jeg at han undredes over, at jeg iblandt de offentlige *Ceremonier* ikke havde underrettet ham om *Ambassadeurerne:* hvilken Højtid og Stads der fordum blev gjort ad dem af det romerske Hof ved deres Modtagelse og Afsked. Men jeg svarede: »Du behøver ikke at undres over, at jeg har undladt at omtale dem i min korte Opregning, da jo deres offentlige Audients allerede i den endnu frie Republiques ældste Tider var hæderfuldere og tillige sjældnere end under Kejsernes Regimente, som *Plutarchus*[al)] er min Hjemmelsmand for: *I gamle Dage sendte Quæstorerne Ambassadeurerne Gaver, som kaldtes* Lautia, *paatoge sig i Sygdomstilfælde at pleje dem, og hvis de døde, afholdt de deres Begravelse paa offentlig Bekostning. Men nu er paa Grund af Mængden af ankommende Ambassadeurer Bekostningen aflagt; dog overholdes det, at Ambassadeurerne henvende sig til Skatmestrene, som indføre deres Navne i Registre.* Læg dertil, at stundom gjorde Ambassadeurernes ringe Herkomst Afbræk i deres Navn og Rygte; derfor læse vi, at *Augustus i Rom forbød Ambassadeurerne fra frie og forbundne Folkeslag at sætte sig i Orchestra* (paa Senatorernes Plads), *da han havde befundet, at der ogsaa*

sendtes nogle af frigiven Stand, efter *Suetonii* Vidnesbyrd[am]. For Gesandtskabets Anseelses og Hæders Skyld ligger der nemlig altid Magt paa, at der sendes Mænd, som udmærke sig ved Værdighed og Myndighed, ikke en Barbér som *Olivier*, *Ludovici XIs* Ambassadeur, hvilken Borgerne i Gent, endskønt han var prydet med Titelen Greve af Meulan, holdt for Nar, da han forvaltede et Gesandtskab hos dem for nogle Statssagers Skyld; ja, som *Cominæus*[an] troer for vist, havde de foresat sig at kaste ham i Floden. Ikke at tale om *Trojanernes Gesandter*, hvilke *Tiberius* for samme Aarsags Skyld, kan jeg tænke, viste sin Ringeagt, dengang han, *da de condolerede ham lidt senfærdigt* (efter Drusi Søns Død), *lod som om Erindringen om Sorgen alt var udslettet hos ham og smilende svarede dem, at han ogsaa beklagede deres Vanskæbne, da de havde mistet deres ypperlige Landsmand Hectorem*[ao]. Af dette Sted hos *Suetonium* kan man lære, at det alt fra gammel Tid var vedtagen Skik med denne *Condolérings*-Høflighed, som Ambassadeurerne den Dag i Dag udvise ved sørgende Fyrsters Hoffer. Naar du endelig betænker Højheden og Storheden af den romerske Stat, saaledes som den blomstrede under Kejserne, da dengang næsten hele Verden mentes at være den underdanig, vil det ingenlunde synes dig mærkværdigt, at de udlændiske Folks Gesandter ikkun have nydt maadelig Hæder hos Verdens Fyrster, da selve Gesandternes Herrer, ja endog Parthernes Konger, det romerske Riges Medbejlere, stundom behandledes noget storagtigt.

Hertil kan du henføre hint *Taciti* Ord[ap] om Parthernes Ambassadeurer: *De sendes altsaa hjem* af Nerone *med uforrettet Sag, men dog med Gaver, hvoraf de kunde fatte Haab om at Tiridates* (Kong Vologesis Broder) *ej vilde komme til at bede forgæves om det samme*, NB. *hvis han selv forebragte sin Bøn.*«

XI

PAULI KAMP MED VILDE DYR.

En ærværdig Fortolker af de hellige Skrifter[a], en Mand, der paa Grund af sit Gemyts, sin Veltalenheds og sine Dyders mangfoldige Artigheder var mig og alle gode Folk af sit Bekendtskab overmaade kær, havde i Embeds Medfør i en Prædiken udlagt *det XXXII. Vers i Pauli 1. Epistel til de Corinthier*[b]. Alt hvad der var udgaaet af vor Sirenes Mund eller Bryst, havde vundet forunderligt Bifald hos mig, naar jeg undtager ét Punct, i hvilket jeg ikke var enig med ham. Denne højagtbare Mand havde nemlig forstaaet Ordet *jeg har været i Dyrekamp* saalunde, at Apostelen ikke havde prøvet nogen Kamp med vilde Dyr, men havde kæmpet med Mennesker der vare ustyrlige som vilde Dyr, dels under Folkeopløbet i Epheso, dels under de Disputer, som han i tre Maaneders Tid holdt med Jødefolket i Epheso, og som omtales i Apostlenes Gerninger XIX.

Da Gudstjenesten var endt, og vi begge vare paa Vej hjemad, møder jeg Præsten, vi række hinanden Haand, og Talen falder atter paa Pauli *Dyrekamp*. Men for at vi skulde have et bekvemmere Sted at tales ved, beder han mig gaa hjem med sig og komme ind i hans Studerekammer. Her tages Sagen for Alvor op til Disput, hvis Hovedsum var denne.

Min Ven Præsten minder mig først om Pauli Stil og dens sædvanlige Brug af Ord i uegentlig Forstand, og udtaler dernæst det Haab, at de, som forstaa Pauli Dyrekamp bogstaveligt, sagtens ville skifte Mening, naar de overveje det Sted i 2. Corinthierbrev XI,23 flg., hvor Apostelen, medens han er i Færd med at opregne sit Livs vigtigste Møjsommeligheder, aldeles ikke omtaler Dyrekampe, hvilket dog, som min Ven ikke betvivlede, maatte have fundet Sted, ifald han havde udstaaet denne saa ærefulde Fare. Siden fremfører han imod min Mening alle de ypperlige Fortolkeres Myndighed, hvilke man bør vise den største Hæder. Endelig lægger han til, at hverken i Kirkehistorien hos *Eusebium* eller hos *Hieronymum* (i Skriftet om navnkundige Mænd), ja end ikke hos *Abdiam* (eller hvem der nu er Forfatter til *den apostoliske Historie*) i Pauli Levned eller hos andre gamle Skribenter, som han selv havde igennemlæst[c], findes nogen Omtale af dette Jærtegn, og at man derfor stiltiende gav disse ærlige Mænd Skyld for Uagtsomhed, hvis man troede, at Paulus virkelig havde kæmpet med firbenede Dyr.

Imod dette mindes jeg mig beskedenligt at have indvendt, for det første at man ej uforsigtigt og unødvendigt burde gaa bort fra den egentlige Betydning af Ordet *jeg har været i Dyrekamp*, fornemmelig da det er en gammel Straffemaade at overgive de strafskyldige til Dyrekamp, saaledes som vi læse at *Ignatius* under Trajano blev kastet for *Løverne*[d], og de Christne under Maximiano Galerio for *Bjørnene*[e]. Dernæst paastod jeg, at Stedet hos *Apostelen* i 2. Corinthierbrev XI saa meget mindre modsagde mig, som Forfatteren tilføjer, at han *ofte har været i Dødsfare;* og endelig beraabte jeg mig overfor Fortolkerne og de kirkehistoriske Skribenter paa *Tertulliani* og *Nicephori* Medhold med mig. Begge fremtoges, og af den første oplæstes disse Ord[f]: *Hvi staa ogsaa vi, siger* Paulus, *hver Time i Fare? I det ringeste efter Kødet. Jeg dør daglig, i al Fald efter Kødets Farer, efter hvilket han og kæmpede med vilde Dyr i Epheso, nemlig med Vilddyrene i den asiatiske Trængsel, om hvilken han taler til dem i det andet Brev*[g]: *Thi vi ville ikke, Brødre, at I skulle være uvidende om den Trængsel, som os er vederfaren i Asia, at vi vare overmaade besværede og over Evne, saa at vi endog mistvivlede om Livet. — Alt dette opregner han, om jeg ikke fejler, af den Grund, at han ikke vil, at man skal tro Kødets Kamp forgæves, men vil, at man utvivlagtig skal tro Kødets Opstandelse. Thi dets Kamp maa anses for at være forgæves, naar dets Opstandelse ej finder Sted.* — Her bad jeg, at man vilde mærke sig Ordet *Kødets*, hvilket synes at forklare hint Pauli græske Ord: *paa men-*

neskelig Vis (ingenlunde: *med Hensyn til Mennesker*, som *Scaliger* har ment at burde corrigere) saaledes, at det ej er nødvendigt at underforstaa Ordet *jeg taler*, som nogle ville[h]), ret som om Meningen var: *Hvis jeg, for at tale paa Menneskers Vis eller menneskeligt, kæmpede mod vilde Dyr;* hvilken Fortolkning synes noget haard og lidt krinkelkroget[i]). — Dernæst høre vi *Nicephorum*[i]) paa Latin efter *Johannes Langes* Oversættelse, hvilken fortæller Sagen vidtløftigere: *De, som have beskrevet Pauli Rejser, have givet Underretning om ham, baade om alle de andre Ting som han har gjort og lidt, og om hvad der vederfores ham da han var i Epheso. Da nemlig Hieronymus her indtog den første Plads, prædikede Paulus med stor Frihed. Derfor har Hieronymus bevidnet, at han ganske vist talte godt og tydeligt, men at hans Tale ikke var afpasset efter Tid og Lejlighed. Almuen lader i al Fald af Overmod og Uregérlighed Paulum slutte i Fjeder og sætter ham i Fængsel, for at han skulde kastes for Løverne at opædes. Der bede baade Eubula og Artemilla, Hustruer til bekendte Mænd i Epheso, som vare underviste i Troen af Paulo (de kom nemlig til ham om Natten), ham om den guddommelige Daabs Naade. Da nu den guddommelige Kraft og Engle-Vagtens Tjeneste oplyste Nattens Mørke med Overflødighed af Straaleglans, bliver Paulus udfriet af Jernlænkerne og indvier Kvinderne ved Havets Bred med den guddommelige Daab; og uden at nogen af alle dem, hvem det var overdraget at sørge for Bevogtningen, havde mærket noget, vender han atter tilbage i sine Lænker, i hvilke han forvaredes til Føde for Løverne. Men da saa en Løve af umaadelig*

Størrelse og uimodstaaelig Styrke blev sluppen løs paa ham, foer den ganske vist frem paa Sandet, men lejrede sig snart ved Pauli Fødder. Og da ligeledes andre glubende Vilddyr bleve slupne løse paa ham, turde intet af dem saa meget som røre hans hellige Legeme, som han holdt oprejst og beredt til at tale. Da nu dette var gaaet saalunde til, faldt der pludselig med stort Brag en vældig Haglbyge, langt ud over Naturens Orden, der knuste Hovederne paa mange baade Mennesker og vilde Dyr og ogsaa rev Øret af paa Hieronymo selv; og han blev dernæst tillige med sine Nærmeste af Paulo optaget i Samfund med GUD og modtog det frelsende Bad. Men hin Løve flygtede bort og undslap til de nærmeste Bjærge. — Men man maa ikke undre sig over, at Lucas ej har føjet denne Pauli Dyrekamp til hans øvrige Gerninger. Thi omendskønt Johannes er den eneste af Evangelisterne, der omtaler Lazari Genopvækkelse, tør man dog ingenlunde tvivle om dens Troværdighed og Sandhed. Thi vi vide, at ikke alle skrive, tro og kende alt.

Endelig, da det er troligt, at GUD har anvendt Jærtegn til at omvende Ephesierne, tilstod jeg mig lettelig at være bevæget af disse Skribenter til at fravige min Præsts Mening.

Da Disputen var endt, og jeg atter vendt hjem, gennemlæste jeg hændelsesvis en Dag den berømmelige Mand *Bernhardi Raupachii* Betænkning over *Gudstjenestens og de boglige Kunsters Tilstand i Danmark*[k] og fik af denne Skribent at vide, at allerede vor nu salige *Lintrup*[l] Aar 1695 havde udgivet et lidet Skrift om *Pauli Dyrekamp*, hvilket jeg siden længe, men hidtil forgæves har eftersøgt.

XII

LITTERAIRE SAMVITTIGHEDS-TILFÆLDE.

Jeg sad engang i mit Studerekammer, læste og gjorde Uddrag, da en af mine Venner kom ind, der var mig overmaade kær og fortrolig. Paa det Sted, hvor han satte sig, laa der for Haanden en opslaaet Bog, hvori jeg ofte har for Skik at antegne hvad nyt der falder mig paa Sinde. I den kastede han sine Øjne, og da han tilfældigvis saa, at Overskriften var[a]: *Litterair Samvittighed*, undres han over Nyheden heraf og spørger mig, hvordan det forholder sig med denne Ting og dette Ord? Jeg svarer ham, at hvad der var sammensanket paa dette Sted var beslægtet med hvad jeg havde fremsat i IV. *Discurs* i 1. Part om *philologisk Samvittighed*. Han udbeder sig min Bog, tager den i Hænde, og gennemløber med Øjnene[b] de Betænkninger, som jeg havde antegnet. Da han havde igennemlæst dem og med sit smilende Ansigt syntes at billige det uforarbejdede og ikkun paabegyndte Thema, og i Stilhed at raade mig til at udføre det noget omhyggeligere, besluttede jeg siden at anvende en Del af min Tid paa denne Bestilling, og det saa meget hellere, som jeg ivrigt ønsker, at en studeret Mand skal være god fremfor alt, forstandig fremfor alle. Her følge Spørgsmaalene med vedføjede Betænkninger.

1. *Kan en Privatmand med frelst Samvittighed øde*

sit Arvegods paa Bøger og Bøgers Prydelse?[c]) Lige saa lidt, efter min Mening i al Fald, som paa malede Tavler, udlændiske Kar, kostbare, men unyttige Skue-Meubler i Hjemmet. Det er en Art fordærvelig Vellyst at bygge Bog-Reolerne op under Taget, at berige Boghandlerne, ja fodre Orme og Møl for de Penge, som med større Ære enten efterlades gode Arvinger eller udgives til Fattige og Venner. Jeg ønsker sandelig ingenlunde Formuen lagt saa godt under Laas og Lukke, at ingen Omhu for Nytten eller Behageligheden kan aabne for den; men jeg mener heller ikke at den bør oplades saa vidt, at den staar aaben for Boghandlernes Vindesyge: hint røber en ond, karrig og vanartet Husbond, dette en hovmodig, ødsel og sandsesløs Studerende. Ja, Bøger bør vi kun købe for saa vidt som vi ikke prisgive vore Egne og berøve os vort Eget.

II. *Kan den Mand, som ved ej at holde Maade med sine Studeringer fremskynder sin Død, frikendes for at have lagt Haand paa sig selv?* Hvo som i det Øjemed at fremdrage sin Tid paa hæderlig Vis døer midt i boglige Sysler, han døer, efter min Mening i det mindste, med Ære. Hvo der paadrager sig gusten Farve af at omgaas Papirer, han bærer sikkert nogle ærværdige graa Haar om sit Ansigt, ved hvilke han kan bevise sig at have levet længe. Hvo der vel ikke forsømmer sit Helbred, men dog sætter det til Side for sin Kærlighed til boglige Kunster, synes paa en vis Maade at kunne und-

skyldes med hint *Hippocratis* Ord hos *Basilium den Store*[d]: *at altfor god Helbred er en farlig Sag.* Men naar iøvrigt Lægerne ifølge *Ciceronem*[e] tilraade *at indtage saa megen Mad og Drikke, at Kræfterne vederkvæges, men ikke fordærves,* saa er det ligeledes med Rette af *Plutarcho*[f], *Horstio*[g], *Gesnero*[h] og andre blevet foreskrevet de Studerende, at de ej maa overfylde deres Sind saalidt som deres Bug. Denne er Grunden, hvorfor jeg i Studeringerne aldeles som i det daglige Liv plejer at overholde den Levemaade, at jeg deler Dagen mellem Arbejde og honnet Lediggang, lægger Dagens Møde fra mig i Aftentimerne hos mine Venner, blander deres Sødhed ind imellem som en nødvendig Temperering af Bekymringerne, og fornemmelig skyer Nattearbejde, som udsuger Sindets Saft og Legemets Blod. Ikke desmindre, naar jeg kaster Blikket rundt i den litteraire Republique, ser jeg, at de Lærde, som have begravet sig i Bøgerne og næsten overskredet al rimelig Maade i at læse eller skrive uafladelig, have opnaaet en meget høj Alder. Til dem høre hine *meget skrivende* Forfattere hos *Isidorum*[i]: *M. Terentius Varro, Origenes og Augustinus;* til dem høre ifølge *Laërtium*[j] Philosopherne *Zeno, Xenophanes, Democritus, Aristoteles, Epicurus* og *Chrysippus,* hvilke lede af Skrive-Syge; til dem hører Grammatikeren *Didymus, som skrev fire tusende Bøger*[k]; til dem høre endelig af de Nyere *Aldrovandus, Lutherus, Melanchton, Kircherus, Cardanus*[l] og mangfoldige andre, hvilke *Bailletus*[m] og efter Bailletum *Morhofius*[n] opregne i en lang

Række. Hvo der overregner deres Aar og Skrifter, vil visselig ej være langt fra at betvivle, at Døden har haft Hastværk med nogen af disse som Følge af umaadelig Sindsanspændelse og Voldsomhed i Studeringer; ligesom *Huëtius* betvivler, ja rent ud nægter, at de Studerendes Kræfter svækkes ved Rolighed og stillesiddende Liv[o].

III. *Kunne fromme litteraire Bedragerier finde Undskyldning for Samvittighedens Domstol?* Lad de gamle Christne give Agt herpaa, være sig rettroende eller kætterske, være sig *Hermas*[p] eller en *alexandrinsk Christen*[q] eller andre, hvilke for at fange Hedningernes Sind og Tanker have sat visse falske sibyllinske Oracler som Madding paa Krogen, ved det blotte Forsøg og Anslag til største Skade for den christne Sandhed, da de mere skarpsindige Philosopher uden Møje formærkede Bedraget, som det noksom fremgaar af *Lactantio*[r], for ikke at tale om *Origenis*, *Eusebii*, *Augustini* og andres Vidnesbyrd: *Naar* Hedningerne *føle sig overvundne ved disse* Sibyllens *Vidnesbyrd, pleje de at ty til at sige, at hine ikke ere sibyllinske Spaadomme, men opdigtede og sammenskrevne af vore Egne;* hvilket de i Virkeligheden vare, saasom ingen af dem findes nævnte enten hos verdslige Skribenter før Christi Fødsel eller hos Apostlene, der visselig ingenlunde, i Fald de havde været sande, i Fald de havde existeret paa de Tider, vilde have undladt at paakalde deres Hjemmel eller i al Fald omtale dem.

Lad fremdeles hine Skribenter i den gamle

Kirke give Agt, hvilke med ilde anvendt Flid, selv bedragne eller i bedragerisk Hensigt, have efterladt saa mange nye Evangelier, saa mange urimelige Jertegn og Fabler om Christo, Apostlerne og de hellige Mænd, antegnede og bogførte.

Disse, siger jeg, som have opfyldt Kirken med Løgne, som have indført Overtro og Vildfarelser i den litteraire Republique, som ikke sjælden have saa at sige besmittet den hellige Skrifts og Histories Jomfrudom, synes mig at have gjort sig skyldige i skammelig Uret, og det langt værre end enten hin *Johannes Annius* fra *Viterbo,* som henimod Slutningen af det 15. Aarhundrede frækt opdigtede Skrifter af *Fabio Pictore*, *Catone*, *Beroso*, *Manethone, Philone* og andre[s], eller *Carolus Sigonius*, *Curtius Inghiramius, Alphonsus Cicarellus*[t] og andre lignende Vindmagere, eller endelig hine gamle Falsknere, hvilke, da de saa, at de Attaliske Konger[u] vare saare begærlige efter gamle Bøger, for Vindings Skyld kappedes om at sammenskrible Bøger, der falskeligt bare berømte Skribenters Navne, bragte dem til Hofferne, og saalunde vare de første til at indføre skammeligt og syndigt Falskneri, da inden den Tid intet Arbejde fik falsk Titel, som *Galenus* beretter[v].

IV. *Gøre de Folk sig vel fortjente af de hellige Skrifter, som enten oplede i Manuscripter eller udpine af Hovedet deres ulige Læsemaader?* Saare ilde, efter min Mening i al Fald, saare ilde; de synes mig at være en Art christne *Sceptici*; de befordre eller bestyrke

ofte Kætterier. Lad *Jo. Millius* pakke sig med sine Læsemaader til det ny Testamente, som lader Læseren i Stikken midt i hans Uvished, og som til Modpart iblandt andre har faaet *Danielem Whitby*, Professor i Theologi og Cantor ved Domkirken i Salisbury[x]; lad *Steph. Curcellæus* pakke sig, hvem allerede den berømmelige Mand *Jo. Gottlieb Möller* har revset i sin Disputats[y]; lad alle de utidige litteraire Sværmere pakke sig, som fordriste sig til enten at forvende den gamle Skrift eller overhovedet vige en Fingersbred fra den. De synes mig sandelig ikke at synde mindre end hin Helligdomsskænder *Marcion*, som efter eget Tykke rettede, oppudsede og forfalskede *Lucam*[z]; eller mindre end *Aquila*, som forfalskede de hellige Bøger og søgte at formørke Vidnesbyrdene om CHRISTO[æ]; eller endelig mindre end hin *Lanfrancus*, først Benedictiner-Munk, siden Ærkebiskop af Canterbury, i hvis Levned, udgivet sammen med hans Værker i Paris Aar 1648, man læser følgende: *Efterdi Skrifterne som Følge af Afskrivernes Fejl vare meget fordærvede, beflittede han sig paa at rette saa vel det gamle som det ny Testamentes Bøger samt ogsaa de hellige Fædres Skrifter i Overensstemmelse med den orthodoxe Tro*[ø].

V. *Kan nogen Gudsfrygt forbyde at sammenligne den hellige Skrift med den verdslige?* Ifald *visse Ting hos Moses og i Propheternes Bøger ere tagne af Hedningernes Bøger*, som *Hieronymus* siger[aa]; ifald den lærdere og bedre Del af Kirkefædrene efter den

højhellige *Pauli* Exempel ikke have baaret Betænkende om at blande hedenske Philosophers Ord og Gerninger imellem de hellige Prophet-Ord og Vidnesbyrd; hvilke siden ere efterfulgte af de berømmelige Mænd *Philippo Melanchton* i hans Antegnelser til Salomons Ordsprog, og *Grotio* i hans critiske Anmærkninger til Bibelen, samt af andre: ifald, siger jeg, disse store Mestre ikke synes at have besudlet den hellige Skrifts Højhed og Majestæt, hvilken de ofte have sammenlignet med den verdslige Litteratur, da synes jeg at være uden Skyld, naar jeg i sin Tid i mine *Adskillige philologiske Tanker*[ab] anstillede en Art Sammenligning mellem Frelserens himmelske Philosophie hos *Matthæum* og *M. Antonini*[ac] menneskelige, hvilken for den Sags Skyld blev lidt unaadigt optaget af den højlærde *Joanne Laur. Moshemio*[ad], som *formener, at den høje Mening om CHRISTI Love kan lide noget Afbræk ved denne Sammenligning.* Men, berømmelige *Moshem*, kom for det første i Hu, at Antonini Forskrifter, som jeg har anført, ere af den Art, at de ikke alene kan og bør bevæge alle gode Christne til Forundring, men ogsaa faa det sletteste Menneske, som aldeles ikke troer paa CHRISTO, til at rødme, saa meget mere, som de ere givne af en hedensk og med Sandheden ubekendt Mand. Tænk dig dernæst, kære, at denne store *Philosophus* enten er CHRISTI Fjende eller Discipel eller Fortolker. Hvis du tænker dig ham som *Fjende,* er det saa ikke lifligt, at Christi højhellige Love i Stilhed antages, billiges og lovprises af ham, efterdi *Fjen-*

dernes Vidnesbyrd er al Ære værd, som *Isidorus Pelusiota* siger[ae]? Hvis du tænker dig ham som *Discipel*, vil jeg saa ej skamme mig over ikke at være Antonini Meddiscipel? vil jeg saa ikke lære af ham at dømme herligere og prægtigere om den store Læremester og hans Lærdomme? Men hvis du tænker dig ham som hans *Fortolker*, er det saa ikke baade nyttigt og behageligt at lytte til *Antoninum*, hvilken ret som en CHRISTI Lærling befaler os *ogsaa at elske vore Fjender*[af], fordi *de ere vore Slægtninge*, fordi *de skulle om kort Tid sammen med os gaa heden i Døden*, etc., — en Kærligheds-Pligt, som efter *Tertulliani* Mening[ag] *ene og alene findes hos de Christne?* Kan man ikke nok saa smukt og med fuld Føje til Frelserens Bud om *ikke at lade blæse i Basun, naar man giver Almisse*[ah], lægge hint Philosophens Ord, at et Menneske bør *ligne Vinranken, hvilken, naar den har baaret Druer og sat sin rettelige Frugt, intet ydermere begærer; ligesom Hesten, naar den har løbet, Hunden, naar den har jaget, Bien, naar den har lavet Honning, saaledes bør han, naar han har gjort vel, ikke udraabe det, men give sig til et andet lignende Værk, ligesom Vinranken til sin Tid giver sig til paany at frembringe andre Druer*[ai].

VI. *Er det en god Skribents Sag at bruge sin Veltalenhed enten til Beskyldninger eller til Lovprisning af slette Mennesker?* Man maa med Skam tilstaa, at blandt alle Dyrearter Mennesket, af Menneskene de Christne, af de Christne Litteraterne ere mest avindsyge, kivagtige og ubillige, hvoraf følge

saa mange Forurettelser, Bagtalelser, Kæremaal, Skarnagtigheder, ved hvilke Menneskelighedens og Ærbarhedens Ret paa det skammeligste krænkes. Men man maa ogsaa med Skam tilstaa, at de fleste Christne ere saa ødsle med deres Skarpsindighed og Veltalenhed, at de ej undse sig[aj] ved for Vindings eller Smigers Skyld at hædre selv den værste med en prunkende Lovtale, i Lighed med *Favorino* og Sophisten *Libanio*, hvilke have skrevet *Thersitæ* Lovprisning, samt med *Isocrati* og *Polycrati*, hvilke have skrevet til *Busiridis* Ære[ak], og i Lighed med de Skomagere, som til en lille og vanskabt Fod lave en stor og retsyet Sko, som *Agesilaus* i sin Tid sagde[al]. Saa meget er vist, at næppe nogen letsindigt har rost en Skælm uden selv at være en Skælm; hvoraf kommer Dydens Foragt, Sandhedens og den historiske Troværdigheds Forfalskning, Fablers og Løgnehistoriers Udbredelse; saaledes som *Cicero*[am] klager over at *Begivenhedernes Historie er blevet mindre correct* som Følge af *Lovtalerne*.

XIII

FORHANDLINGER VED ET PHILOSOPHISK GÆSTEBUD.

DET var en meget artig Skik hos de gamle Grækere, som gave sig af med de frie Kunster, at de i deres Studerekamre, Forsamlinger, Familiegilder, til hæderlig og nyttig Tidsfordriv, trak Lod om Spørgsmaal, ikke fjærntliggende, men smaa og angeneme. Vidne herom er *Plutarchus*[a], hos hvem jeg mindes at have læst: *Men da det var Skik i Studerekamrene, at der omdeltes Lodder, og at de, der stemte overens med hinanden, gensidig stillede hinanden lærde Spørgsmaal* — —; Vidne herom er ligeledes *Gellius*[b], der om sig selv og adskillige Venner skriver følgende: *Vi fejrede Julefest i Athen ganske muntert og manerligt;* — — *vi mødtes ikke saa faa Romere, som vare komne til Grækenland, ved ét og samme Gæstebud;* — — *og da udsatte den, der efter sin Tour lod Gildet holde, som Løn for vel besvaret Spørgsmaal en Bog af en gammel Forfatter enten paa Græsk eller paa Latin, og en flettet Laurbærkrans, og spurgte om lige saa mange Ting som vi vare Mennesker der til Stede; og da han havde fremsat alle Spørgsmaalene, fik man ved Lodkastning tildelt Materien og Lejligheden for sin Tale.* —

Denne Skik vilde, som det synes, en af vore Philosopher[c], en meget skæmtsom Mand, efterligne, og indbyder mig med adskillige andre til Gæstebud; og for at dette ikke skulde mangle sit Kryderi, anvendte han til Underholdning visse

selskabelige Spørgsmaal, som han havde skjult under hver af Gæsternes Tallerkener. Man havde begyndt at sætte sig til Bords, da hver især faar Ordre til at flytte sin Brik til Side. Da det var gjort, og man havde efterset den Materie, som Værten havde paabudt hver især at tale over, adlyder man ufortrøden, og denne ny Art af selskabelig Morskab modtages med Begærlighed af os. Men for at dette lille overmaade angeneme Gilde kunde tjene andre til Exempel, opbevarede og antegnede jeg alle Spørgsmaalene med deres Besvarelser, af hvilke jeg som Prøver anfører følgende.

Hvorfor ere Kvinderne snaksommere end Mændene?

Kvindernes Munde paastaas, som jeg hører, at ligne Huse som ikke have Døre; og det er intet Under, efterdi de ej tvinges af nogen Tavsheds-Love; efterdi de hverken i Senat eller i hemmelige Statsraad vænne sig til denne Tugt; efterdi den kvindelige Sladdervornhed overalt finder en saadan Strafløshed og Frihed til at tumle sig, at den kun lidet frygter Dommeren. Men at denne Last iøvrigt ikke er Kønnet medfødt, og at tværtimod Kvinder lige saa fuldt som Mænd, om fornødent gøres, vide at holde paa en Hemmelighed, vise os lige fra Arilds Tid de mange regérende Kejserinder, der paa den snildeste og omhyggeligste Maade have forvaret Regimentets forborgne Ting.

Hvad er en Doctor i Logik?

Det er en forunderlig Kunstner, som ejer De-

mocriti Tryllemiddel. Han gør seende til blinde, talende til stumme, fornuftige til galne; ja han kan, forunderligt nok, ved at anvende Trylleformlerne *Barbara*, *Celarent* etc.[d] gøre døde levende, tre Stavelser til otte, venstre til højre, Fængsel til Himmel, paa denne Maade:

Intet levende er dødt.
Ethvert Menneske er levende; altsaa:
Intet Menneske er dødt.

En Constantinopolitaner er et Menneske.
En Constantinopolitaner bestaar af otte Stavelser;
altsaa:
Et Menneske bestaar af otte Stavelser.

Det ene Øje paa ethvert Menneske er det højre.
Det ene Øje paa ethvert Menneske er det venstre;
altsaa:
Venstre er højre.

Paulus blev hentagen i Himlen.
Paulus blev hentagen i Fængsel; altsaa:
Fængslet er Himlen.

Hvorfor er næsten ingen Dyd hos Latinerne af Mandkøn, men næsten alle af Kvindekøn?

Dette er Tilfældet, dels fordi Latinerne, saa vel som Grækerne og andre Folk, ikke have fundet noget saa elskværdigt og angenemt som Kvindekønnet[e], dels for at Kvinderne kunde have en grammaticalsk Trøst overfor dem, som kaste dem i Næsen, at *Lasterne* ere af Kvindekøn. Efterdi

nemlig Kvindekønnet overgaar Mandkønnet baade i Dyder og i Laster, synes det billigt og retfærdigt, at baade de første og de sidste ere af ét og samme grammaticalske Køn, nemlig Kvindekøn.

Hvad er den lærde Verden?

Den er et Marked, fuldt af Boder, Handelsvarer og Kræmmere. Her sælger *Theologus* Klæde, som giver Brød og Varme; *Criticus* Kammerdug og tynde Tøjer, som efterlade Kulde; *Philologus* brogede Klæder, Corinthiske Kar, Phrygisk Marmor; *Lægen* Bogstaver og Stavelser; *Juristen* Mennesker; *Alchymisten* sig selv; *Poëten* Røg og Dunst; *Taleren* Sminke; *Historicus* Navn og Rygte; *Physicus* Himmel og Jord; *Antiquaren* opslidte Tøfler, ligesom hin *Pjaltekræmmer* Lucilianus[1] en *brækket Skraber og en halv Sko.* Udenom disse Købmænd staar, hvorhen du saa kaster dine Øjne, en ørkesløs Hob af Dagdrivere, hvilke den gemene Mand kalder *Idioter;* paa dette Marked grassere Pungsnidere, gemenlig kaldede *Plagiatorer;* Landløbere, paa Fransk *Charlatans,* falbyde deres Vidundere; drukne Duellanter forurolige Vejene.

Hvorfor modnes Pigerne hurtigere end Drengene?

Fordi *hine* afblomstre hurtigere end *disse,* da de alt efter det halvtredsindstyvende Aar ere ufrugtbare. Begge Dele skyldes Naturens viselige Raad, dels for at Verden ej skal undvære Menneskekøn, dels for at Menneskekønnet ej skal undvære Verden.

Hvorfor ville vi hellere bo i end udenfor Fædrelandet?

Fordi vi alle foredrage Moder for Stifmoder. Det er ganske vist angenemt at rejse udenlands og have at gøre med Rom som med en Skøge; men dog vil ikke lettelig nogen uden en liderlig eller fra Fædrenejorden fordreven Person tage hende til Ægte.

Hvad Forskel er der paa en lærd og en ulærd Skribent?

Den samme som paa en kraftfuld Mand og paa en kvindagtig Gilding, af hvilke hin udlader frugtbar, denne ikkun magtesløs Sæd; hin efterlader Arvinger, denne er sin egen Arving.

Hvorfor have vore Forfædre indviet deres Kirker til Laurentio, Lamberto, Catharinæ etc., og ikke til Moses, Elias[g] *etc.?*

Fordi *hine* høre til de kirkelige Adelsmænd, som Paven i Rom har beskikket, medens ingen har betalt Canonisations-Omkostninger for *disse*.

Hvilken Art Sygdom er den hyppigste af alle?

Durkløb, som ej blot grasserer i Maverne, men ogsaa paa Menneskenes Tunger[h]), mest Franskmændenes og Tyskernes; i Sammenligning med dem lide vore Landsmænd og andre Folk af en Art *Forstoppelse*.

Hvilke Dyr ere sjældne af Naturen?

En Rig, der er tilfreds med sin Lod; *en Mand*,

der overgaar andre i Forstand, men ikke i Laster; en gammel *Hofmand; en Lærd*, som underviser sig selv; *en Halvlærd*, der ej er opblæst af indbildt Klogskab; *en Jomfru*, der ej er selvbehagelig eller smuk i sine egne Øjne; *en Procurator*, der ej er tilfals eller underfundig.

XIV

ET ÆRGERRIGT PHILOSOPHISK LIG.

Jeg sad ved en Bog-Auction blandt flere lærde Mænd, da et Brev fra en Ven i Cambridge, skrevet i September Maaned Aar 1730, bringes mig, hvilket foraarsagede os ikke ringe Forundring. I det læstes nemlig følgende Beretning: »Du er ej ubekendt med den berømmelige Mand *Robert Green*, Medbroder i vort Collegio, som kaldes *Clarehall*, hvilken fornemmelig er bleven navnkundig ved sin Naturlære, indeholdt i syv Bøger in Folio, udgivne i Cambridge siden Aar 1727. Han har nylig draget sit sidste Suk iblandt os og efterladt et Testamente, ved hvilket han skænkede det nævnte Collegio baade sit Bibliotheque og sin Formue, dog paa det Vilkaar, at de overlevende Medbrødre skulde offentlig udgive hans Aands øvrige Ihukommelsesskrifter, samt ydermere hensætte hans Ben inderst i Bibliothequet foran hans Bøger. Ikke desmindre have vore Academici tvært

imod Testamentets Hjemmel stedt Philosophen overmaade hæderfuldt til Jorde, da de fandt det mindre raadeligt at overgive Mandens Bælg i Anatomernes Hænder, for at den kunde blive til Skuespil for Efterverdenen.« — —

Da dette var oplæst i Forsamlingen, og alle Tilstedeværende baade forundrede sig over *Roberti* Vilkaar og billigede Academiets Beslutning, og da jeg tilfældigvis holdt i Haanden *Xenophontem* fra Auctionen, kommer jeg i Tanke om den døende *Cyri* modstridige Befaling, som altid har befaldet mig storlig. Jeg opleder derfor Stedet hos *Xenophontem*, finder det, og rækker de andre det at læse. Dets Ord findes i VIII. Bog Pag. 187 i Folioudgaven fra Basel 1569, i hans Afskedstale til Sønnerne, og lyder saalunde, oversatte paa Latin af *Jo. Lewenklaio*[a]: *Men* (sagde Cyrus), *belangende mit Legeme, mine Sønner, da skulle I, naar min sidste Levedag her paa Jorden er til Ende, hverken slutte det i Guld eller i Sølv eller i noget andet Gemme, men saa snart som muligt give det igen til Jorden. Thi hvad kan være lyksaligere end at skjules i Jorden, som frembringer og udklækker alt hvad der er herligt og godt? — Derfor, om nogen af Eder vil enten fatte min højre Haand eller se mig i Øjnene, mens jeg endnu er i Live, da lad ham komme hid. Men naar mit Lig er blevet svøbt, da skal intet Menneske, mine Sønner, se det, I selv ikke heller, det beder jeg Eder om atter og atter.* De fleste befandt lige saa fuldt som jeg denne Cyri Tale og Formaning at være overmaade viselig, da de mente, at man ligeledes maatte regne vor

FRIDERICO den Fjerde, højlovlig Ihukommelse (for denne højsalige Fyrste var hans Fødselsdag, den 11. October, kort Tid forinden i samme Aar, nemlig 1730, blevet hans Dødsdag) det til from Berømmelse, at han paa sit Dødsleje havde forbudt at stille hans Lig til Skue, som det plejer at finde Sted — et saa dybt savnet Legeme, at hvis der er nogen dansk Borger, som ej bevarer hans elskelige Billede uryggeligt i sin Sjæl, i sin Erindring, i sit Syn, da burde hans Sjæl gaa til Grunde, hans Erindring udslettes, hans Øjne udstinges; thi en større eller bedre Fyrste end vor *Frederik* synes end ikke Smigeren at kunne have optænkt[b].

Siden, medens Auctionen gaar for sig, gennemgaar man adskillige ualmindelige Arter af philosophisk Begravelse. Saaledes smilede een ad *Diogenem*, som paa *Xeniadis* Spørgsmaal: *Hvorledes han helst vilde begraves?* svarede: *In effigie*[c]. En anden erindrede om *Pythagoræerne* og *M. Varrone*, som *paa pythagoræisk Vis helst vilde nedlægges i Myrthe-, Oliven- og Æspeblade*[d]. Een forundrede sig over *Periandri* Beslutning, som *ønskede at hans Grav skulde være ukendt*, hvorom læses hos *Laërtium*[e]; en anden nævnede *Solonis* Befaling[f], hvilken, *da han laa for Døden paa Cypro, siges at have foreskrevet sine Nærmeste, at de skulde overføre hans Ben til Salamis, brænde dem til Aske og udstrø dem over Landet.* Heraf kommer *Cratini* Vers, i hvilket Solon indføres talende saalunde:

Jeg boer paa denne Ø, som Folk véd af at sige,
men er dog spredet ud i hele Aiax's Rige[g].

En tredje omtalte endelig *Brachmanerne,* som plejede at kaste sig paa brændende Baal; han nævnede *Zarmanochegam,* der efter *Strabonis* Vidnesbyrd[h] smilende, nøgen og salvet besteg Baalet og siden ihukommedes ved denne Gravskrift: *Her hviler Inderen Zarmanochegas fra Bargosa, som efter Indernes fædrene Skik selv tog sig af Dage.* Samme Mand udtalte, at ved dette Inderens Forbillede havde den atheniensiske Philosoph *Peregrinus Proteus* ladet sig bevæge til at søge sin Grav i Luerne[i].

Denne Samtale sluttede en af os med Philosophen *Crantoris* Vers, hvilken paa Spørgsmaal om hvor han helst vilde begraves, siges at have svaret:

I Jordens hulde Skød, hvor godt det er at gemmes[i].

XV

OM UTIDIG FROMHEDS TRÆLDOM.

For et Aar siden fejredes der Bryllupsfest her i Nærheden af Ribe hjemme hos en højagtbar Sognepræst, mig særdeles forbunden ved gammelt Venskab[a], da en af mine Embedsbrødre indgik Ægteskab med den ældste Datter i Huset. Tilfældet vilde, at en anden Sognepræst, der var mistænkt for overdreven Fromhed[b], fik Plads ved Siden af mig ved Bordet. Længe holder jeg Tand for Tunge, efterdi jeg dels i talrigt Gæstebud,

dels iblandt ukendte Folk plejer at være noget faamælt, og vender fornemmelig Sind og Øren til de musicalske Harmonier. Da den anden mærkede, at jeg glædede mig overmaade over denne liflige Lystighed, tiltaler han mig, lovpriser Musicanternes Færdighed i deres Kunst, og giver ydermere til Kende, at ogsaa hans Sanser forlystedes ikke lidet ved Nydelse af Musik. Denne Interesse forekom mig ny og helt mærkværdig hos en stræng Mand, ej anderledes end hos de gamle Stoïcos, om hvilke *Quintilianus* siger[c]: *Og i denne Sect, som synes nogle meget stræng, andre meget stejl, holdt Hovedmændene paa den Mening, at nogle af de Vise skulde anvende nogen Flid paa disse* (musicalske) *Studeringer.* Begyndelsen til en Samtale var saalunde gjort, og endskønt jeg hellere vilde afbryde Snakken end gaa Glip af de søde Toner, opfordrede dog Mandens forunderlige Godhed mig venligt til at lade mig bortlede derfra. Og den første Materie for vor Samtale afgav Provsten S . . .[d], en Mand, om hvem jeg ikke ved hvorvidt han er hvid eller sort (thi nogle af Theologerne afmale ham med med denne, andre med hin Farve), fra hvem han bragte mig en Hilsen. Denne Høflighed tog jeg med største Hæder imod; men jeg tilstod, at denne gode Mand ikke var mig bekendt uden af Navn og af Folkets Snak. Men da tog han til Orde, som om der til Sir og Smykke for mit Liv og Lyksalighed laa stor Magt paa at nyde godt af hins Venskab, og beklager, at jeg ikke var saa anselig en Mand forbunden, da Kirken, som han

sagde, ikke kunde ønske eller optænke sig noget ustraffeligere i Levned, noget ypperligere i gudelig Veltalenhed, noget helligere i Lære. Jeg derimod beklagede, at Manden var forfalden til den Fejl, at han plejede skriftlige Raadslagninger og Menings-Udvexlinger med tvende Fanaticis, en i Hamborg, en anden i Mecklenborg i Nærheden af Rostock, hvilkes Breve nylig af Vanvare vare faldne i mine Hænder. Ved at høre dette synes min Sognepræst at undse sig ved den umaadelige Ros, med hvilken han havde hævet sin Provst til Skyerne, og paa Undseelsen følger Tavshed. Omsider, da Bordet var hævet, og han saa, at jeg stod ledig, gaar han hen til mig, fornyer Samtalen og fortæller, at det nu ved hans gudelige Provstes Flid var sat i Værk, at det meste Dræk af de T. . . .ske[e] Laster nu var udskyllet og udrenset, at det nu gik ordentligt til ved Byens Bryllupper og Gæstebud, at Dans, Lege og den Slags Moro, som forhen havde været i høj Yndest, nu hos de fleste Borgere begyndte at lægges for Had. Jeg ønskede ham til Lykke, lovpriste Provstens Dyder og tilstod, at hans Gudsfrygt befaldt mig overmaade meget, men at den utidige Hellighed ikke befaldt mig, som paalægger de menneskelige Tilbøjeligheder saa haarde Afholdenheds Vilkaar, saa svar en Trældom, at de, som adlyde, synes inden Døden at udslettes af de Levendes Tal; jeg lagde til, at den guddommelige Lovbog var altfor fuldkommen til at den kunde trænge til noget menneskeligt Tillæg, og at intet

Liv var til at leve, medmindre det kunde nyde Godt saavel af det Behagelige som af det Nyttige, hvilke Veje og Maader Naturen selv har skænket det menneskelige Køn. Nu sagde den anden: »Ja, men det er ingenlunde noget Nyt som min Provst paabyder; forlængst have nemlig Kirkens Fædre paa *Conciliet i Laodicæa*[f] vedtaget, *at Christne ikke bør danse, naar de gaa til Bryllupper;* ligeledes paa det *VI. Constantinopolitanske Concilio*[g], *at ingen, være sig Klerk eller Lægmand, bør spille Tærninger; og at hvo der handler derimod, bør bandlyses;* samt paa det *III. Carthaginiensiske Concilio*[h], *at alle Christne skulde holde sig borte fra verdsligt Skuespil.*« Dertil svarede jeg: »Det gøres ikke fornødent at paakalde Fædrenes Myndighed, da der ogsaa iblandt Hedningerne selv ikke har manglet Mænd, der tilraadede det samme. Saaledes lærer *Cicero*[i], at *saa at sige ingen ædru Mand bør danse;* saaledes kaldes *Caligula* spotteligt af *Svetonio*[i] *en Danser,* og *Muræna* af *Catone*[k]. Saaledes *udstødte Domitianus af Senatet en Mand, som havde været Qvæstor, fordi han var betaget af Lyst til at danse*[l]. Hvad *Tærningspil* anbelanger, hvo er da uvidende om, at det ogsaa ifølge de romerske Love var forbudt? Derfor siger *Ovidius*[m]:

Hos andre skrevet staar om Kunst i Tærningkast;
hos vore Fædre sligt man regner for en Last, etc.

Kort sagt, din S. . . .[n] kan fast ingen Formaning give af den Art, som ikke allerede inden de Christnes Tider nogle visere Mænd iblandt Hedningerne have givet. Disse mener jeg dog ikke

derfor at burde følge saa langt, at jeg skyer de honnette Fornøjelser, naar de bruges paa honnet Vis: nej, naar andre danse med Fødderne, danser jeg med Øjnene, det er, jeg ser gærne paa Epaminondam, der danser godt[o], medens jeg selv fra min spæde Alder har været tungnem overfor denne lystige Lærdom og desaarsag ukyndig i den og afholden fra den; naar andre ved Spillebræt eller Spillekort fixere Tiden, om end ikke Manden, paatager jeg mig gærne en Tilskuers Rolle paa denne Scene, men aldrig uden for Høfligheds Skyld en Skuespillers. Ganske vist er der — efter min Mening i al Fald — fra hin umaadelige Afholdenhed og overdrevne Fromhed kun eet Trin til Pharisæisme, som man kalder det, endnu eet til vrang Overbevisning om Ustraffelighed og Hellighed, og et tredie til Oprør i Staten, ja ofte til Rigers Omskiftelser«. *Oprør?* indvender den anden; *Rigers Omskiftelser?* »Ja vist«, farer jeg fort; »der gives, tro kun mig, ingen farligere Fjende af Staten end en ny Mester i Trossager. Ønsker du Exempler, saa efterse, kære, hvad *Lipsius* har antegnet i sine *Politiske Spørgsmaal*[p]; hvor han ydermere advarer og formaner Fyrsterne, at de med største Omhu tage sig i Vare for den Art Mennesker. Belangende *Religionens* Magt over Menneskenes Ord og Gerninger er jeg endelig af følgende Mening: *Religionen,* hin ærværdige Magt, er ikke en Tyran, som finder sin Glæde i Drab og Blod, som vil frygtes af sine Undergivne, som vil dyrkes med Trælle-Tjenesters mangfoldige Hædersbevisnin-

ger; den er en from Fyrste, som gør Fordring paa de sande Dyder hos Mennesket, fornemmelig Ærlighed, baade offentlig og privat; som vil elskes af sine Undergivne, og som hader Øjentjenere. GUD har ikke sat os Dødelige i dette Liv som i en Trædemølle, for at vi skulle skamme os ved os selv; nej, vi ere fribaarne Mænd og have af Naturen i Vuggegave faaet en hæderfuld Frihed. Hvis HAN havde ønsket, at vore Sanser og vore Tilbøjeligheder skulde være udelagtige i hvad der er behageligt, vilde han ikke have skabt *Paafugle* og *Parderdyr* til Øjenslyst, *Nattergale* og *Lærker* til Sangere, *Aber* og *Papegøjer* til Comediantspillere; da vilde han ikke have klædt vore Marker og Haver med yndige Blomster; da vilde han ikke have skabt skønne og statelige Skikkelser i Menneskeslægten; med eet Ord: da vilde han ikke have ophøjet os over Vilddyrenes Lod. Hine bedrøvelige Philosopher synes derfor at gøre sig ilde fortjente af det menneskelige Selskab, som utilbørligt fordømme uskyldige og for et christent Menneske ingenlunde utilbørlige Glæder, ligesom visse syge, som hellere taale alt andet end de Omstaaendes Smil og med Sindsro betragte alt andet end Munterhed.«

XVI

OM VERDENS ALDERDOM[a].

MED en gammel Academico, som kendte og befattede i Hukommelsen de fleste af de gamle Philosophers Meninger, havde jeg nylig en Trætte om Verdens Alder, da han, maaske for Alvor, maaske for at friste mig, tilstod, at han tvivlede noget om den christelige Tidsregnings Sandhed, fornemmelig tilskyndet dels af de gamle spanske *Turdetaners* Hjemmel, om hvilke *Strabo* siger[b]: *De have deres Oldtids-Ihukommelser antegnede, og Digte, og Love paa Vers, seks tusind Aar tilbage, som de sige;* dels og besynderlig af de *chinesiske* Skribenters Troværdighed, hvilke i deres Skrivcalendere have antegnet Erindringen af en langt fjærnere Aarrække end den som man regner efter Moses i den hellige Skrift[c], da man efter hans Mening ikke lettelig kunde drage den i Tvivl, efterdi ingen af Menneskenes Historier er sikkrere end den chinesiske, hvisaarsag *Martinus Martinius*[d], den højst omhyggelige Forsker af de chinesiske Historier, har set sig nødsaget til at lade denne Vanskelighed upaakendt, da han ikke ved nogen Sinds-Anspændelse kunde begribe dens Løsning. Herimod indvendte jeg, at *Strabo* fornuftigt nok paa det anførte Sted, for ikke at synes altfor lettroende, havde tilføjet disse Ord: *som de sige;* at fremdeles disse seks tusinde Aars Tidsrum ikke stemte overens med de mange Omskiftelser af Regimentet i Spanien, de mange Folkevandringer, og at det

historiske Studium var altfor ungt til at det kunde gaa saa mange Aarhundreder tilbage forud for Mosis Tidsalder, hvilken synes at have været den første Grundlægger deraf; og at endelig *Strabo* maaske var af den Mening, som *Orpheus,* der saa at sige var oplært i *Eliæ* og Rabbinernes Skole, kundgør hos *Platonem*[e]: at Verden skulde gaa under *i den sjette Tidsalder.* Hvad nu siden *Chineserne* anbelanger, fremførte jeg imod ham hvad den udødelige *Jo. Fr. Buddæus*[f] med Lærdom afhandler, og lagde dernæst til, at de chinesiske Aarskrønikers Troværdighed ikke er saa sikker, hvis det er sandt, hvad *Spizelius*[g] beretter: *Chinesernes Kejser Ching eller Xi, en yderst ærgerrig Mand, der vilde udslette Mindet om alle tidligere Kejsere og være ene om at vinde Ry hos Efterverdenen, befalede ved en offentlig Forordning, at alle chinesiske Bøger skulde brændes. Som Anstifter af denne Opbrænding (der skete Aar 215 før den christelige Tidsregning) regne de Lisuum; etc.* —

Fra denne Samtale falde vi i en anden om *Verdens Alderdom,* i hvilken min Philosophus, følgende Epicurum, Stoikerne og andre af de Gamle, forsikrede, at han ingenlunde betvivlede, at Naturen var *en udlevet gammel Kone,* saaledes som den i de Mohamedanske Fabler siges at have vist sig for Christo[h]; ja den maatte i vore Dage være afmægtigere til at avle og langt svagere end i den endnu unge Alder, da Kræfterne fordum vare friske i Opvæxtens og Ungdommens Aar. For at overtale mig til denne Mening fremførte han som Hjemmelsmænd og Medholdere *Aristotelem*[i], *Hip-*

parchum[i], *Leucippum*[k], *Democritum*[l], *Lucretium*[m], *Senecam*[n] og seks hundrede andre, ikke at forglemme *Davids* Ord[o]: *Himlene skulle forgaa, men du, du bestaar; og de, de skulle alle blive gamle som et Klædebon, du skal omskifte dem som et Klæde, og de skulle omskiftes.*

Jeg for min Del benægtede ikke, at Naturen var underkastet Omskiftelser, men erklærede hin anden Mening om Verdens afmægtige Alderdom at være den guddommelige Kraft og Forsyns-Magt, som er selve denne Verdens Sjæl, aldeles uanstændig. »Thi ikke sandt?« sagde jeg, »kan nogen mærke nogen Forringelse paa *Himlen*, *Solen* og *Stjærnerne*, saa at de ikke forrette deres Hverv med deres gamle Fyrighed og Magt og ikke gøre deres fordums Gavn i Menneskeverdenen? Af en anden Mening synes dog at have været de gamle Skribenter om Stjærnekunst og Landvæsen, *Hipparchus* og *Saserna* og andre, om hvilke *Columella* siger[p]: *Mange nævneværdige Forfattere ere, som jeg har forfaret, overbeviste om, at som Følge af Tidens lange Udstrækning forandres Himlens Beskaffenhed og Tilstand, og at deres højlærde Lærer i Stjærnekunst, Hipparchus, har givet til Kende, at der vilde komme den Tid, da Verdens Hængsler gik af Lave, og det samme synes ogsaa den ikke uanselige Landvæsens-Skribent Saserna at have troet. Thi i det Skrift, som han har efterladt om Agerdyrkning, sammenfatter han Himlens forandrede Tilstand saalunde, at de Lande, som fordum paa Grund af Vinterens vedvarende Voldsomhed ikke have kunnet bevare nogen Vinstok eller Oliventræ som*

var dem betroet, nu, da den forrige Kulde er mildnet og lunknes, have Overflod af rundelig Olivenhøst og Vinhøst. — *Jorden* har sandelig ikke saa at sige i sin Barndom mere end den Dag i Dag baaret Afgrøde af sig selv; nej, den krævede Adams Hænder, den øvede ham i haardt Landarbejde, den gav ingen Afgrøde uden *med Møje* og *i Ansigtets Sved*[q]. Derfor har Epicuræeren *Lucretii* poëtiske Klage[r] intet paa sig:

Saa svækket er vor Tid, den alderstegne Jord
kan næppe bringe frem de Smaadyr, derpaa boer.

Men hvis den synes nogen at svækkes og at vanslægte fra sin naturlige Frugtbarhed, da lad ham komme i Hu, at Fejlen ligger hos den menneskelige Røgt, ikke hos Naturen, som *Columella* med Rette minder om, hvilken slutter 2. Bogs 1. Capitel med disse Ord: *Altsaa ikke som Følge af Udmattelse, som de fleste have troet, eller Alderdom, men ved vor egen Dovenskab gøre vore Pløjemarker os mindre rigeligt Fyldest*[s]. *Bjærgværkerne* paa spansk Grund nævner i sin Tid *Cato* hos *Gellium*[t] som de rigeste af alle. Ikke heller er det troligt, at disse Sølv-Kilder ere udtørrede; men det er ved Lov forbudt at trænge ind i den spanske Jords Dybder, siden America synes at yde en bekvemmeligere Indkomst. At *Bjærgene, Ætna, Parnassus, Olympus* efterhaanden synke sammen, vil *Ælianus*[u] godtgøre ved gamle Sømænds Vidnesbyrd; men imod ham sætter jeg hint Ord af *Seneca*[v]: *At Ætna fortæres og efterhaanden synker sammen, slutter man*

deraf, at det (nemlig: fordum) *plejede at vise sig noget længere borte for de Søfarende. Men dette kan indtræffe, ikke fordi Bjærgets Højde er sunken, men fordi Ilden er svunden ind og blusser mindre voldsom og rundelig; af samme Grund er ogsaa Røgen senfærdigere om Dagen.* — At *Menneskeslægten* i nogen Del er gaaet tilbage, kan jeg ikke se. Sikkert gøre de Folk sig ilde fortjente af den naturlige menneskelige *Forstand*, som mene, at denne af Naturen var givet de gamle Dødelige fornemmeligere end os, efter de yngre Stoïkeres Maner hos *Sextum Empiricum*[x]: *Af de yngre Stoïkere sige adskillige, at de første Mennesker i Forstand have været langt ypperligere end de nuværende.* — — — Men lad disse høre *Plinium*[y]: *Jeg er af dem, som holde meget af de Gamle, men dog ser jeg ikke, som visse Folk, ned paa vore Dages Gemytter. Thi Naturen er ikke saa at sige træt og aflagt, saa at den ikke længer kan avle noget prisværdigt.* — Man har troet, at den menneskelige *Krop* i fordums Dage var større og længere[z]; men de Folk synes mig sandelig at have liden Forstand, som med *Homero* dømme om de Gamles Legemshøjde efter Orestis Krop, der maalte tolv Fod og en Fjerdepart, eller syv Alen, i Længden (om man tør tro *Herodoto*[æ]); thi enhver Alder har frembragt saavel store Kæmper som smaa Dværge, begge Dele som Naturens gækkelige Tilsyneladelser, ikke som dens almindelige og dagligdags Mesterstykker. Kort sagt: vi Efterkommere fødes ikke til Verden senfærdigere end hine Gamle, ikke hellere dø vi hastigere eller kæmpe mere med Sygdomme og Svagheder, und-

tagen dem, som vi selv med egen Haand forvolde os. — *Havet* bringer sandelig ikke os mindre Velgerninger end vore Forfædre, ikke færre Fiske, ikke ringere Perler. — Med eet Ord: de, som klage over Naturens Alderdom, synes mig ligesaa utaalelige som hine klynkende Mandslinger, der skænde paa de Tiders Daarligheder, i hvilke vi leve, medens de selv burde staa til Rette for de samme Tider, som de gøre daarlige. Naturen har altid været, er og vil altid, saa længe den er til, forblive sund og beredvillig til at gøre vel; enhver Tidsalder har altid været, er og vil altid blive god; Menneskekønnet har altid været, er og vil altid, saalænge det er til, blive slet og fordærvet.«

XVII

BØR PRÆSTERNE VÆLGES AF ALMUEN?[a)]

Jeg sad engang som Gæst iblandt adskillige Sognepræster i Tønder Herred i Holsten[b)], som fortalte mangt og meget om deres Tilhøreres Gemytter: hvorlunde den ene og den anden af dem havde banet sig Vej til deres Æresamter; ved hvilke Kunster han havde vundet Landalmuens Yndest, ved hvis Stemmer Præsterne der i Landet vælges; hvor gunstig en Lejlighed der saa at sige var falden ned til ham fra Himlen. Blandt disse

mindes jeg een, en virkelig ypperlig Mand, der kort efter betalte hvad han var Naturen skyldig; han fortalte os, at da han søgte om sit Embede, kom hans Medbejleres Legemsfejl ham til Gode, af hvilke den ene var halt og den anden skævhalset; og dette var den eneste Grund, hvorfor han foredroges for dem begge af de landlige Vælgere, i hvilkes Øjne og Tanker hine Legemslyder vare foragtelige. Denne Historie efterfulgtes først af de Tilstedeværendes Latter og siden af en alvorlig Trætte, *om Præsterne bør vælges af Almuen?*[c] En mente, at denne Valgret burde overføres fra den verdslige Almue til de Ældste af gejstlig Stand, efter den gamle saavel jødiske som christne Kirkes Exempel; en anden paastod, at den burde tilkomme den øverste Landsherre; en tredje mente endelig, at denne Rettighed ingenlunde burde fratages Lægmændene, dels fordi Embedsjagen, hin gamle Skade i Staten, ikke plejer at drive sit Spil værre ude paa Landet end i Byen eller ved Hoffet; dels fordi Ansøgerne ikke fra først udvælges af selve Almuen, men først naar de ere udtagne af gejstlig og verdslig Øvrighed henvises til den ledige Prædikestol, for at underkaste sig Folkets Dom; dels endelig fordi Lægfolks Øren ikke ere saa grove og lodne som man i Almindelighed troer, da de ofte kunne fælde en ganske kyndig Dom om Prædikenens Dyder.

Da nu denne Trætte omsider blev indanket for min Dom, for at jeg nemlig ogsaa kunde give mit Besyv med i Laget, tilstod jeg frimodig, at hine

Medbejlernes sædvanlige Væddekampe ikke befaldt mig, i hvilke vi se det samme at finde Sted som i de gamle Væddekampe imellem græske og latinske Poëter, at de Udueligste ofte foredroges for de Ypperligste; at *Menander ofte blev overvunden af Philemone, en ingenlunde jævnbyrdig Skribent, som Følge af ærgerrig Stræben, Gunst og Partivæsen;* at *Euripides, endskønt han havde skrevet fem og halvfjerdsindstyve Tragoedier, ikkun sejrede med de fem,* men ved de andre blev overvunden af en eller anden ubetydelig Medbejler[d]), fordi *Valgets Herrer enten vare uforstandige og ulærde og afvege langt fra en fornuftig Dom, eller vare bestukne,* som *Ælianus* siger[e]). Paa lignende Vis driver *Petronius*[f]) Spot med sig selv: *Jeg er Poët og, som jeg haaber, ikke af den laveste Geist, hvis man da tør fæste nogen Tiltro til Kransene, som Folkegunsten ogsaa plejer at skænke Ukyndige.* Jeg føjede til, at hin Præste-Udvælgelse, efter min Mening i al Fald, ingenlunde skikkede sig for Menigmands Skøn, og at Bonden havde bedre Forstand paa Jordpløjning end paa Ordføjning og havde større Indsigt i hvad der skikkede sig for Bæster end for Præster[g]).

Nu var der en af Gæsterne, som sagde, at hine Almue-Stemmer samtyktes ikke alene af *Christiani III.* gamle Kirke-Ordinants for de Danske, men ogsaa af den nyeste *Danske Lov,* i hvilken vor Lovgiver forordner saalunde[h]): *Derefter kalder den, som Rettighed dertil haver, saadan en Persom, som han agter bekvem at være, og lader hannem høre af Menigheden, som han er kaldet til, i Provstens Nærværelse,*

saafremt Tiden og Stedet det i nogen Maade tilsteder. Og hvis Menigheden da imod hannem noget haver billigen at kunne sige, enten paa hans Liv og Levned eller paa hans Gaver, maa de det ved Supplication eller Memorial paa behørige Steder med Superintendentens og Provstens Paaskrift andrage, og deres Bevislighed derpaa tillige lade følge. — Ham svarede jeg for det første, at hin Sædvane allerede var gaaet af Brug i den danske Kirke, og at den uden Tvivl var taget ud af den Lov, som *det carthaginiensiske Kirkemode* i det femte Aarhundrede gav[1]: *At Biskoppen ikke uden sine Præsters Forsamling skal ordinere Præster, dog saaledes at han søger Borgernes Samtykke og Vidnesbyrd.* Dernæst satte jeg det *Laodicensiske Kirkemodes* Beslutning[1] op imod ham: *Om det Punct, at det ej bør indrømmes Folkene at foretage Udvælgelse af dem, som skulle anvendes til Alter-Tjeneste.*

Saavidt var vor venskabelige Samtale naaet, da vor gæstfri Vært bød den med samt det landlige Dommer-Collegium Farvel, og med honnet Skæmt tilskyndede vore Sind til Munterhed, da han kedtes ved alvorlig Disput paa en Tid, da der fejredes Bryllup.

XVIII
ET LÆS SKÆLDSORD
ELLER:
OM DE GAMLES SPOTTELIGE NAVNE.

Endskønt der ikke er noget, som jeg hader, afskyer og forkaster mere end Skældsord og Banden, som det sømmer sig for et Menneske, en Menneskelighedens Elsker, en Mand, mindes jeg dog engang at have hædret Amindelsen af deres Brug hos de Gamle (ifald Omtale kan siges at være det samme som Hæder), optændt dertil ved honnette Spottegloser af en ung Student. Han havde nemlig, saasom han var af et ingenlunde ondt, men lystigt Gemyt og meget begærlig efter de Ting, som synes at have Nyhedens Interesse, og efter Landets Universitets Skik vilde give sin private Læremester Bevis paa sin Flid, taget sig for at præsentere som Prøve *et Læs Skældsord* eller Disputats om *de Gamles spottelige Navne*, hvis Begyndelse lød saalunde:

»Jeg er visselig ingen *Palæstrio* fra Plauti Comoedie[a], højanselige Herre, det er ikke min Sag at rense de offentlige Veje, at udtømme Skarn og Dræk, at rydde Møgdynger (med Forlov at sige); ikke desmindre, i Fald det var forundt mig at befri Verdens Rendesten fra dens Dynd, og saa at sige med min Hest og Vogn bortkøre hele det menneskelige Selskabs Uhumskhed, vilde jeg ikke et Øjeblik undse mig ved at tage mig en Kærrekusks Arbejde paa, og ingen Skidenhed skulde afskrække mig fra at søle mine Hænder. Og det er justement

i den Agt at jeg har sammenskrevet denne korte Discurs, i hvilken jeg som i en Kærre læsser *de Gamles Skældsord,* ikke for at lære nogen Kunsten at udskælde, men for at vænne af dermed, ikke for at genoplive Brugen af disse, men for at vor Tids tølperagtige Bagtalere skulle undse sig ved deres Uforskammethed, fornemmelig de Boglærde, hvilke i deres Foragt for andres Forstand eller Lærdom overfylde det gode Papir med de skammeligste Ukvemsord og aldrig glæde sig mere end naar de i deres Skrifter kunne anvende hint elskelige Ord *Asen*, eller lignende, ligesom man har iagttaget, at Asenet fornemmelig betegnes med Navnet *Morten*[b]. «

Denne unge Mand, siger jeg, havde for den megen Omgængelses Skyld som jeg havde haft med ham, venlig anholdt mig om at hjælpe ham med hans Foretagende, og jeg stillede mine Samlinger efter deres ringe Evne til hans Tjeneste, idet vi fremtoge et og andet af dem, som syntes os mere paaagtelsesværdigt.

Exempli Gratia: Hos de gamle *Hebræer* var det værste Skældsord, efter den hellige Skrifts Vidnesbyrd, *en død Hund*[c], ligesaa *Hundehoved*[d], hvoraf hint Talmudiske Udtryk kommer: *Hundsfot* (ussel som en Hund). Dette Navn af *Hund* gjaldt det samme hos Grækerne, Romerne og andre Folkefærd, som selv Drenge vide Besked om. Siden førte Jøderne, naar de spottede og skældte, et syrisk Ord i Munden, som Frelseren bandlyser hos *Matthæum*[e] (Raka), og som betyder enten en Mand,

ad hvem man bør spytte, eller en, der er *tom*, nemlig i Hjærnen, som Fortolkerne forklare; hvilket Ord maaske indeholder Oprindelsen til det hos os Danske mest foragtede Navn, *Rakker*. Dernæst findes der utallige saadanne Navne, med hvilke de senere Jøder pleje at hædre os Christne, saasom *Hedninger, Cananæere, Edomiter, Sodomiter, Parderdyr, Nazaræere, Tyriere*, etc., om hvilke kan ses hos *Eisenmenger*[f] og i *Bibliotheca Uffenbachiana*[g]. Hertil komme andre spottelige Navne, med hvilke de gamle Christne overskældtes af deres hedenske eller kætterske Modstandere, der kaldte dem *Galilæere, Gudløse, Grækere* og *Bedragere, Troldmænd, Spaamænd, Folk, der fik en voldsom Død, forvovne og gudsforgangne Kroppe, der vare modne til Baal og Brand*, etc. etc., som den berømmelige Mand *Joseph Bingham* med Lærdom fremstiller det i sit Skrift om *Kirkens Udspring*[h].

Hos *Ægypterne* blev den Mand hudflettet med det værste Skældsord, som de gave Navn af *Asen*. Og det er bekendt, siger *Plutarchus*[i], *at Æslet er hos Ægypterne i ondt Rygte for Typhonis Skyld* (Osiridis Fjende, hvis Lød siges at have været som et Asens); hvilken Sags Udspring *samme Forfatter* gaar dybere ind paa i sit lille Skrift om Isis og Osiris[j], hvor han endelig tilføjer følgende liden Historie: *Derfor kaldte ogsaa* Ægypterne *Ochum, den af de persiske Konger, hvem de fornemmelig hadede som en ugudelig og skarnagtig Skælm, for et Asen. Og Ochus slagtede Oksen Apis med de Ord:* Ja, men dette Asen skal holde Gilde paa Eders Okse[k]. — Dog

var det ej alene hos Ægypterne at dette Navn af Asen brugtes til Spot og Spe; men hos de fleste Folkefærd har det altid været regnet for ærerørigt; saaledes beretter *Quintilianus*[l], at hos Romerne blev *Junius Bassus*, en Mand, der havde meget i Munden, i hans Barndom kaldt *det hvide Asen;* herhen høre hine Grækernes spottende Talemaader hos *Suidam*[m]: *Et Asen, der spidser Øren, et Asen til Gudstjeneste, et Asen til Fløjtespil, et Asen blandt Bier, et salvet Asen* etc. Dernæst betvivler jeg ikke, at *Svin* og *Svinehyrde* have været stygge Øgenavne hos Ægypterne, hvilke ikke alene som Jøderne afholdt sig aldeles fra Svinekød, men ogsaa holdt Svinehyrderne i en saadan Foragt, at *de hverken havde Forlov til at betræde noget Tempel, ikke heller maatte deres Døtre ægte andre end Svinehyrder,* efter *Herodoti* Vidnesbyrd[n].

Hos de gamle *Æthioper* har *Crocodille* været det værste Skældsord, hvad der synes mig at kunne sluttes af, at dette Dyr i deres hieroglyphiske Skrifter *betegner alskens Ondskab,* som *Diodorus Siculus* beretter[o].

Hos *Perserne,* der gerne vilde gælde for tapre Folk, havde man mest ondt af Skældsordet *Kvinde,* som *Herodotus* beretter[p]. Og hos *Macedonerne* regnedes denne Benævnelse ikke for hæderligere, som man kan se af *Belonis* Tale hos *Curtium*[q], i hvilken han til argeste Spot og Spe kalder *Philotam Kvinde.* Ja, dette Skældsord er alt fra gammel Tid fælles for næsten alle Folkefærd; derfor kaldte ogsaa *Molosseren Alexander,* Alexander den Stores

Onkel, *Persien* med samme Navn[r] som *Diogenes* brugte om *Athen*[s]: *Fruerstue*, ikke for Hæders Skyld; ligesom paa den anden Side denne siges at have kaldt *Sparta*, hin *Italien* for *Mændenes Herberg*.

Hos *Grækerne* kan man finde utallige Skældsord, fornemmelig hos Skribenten *Julium Pollucem*[t]. Til disse kan føjes *Angiver*[u] og *Stratenrøver*[v], der anføres allerede af Juristen *Alexandro*[x]; gid han havde tilføjet sin Hjemmel for det sidste Skældsord! Hid høre de ikke almindelige, men særegne og private Skældsord; som naar *Chrysippus* siger at en Mand blev vred over at en havde kaldt ham en *Sø-Bede*, efter hvad *Seneca* beretter[y]; som naar *Plato* plejede at kalde *Aristotelem* et *Asensføl* paa Grund af hans utaknemlige Sindelag imod sig[z]; som naar endelig *Epicurus* kaldte sin Læremester *Nausiphanem en Sølunge* (et Havdyr, der næsten helt mangler Sans og Bevægelse), Platonis Medfølgere *Dionysii Jabrødre*, Protagoram *Lastdrager*, Democritum *Dumpaahitter*, Antidorum *Sleske-Daare*[æ]; af saadanne Skældsord er der Overflod i det gamle mundkaade Grækenland.

Hos *Romerne* lade — foruden de tilforn anførte vanærende Benævnelser — følgende Ord en besynderlig Ringeagt til Syne: *Barbar*[ø], *Muldyr*[aa], *Kvæg*[ab], *Rendestensfrø*[ac], *Molbo*[ad], *Væggelus*[ae], *Slave*[af], *Sodomit*[ag], *Clodius*[ah], *Catilina*[ai], *Thersites*[aj], *Broder Liderlig*[ak], etc. — Hertil kan man henføre de private Stikpiller, som naar L.Torquatus kaldte Q. Hortensium med en bekendt Danserindes Navn

Dionysia, fordi han gjorde mange Fagter med Hænderne, naar han optraadte som Anklager[al]; som naar Martialis med et utugtigt Ord kaldte Coracinum *Kys-i-Røven*[am], Corbulo Fidum Cornelium *en skaldet Struds*[an], M. Regulus Rusticum Arulenum *Stoikernes Abe*[ao], Grammatikeren Lenæus Historikeren Sallustium *en liderlig Fyldevom, et Skarn og en Fraadser*[ap].

XIX

BØR HOREHUSE TAALES I STATEN?[a]

En gammel Kone Diomedis (saalunde benævnte de gamle Grækere gerne en *Rufferske*) havde længe i Løn drevet Rufferi i København og ublu fordærvet Ungdommen af begge Køn, da Sagen omsider kommer for en Dag, og hun gribes af den offentlige Ordens Haandlangere, føres for Retten og domfældes. Loven lyder[b]: *De som holde Horehus, straffes med Kagen og forvises den Province, som de bo udi, eller sættes i Spindehuset.* Den bestemte Straffedag kommer, og den gamle Koblerske samt to ikke uskønne unge Fruentimmer, der havde gjort sig Profit af deres Legeme i hendes Kammer, føres frem, fastbindes og straffes. Medens dette gaar for sig paa Torvet, var der en fransk Jesuit, der sad som Tilskuer ved Siden af mig

højt oppe i et Hus, hvilken da han saa Kroppene, fornemmelig de to smaa Taskers, blottes, og piskes af Mestermanden, da han havde trukket Klæderne ned, faar Medlidenhed med dem, sukker over dem og bærer Fortrydelse derover. Denne Mandens tavse Ytring hørte jeg og kunde, da Mestermanden alt var færdig med sit Arbejde, ikke bare mig for med Latter at bebrejde den utidigt medlidende Jesuit hans blødhjærtige Følelser for Skøger og Skarns-Kvindfolk; hvorover han kom noget i Affect og sagde: »Du synes mig sandelig at være en anden *Euripides* i Fruentimmerhad[c], eller *Diogenes*, hvilken, *da han engang saa nogle Fruentimmer hængende i et Træ*, siges at have ønsket, *at alle Træer bare en saadan Frugt*[d]. Er du da, farer han fort, saa stenhaard, at disse ynkelige Skuespil ikke kunne opvække din Bejamren? Betænk, at Skøgen er et venligt, elskværdigt, uskadeligt, tjenstberedvilligt Dyr; betænk, at hverken Vand eller Ild er et mere nødvendigt Tilbehør i Staten end Rufferskerne, som i Eders Love forvises fra begge Dele; betænk, at Horehuse og Horer ere i Staten som en Art Sprøjter, Spande og saadant Brandredskab, og at dette er Aarsagen til at *Augustinus*[e] viseligt har udtalt: *Tag Skøgerne bort af Menneskeheden, og du vil opfylde alt med Løsagtighed.*«

Nu tog jeg til Orde og sagde: »Jeg er saa langt fra forsikret om, at dette Ord er et Efterladenskab fra selve den store Kirkefaders Haand, at jeg tværtimod ingenlunde betvivler, at det er forfalsket enten af en ukyndig Copist eller af en

svigagtig corrigerende Munk med dine Forfædres gamle Frækhed, og at Forfatteren selv i Steden for det overleverede Ord, *Skøger*, har skrevet et andet hæderværdigt Ord, som kommer overens med *Bernhardi* Udsagn[f]: *Tag det hæderlige Giftermaal og det ubesmittede Ægteskab bort af Kirken; mon du da ikke fylder den med Skørlevere, utugtige Sædudgydere, letfærdige Mandfolke-Bolere, kort sagt, med alle mulige urene Mennesker?* Men selv om Stedet hos din *Augustinum* var nok saa rent og uforfalsket, saa er dog hans Mening ingenlunde af saa stor Betydning for mig, at jeg letsindig tiltræder den; hellere vilde jeg ønske, at hine *den offentlige Løsagtigheds skidne Forsamlingssteder*[g] bleve splittede ad, at Rufferskerne og Rufferskernes Tyende fik en alvorlig Straf, og at der rundt omkring i vort christne Samfund skete det samme, som vi læse, at Kejser *Theodosius* i sin Tid har sat i Værk[h], som selve din Overdommer i Paris gjorde Aar 1647[i], og som endelig vor højviselige Lovgiver her i Danmark har behaget at stadfæste, at nemlig

de være langt herfra, de Horeværtens Piger,

som *Juvenalis* tilraader[j]. «

Men min Jesuit, paa det han des kraftigere kunde forsvare Skøgernes Stue og Seng, foreholder mig først Løsagtigheds-Professionens Ælde, dels ifølge Skriftens Ord om den Skøge hos *Canaanæerne Rachab* (hvis hun da bør kaldes *Skøge*, og ikke, som andre mene, *Krokone*), hvem *Josua* skaanede[k], dels ifølge den verdslige Historie om *Ba-*

bylonierne, hos hvilke, efter *Curtii* Vidnesbyrd[l] *Godtkøb paa Salg af Kroppen regnedes for en Artighed*, og om *Athenienserne, paa* hvilkes *Pottetorv Skøger stode tilfals*[m], samt om *Romerne*, hos hvilke *Kvinder kundgjorde for Ædilerne den fri Adgang til Ukyskhed med dem, efter en hos de Gamle vedtagen Skik, hvilke holdt for, at de utugtige Kvinder vare tilstrækkeligt straffede ved selve deres skammelige Næringsvej*[n]. Dernæst minder den gode Mand om, at de gamle Tiders Øvrighed klogelig havde draget Omsorg for at Horehuse stode aabne for Almuens Løsagtighed, paa det at ikke Staten skulde besmittes med værre Utugt, gifte Koners Kyskhed udsættes for Fare og Overlast fra Grassatgængeres Side, eller de til Vellyst forfaldne liderlige Fugle paa udædisk Vis misbruge Dyrene til Tilfredsstillelse af deres kødelige Lyster.

Dertil sagde jeg: »Du synes mig virkelig stiltiende at tale din Paves Sag, hvilken, i Fald Skribenterne tale sandt[o], aarlig gør sig en stor Profit af Ruffer-Indtægt. Men for nu i Korthed at overveje dine Argumenter, berømmelige Mand, mener du da, at Horehuse bør taales af den Grund, at *Caligula*, der var vant til at sælge den offentlige Ærbarhed for Penge, ogsaa *indrettede et Horehus i selve Kejserpaladset?*[p] Eller fordi *Heliogabalus vilde endog i hver By gøre Rufferne til Politimestre, og at der skulde være fjorten i Byen?*[q] Eller fordi der i Athen var en *Hore-Skat* i Brug?[r] Jeg betvivler visselig ikke, at du billiger hvad dine Forfædre have lært i *den canoniske Ret*[s]: *Vrang Skik viger for Fornuft og*

Lov, eller[t]: *Skik og Brug kan ikke gaa frem for Lov og Fornuft.* Dertil kommer, at ikke alene *Tertullianus* i Lid til guddommelig Hjemmel[u] kalder *Horehusene forbandede*[v], for ikke at tale om andre, men at det ogsaa læses at være vedtaget paa hint gamle *Elibertinske Kirkemøde*[x]: *Ifald Moder eller Forældre eller nogen troende Kvinde driver Rufferi derved at hun sælger en andens eller rettere sit eget Legeme, er det vedtaget, at hun end ikke paa sit Yderste kan modtage Nadveren.* Men for at du imidlertid ikke skal tro, at Horehusene have været holdte i Agt og Ære hos de klogere af de gamle Hedninger, til hvilke du appellerer, saa hør, kære, Ordlyden af den *Papisk-Poppæiske* Lov hos Romerne, ved hvilken det forbydes, at *nogen fribaaren Mand med sit Vidende har til Fæstemø eller Hustru nogen Kvinde, som offentlig gør eller har gjort sig Profit af sit Legeme, eller nogen Rufferske, frigiven af nogen Ruffer*[y]. Og at flere saadanne Love ere blevne givne i Rom, formoder jeg af *den fjortende af Justiniani ny Love, om Ruffere,* der begynder saalunde: *Baade de gamle Love og de fordums Regenter synes Ruffernes Navn og Sag at have været ret afskyværdig, og det saa meget, at der endog skreves adskillige Love mod dem, der forbrøde sig i saa Maade*[z]. Hidhen synes mig at høre hine det romerske *Senats alvorlige Beslutninger*, ved hvilke *Kvindernes Løsagtighed holdtes i Ave*, som *Tacitus* bevidner[æ]. Ej anderledes forholdt det sig med Horehusene hos *Athenienserne*, som det fremgaar af *Æschinis* Tale *mod Timarchum*, og ingen nogenledes belæst Mand er uvidende om,

at de om Rufferes Hæderlighed mente det samme som den romerske Prætor *Q. Metellus*, om hvilken *Valerius Maximus*[g] fortæller følgende: *Rufferen Vecilio overlod han ej Besiddelsen af Juventii Gods efter Testamentets Ordlyd; thi den højbaarne og højagtede Mand mente, at der skulde gøres Forskel paa Dommersæde og Horehus; ikke heller vilde han stadfæste den Mands Gerning, som havde henslængt sin Formue i en besmittet Horekippe, eller lade den, der havde skilt sig ved enhver hæderlig Levemaade, ske samme Ret som en ustraffelig Borger.* Ikke at tale om *Corinthiernes* Fyrste i længst forsvundne Tider, *Periandro*, hvilken *lod alle Kvinder som bøde sig selv til fals, sænke i Havet*, efter hvad *Heraclides* beretter[aa]. Kort sagt: naar du fremdeles erindrer om, at Horehuse ere til Statens Tarv, synes du mig ikke at erindre om andet end at det maa være Staten magtpaaliggende, at den fyldes med Smitte og de slemmeste Syger, at Borgernes Kræfter svækkes, at Ungdommen gaar til Grunde med sin Arv og Eje, at de offentlige Sæder fordærves«.

Med disse Ord byder jeg min Jesuit Farvel, efter dog først at have bedt ham om, at han, ifald der er nogen Barmhjærtighed og Medlidenhed tilbage i hans Sind, da for Fremtiden hellere lader den blive vor Kirke end Horehusene til Del.

XX

EFTERFORSKNINGER ANGAAENDE ARTICLE XLIII I RIBE BYS STADSRET.

BEKENDT er den *Stads-Ret*, som den danske Konge *Christopher I*, højlovlig Ihukommelse, naadigst gav Ribe By her i Landet Aar 1252; som *Erik* med Tilnavnet *Glipping* stadfæstede den 26. Junii Aar 1269, og som endelig *Christopher III* forbedrede Aar 1443; hvilken siden er offentliggjort af vor højædle *Petro Joh. Resenio* i København Aar 1683 tillige med dansk og tysk Oversættelse[a]. Bekendt er ydermere denne *Rets* Strænghed[b], saa at man om den næsten kan bruge de samme Ord som *Plutarchus*[c] har efterladt sig skrevne om Athenniensernes Lovgiver *Dracone* og hans Love: *Han forfulgte næsten alle Forseelser med Dødsstraf, saa at endog de for Ørkesløshed domfældte straffedes med Døden, og de, der havde snappet Kaal eller Æbler, ikke bleve anderledes behandlede end Kirkerøvere. Derfor sagde siden Demades vittigt, at Dracon havde skrevet sine Love ikke med Blæk, men med Blod.* I vor Ribe Ret saa vel som i hin gamle Atheniensiske Lovbog fastsætte nemlig næsten de fleste Anordninger Dødsstraf for Forseelserne; til Exempel Article VIII: *Hvo der tager nogen Kvinde med Vold og overbevises derom ved Vidnesbyrd af de tolv nærmeste Naboer til det Sted, hvor den Vold skete, han skal have sin Hals forbrudt.* — Ligeledes Article XXIV: *Om nogen lokker nogen Mands Ægtehustru her af Staden og fanger af hans Gods og rømmer bort med hende af Byen, da skal han, om han*

siden gribes med hende, have sin Hals forbrudt. — Endvidere Article XXX: *Om nogen befindes med forfalsket Honning eller Jærn eller andre forfalskede Varer, da skal han have sin Hals forbrudt*[d]. Fremdeles Article XXXVIII: *Om nogen befindes med Tyvekoster til en halv Mark Penninges Værd, da skal Tyven være skyldig til Galgen; men maa de vurderes lavere, da skal Tyvsmærke ham paasættes, og hvis han siden befindes som Tyv med Tyvekoster, være sig af mindre eller større Værd, skal han hænges.* — Ydermere Article XL: *Om det tilkommer nogen Kvinde at hænges for Tyveri, da skal hun for sin kvindelige Æres Skyld sættes levende i Jorden,* etc. etc.

Disse Articler bleve, som jeg kan mindes, fordum læste i en Forsamling af nogle studerte Mennesker, ikke uden stor Moro, og mest af alle forlystede Article XLIII, om Hor, vore Sjæle[e]: *Om nogen Mand gribes med anden Mands Ægtehustru i Hor, da er det Bysens Ret, at hun skal trække ham op og ned ad Byens Gader ved hans Blusel, og dermed være han fri for saadan Sag.* — Denne Straffemaade syntes tilvisse os alle ny, og vi undrede os over, at en Horkarl af en saa stræng Lovgiver ikkun beskæmmedes med Spot og Spe, og ikke straffedes paa Livet, saaledes som det fordum efter *Tenediernes* Love var tilladt *at dræbe en Horkarl, der gribes paa fersk Gerning*[f], hvilket vides at være anordnet af *Mose*[g], *Solone*[h], *Dracone*[i], og vedtaget hos *Araberne*[j] og andre Folkefærd. Nu var der i vort Selskab en ingenlunde ulærd Mand, hvilken, efter at have besindet sig paa de forskellige vanærende

Straffe for Hor til alle Tider uden at kunne finde nogen Lov lig vor fra Ribe *om at Horkvinden skulde trække Horkarlen rundt i Gaderne ved hans Blusel*, henskød Sagen til de andre Venner. Vi tilstaa alle frimodigt, at vi ikke havde noget andet Exempel paa rede Haand, som kunde have nogen Lighed med vor Forordning, end hvad *Damascenus*[k] beretter om *Pisiderne: Om nogen befindes i Hor, da føres han rundt i Byen tillige med Horkvinden, siddende paa et Æsel, og det i et fastsat Tidsrum af nogle Dage.* — Hertil lagde en anden hvad *Heraclides*[l] beretter om *Lepreaterne: Lepreaterne føre de paa fersk Gerning grebne Horkarle i tre Dage bundne rundt i Byen og regne dem i hele deres Liv for berygtede. Men Horkvinden stille de i elleve Dage paa Torvet, iført en gennemsigtig Klædning uden Bælte, og beskæmme hende saalunde.*

Medens vi afhandle dette, kommer en højagtbar Ribe-Borger, der havde gjort sig højlig fortjent af sin Fædreneby, tilfældig tilstede[m]. Denne Mand, der var særdeles kyndig i Ribes Historie og Antiquiteter, udspørge vi alle, om det ogsaa ved Exempler er bevidnet, at nogen af Horkarlene i Ribe fordum er blevet trukket rundt i Gaderne af Horkvinden saaledes som Loven byder? Og han tilstaar først intet saadant at være sig bekendt; dernæst lægger han til, at han ikke betvivlede, at en saa *streng Straf var forkyndt til den Ende, at den aldrig skulde blive anvendt*, ligesom den lovkyndige *Sextus Cæcilius* hos *Gellium*[n] siger om den af de tolv Tavlers Love[o], i hvilken Udlaaneren befales

at sønderskære og sønderdele den Skyldners Krop, som ej er god for at betale: *Paa tredje Markedsdag skulle de skære Stykkerne; men om de have skaaret mere eller mindre, da være det dem ej til Skade;* hvorved *Cæcilius* straks tilføjer: *At nogen i gamle Dage er blevet sønderskaaren, har jeg ganske vist hverken læst eller hørt.*

XXI

OM PRISEN PAA BØGER HOS DE GAMLE.

VED Auction over et Bibliotheque, som en lærd Mand i Ribe Omegn havde efterladt sig, hvor jeg mindes at jeg i sin Tid var tilstede, blev paa Grund af Købernes Faatal de fleste ypperlige Skribenter, ej anderledes end de Gamles usleste Slaver eller Krigsfanger, solgte til den laveste Pris, saa at der næppe indkom saa mange Penge som i sin Tid vare udgivne til Bøgernes ydre Sir og Smykke. Da Auctionen var til Ende, var der en lovkyndig Mand, en Ven af den Afdøde og en forfaren Kender af alle gode Bøger, der beklagede denne Bogsamlings ringe Pris og ønskede, at vort Bibliotheque var blevet bortsolgt i Grækernes eller Romernes gamle Dage: han mente nemlig, at det i saa Fald vilde være faldet i langt rundere og begærligere Hænder og have indbragt Arvin-

gerne langt større Penge-Udbytte. Dertil sagde jeg: »Jeg betvivler ganske vist ikke, at hvis disse Bøger vare blevne udbudne til Salgs *paa den Tid, da de Attaliske og Ptolemæiske Konger* (i Pergamum og Alexandria) *kappedes indbyrdes om Besiddelse af Bøger*[a], da vilde de have været meget salgbarere og dyrere; endskønt enhver Tidsalder har frembragt ikke alene købelystne *Ptolemæer* i Ægypten, men ogsaa *Silier* i Italien[b], og i Grækenland bogelskende *Apelliconer*[c]. «

Dernæst gave vi os til at afhandle *den Pris, de Gamle satte paa Bøger*, hvilken hin ypperlige Lovkyndige i Almindelighed fastslog at være umaadelig, hvorved han tilføjede, at alene en enkelt Grammatikers, *Didymi*, Ihukommelsesskrifter (hvilken siges *at have skrevet fire tusinde Bøger*[d]) i sin Tid havde været vurderede langt højere end den nuværende Salgspris for de bedst udstyrede Bibliothequer. Overfor dette mindede jeg om, hvad lærde Mænd alt oftere have peget paa[e], at i gamle Dage kaldtes ofte en ringe Del af en rigtig Bog en *Bog* eller et *Bind*, saa at et af vore største Bind kunde rumme endog hundrede af hin *Didymi* Bøger. Dernæst fragik jeg ganske vist ikke, at de Gamles Skrifter vare blevne solgte til anselige Priser, dog ingenlunde i Flæng, men hvis de vare af en *gammel Forfatter*[f] eller *Ihukommelsesskrifter af berømte Mænd*[g]; saaledes blev hos Romerne, efter hvad *Gellius* bevidner[h], *den anden Bog af Æneiden, af mærkelig Ælde*, paa hans Tid *købt for tyve Gylden paa Kunsttorvet* (et Sted i Rom, hvor en stor Mængde

Købmænd holdt til); saaledes siges hos *Suetonium*[i] Grammatikeren *Pompilius Andronicus* for Fattigdoms Skyld *at have været nødt til at sælge for 16000 Sestertier et mindre Værk med Aarsregistre*, og *Plinius Secundus*, Naturhistoriens Forfatter, beretter hos den *yngre Plinium*[j], *at han, da han havde Forvaltning i Spanien, kunde have solgt sine Optegnelser, uagtet de dengang vare adskilligt færre, til Largo Licinio for fire hundrede tusinde Sestertier.* Hertil lagde jeg, at jeg ganske vist ikke var ubekendt med hvad *Galenus* fortæller[k], *at Sophoclis, Euripidis og Æschyli egenhændige Haandskrifter* vare blevne erhvervede *for femten Talenter rent Sølv af Ptolemæo Euergeta*, ligesom fremdeles *Isocrates solgte én Tale for tyve Talenter*, som *Plinius* beretter[l], og ligesom vi ogsaa hos *Gellium*[m] finde fortalt om *Platone* og *Aristotele, at Aristoteles købte Philosophen Speusippi faa Bøger, efter hans Død, for tre Attiske Talenter*, og *at Platon købte Pythagoræeren Philolai trende Bøger for ti tusinde Denarer*, hvoraf hine *Timonis* Spottevers[n] komme:

Du, Plato, greben er af svart Begær til Viden!
Du for en mægtig Sum en Bog har købt, en liden,
Med den begyndte du og lærte dig at skrive.

Og at en saadan umaadelig Pris ogsaa efter Bogtrykkerkunstens Opkomst stod ved Magt for de med gammel Haand skrevne anseligere Bøger, efterviste jeg med Historikeren *Livii* Exempel, hvilken, i Fald den romerske Adelsmand, *Petrus della Valle*[o] taler Sandhed, formodedes at opbevares hel og holden i Tyrke-Kejserens Bibliotheque,

hvor *den franske Konges Ambassadeur* vilde købe ham *for en Pris af ti tusinde Kroner*, og *Hertug Magnus af Florens* om Kap med ham bød *fem tusinde Piastre;* men de fik intet for deres Ulejlighed, da Bibliothequet kort efter, i November Maaned Aar 1665, ynkelig fortæredes af en jammerlig Ildebrand. Jeg lagde heller ikke Skjul paa, at det ingenlunde syntes mig forunderligt, at hine gamle Haandskrifter af berømte Forfattere solgtes saa dyrt, naar man ret vurderede deres Pragt og kostbare Prydelser. Desangaaende beraabte jeg mig paa den berømmelige *Lambecii* Vidnesbyrd i det Wienske Bibliotheque[p] om den *Dioscoridianske Codex, et ældgammelt græsk Haandskrift: Endskønt Busbeckius skriver*[q], *at dette Haandskrift er købt for ikke mere end hundrede Ducater, er det umiddelbart indlysende af Sagen selv, at hvis dels selve Skriften, dels dens Udsmykning og hvert enkelt Billede af Planter og Dyr, som ere afskildrede deri, skulde have tilmaalt ikkun en ringe Pris i Arbejdsløn, vilde end ikke for en Betaling af fem hundrede Ducater eller tusinde Imperialer et saadant Haandskrift nutildags kunne afskrives og udsmykkes. Og naar man ydermere har skyldig Henseende til dets Ælde, hvo vil da nægte, at dette Haandskrift er af langt større Værd?* etc.

For endelig at bevise, at ogsaa ikke uberømte Hoveders Ihukommelsesskrifter lige saa fuldt i gamle Dage som i vore Tider ofte vare blevne solgte for en ringe Pris, bad jeg min lovkyndige Ven høre, hvad *Gellius*[r] skriver om sig selv, som følger: *Da vi kom tilbage fra Grækenland til Italien*

og naaede til Brundisium, gik vi fra Borde op paa Land og spadserede rundt i Havnen, hvor vi saa nogle Bundter Bøger fremlagte til Salgs. Jeg iler straks begærlig hen til Bøgerne. Det var altsammen græske Bøger, fulde af Vidundere og Fabler, uhørte Historier, gamle Forfattere af ikke ringe Anseelse, Aristeas og Isigonus og Ctesias og Onosicritus og Polystephanus og Hegesias[s]*. Men selve Bøgerne vare skidne af at have ligget længe og vare slemme at se til og anskue. Dog gik jeg derhen og spurgte om Prisen; og lokket ved dens mærkelige og uventede Lidenhed købte jeg en Mængde Bøger for en Smule Penge.* — Heller ikke syntes det mig nu ret at forbigaa, hvad Martialis[t] ligeledes synger om sig selv og om Boghandleren *Atrecto:*

Han tager ned min Bog etsteds af sin Reol,
af glittet fint Papir, og klædt i Purpurkjol;
for fem Denarer han dig Martial vil sælge.

Og for at min Lovkyndige kunde forstaa denne Prises Lidenhed, henviste jeg ham meget belejligt til den berømmelige Mand *Christiani Schoetgenii* Disputats *om de Gamles Boglader og Boghandlere*[u].

XXII

OM PEDERS SVÆRD.

Da vi for nogle faa Aar siden sad en Del gode Venner sammen til Gæstebud og hørte det Tegn, hvormed den offentlige Post plejer at tilkendegive sin Ankomst, befale vi Tjenerne at skynde sig hen i Postgaarden og forlange de muligvis til os stilede Breve. De vende ikke tomhændede tilbage, vi løsne Baandene og erfare blodige og sørgelige Skarnsstykker. En havde nemlig tilskrevet sin Ven, at to Tvillingbrødre fra Haderslev, der for Studéringernes Skyld levede i Jena, grummelig havde rendt Kaarden i Livet paa hinanden; en anden havde underrettet mig om, at en Student i København, fordum en af mine Tilhørere i Nykøbing, ynkeligt havde taget en Skræder af Dage med lignende Vaaben. Hvor dybt disse sørgelige Nyheder saarede vore Øren og vore Sind, kan enhver let gætte, der ikke, som Poëten synger[a], har *et Hjærte af Horn*.

Tilstede ved Gæstebudet var en værdig Mand, Biskop i Kirken, som ved at høre dette udraaber: *Hvad skal vi med de Kaarder?*[b] Ydermere udtalte han et alvorligt Ønske om, at saavel det københavnske Universitets gamle Lov som den af vor *Friderico II*, højlovlig Ihukommelse, Aar 1577 udstedte gudfrygtige Forordning, hvilke begge forbyde academiske Borgere at færdes væbnede, maatte i vore Dage staa ved Magt saa godt som fordum. Samme Mand lovpriser højligt, efter den

Kærlighed og Respect, hvormed han omfattede sine gamle Gæstevenner Englænderne, *Oxford-Universitetets* Standhaftighed, og oplæste følgende Raadsbeslutning[c]: *Det er forordnet, at ingen Studerende eller andre tør indenfor Universitetets Omkreds ved Dag eller ved Nat bære Værge til Angreb eller Forsvar (saasom Kaarder, Daggerter, Dolke, Knive, Buer, Pile, Bøsser) eller Skydevaaben eller Kampredskaber, undtagen naar han agter sig til afsides Steder eller kommer hjem fra afsides Steder; fraregnet dem, som for hæderlig Morskabs Skyld gaa med Buer og Pile. Og om nogen handler herimod (om end han ikke anfalder nogen), da skal han som mistænkt for at være Fredsforstyrrer sættes i Fængsel, indtil han ligervis stiller Borgen for at ville holde Fred, og foruden at miste sine Vaaben bøde to Skilling til Universitetet.*

Nu var der en anden Mand, der i sin Tid havde været overmaade kyndig og ivrig i Fægtekunsten, og som havde ført et lidt friere Levned i sin Studentertid; han bad den højagtbare Mand mindes, at i Aaret 1659, da de academiske Borgeres Troskab og Tapperhed havde straalet saa glimrende under Københavns Belejring, havde de til Løn herfor allernaadigst faaet *denne Ret til at bære Kaarde*[d] af Hans Majestæt *Frederik III.* Og da den anden paa det bestemteste paastod, at det ikke forholdt sig saa, opstaar det Spørgsmaal: *Er det med Rette, at Studenten hos os tager sig Forlov til at bære Kaarde? Hin* førte, for at dække Studentens Side, *Peders* Sværd i Marken, og betvivlede, som han sagde, ingenlunde, at Apostlene sammen med

Frelseren havde baaret Vaaben undervejs paa deres Vandringer; at ogsaa andre Galilæere havde brugt dette, fordi Røvere gjorde Vejene usikkre, fremgik, som han efterviste, af *Josepho*[e], som røber det samme om *Essenere*, den mest sagesløse Art af Mennesker; og deraf kom det, at da *Christus* sagde, at den Tid var nær, da man endog burde sælge sin Klædning for at skaffe sig et Sværd[1], svarede Apostlene ham straks, at de havde to Sværd til rede i Følgeskabet. Dernæst farer samme fort: »Hvad enten *Sværdet* er et Hæderstegn eller et Redskab til Legemets Beskærmelse, hvorfor skal da en Student være vaabenløs fremfor den ringeste Haandværker af Almuen?«

Denne slaar derimod *Peders Sværd* tilbage paa *den andens* Hoved, dels fordi Frelseren selv ved sit Forbud saa at sige vrister det ud af Apostelens Hænder, dels fordi ene Nødvendigheden paa den af Røvere belejrede Vej rækker det i Hænde og raader til at anvende det. Fremdeles svarer han paa det andet Punct, at hvad enten Sværdet er et Hæderstegn eller et Redskab til Legemets Beskærmelse, sømmer det sig ingenlunde bedre for en Student end for en Præst eller Biskop, hvilke man til ingen Tid har set omgjordede med Sværd i det daglige Liv.

Hertil svarede *hin* atter: »Sig mig, kære, med hvilken Hjemmel du befaler Studenten hos os fremfor den philosophiske Professor at nedlægge Sværdet, da de begge have aflagt samme Ed til samme boglige Kunster?« Men den anden svarer intet

andet end at han ønskede, at Forfædrenes højst ærbare og adstadige Væsen, som de borgerlige Ærestitler for en stor Del have forandret, omsider engang maatte gengives vort Universitet.

Længe havde jeg lyttet til, da jeg omsider, fredsommeligt opfordret til at gøre en Ende paa denne Strid, afsagde denne Dom, hvordan den nu end er. »Hvis det stod til mig«, sagde jeg, »at afgøre den Sag om hvilken I tvistes, højagtbare Mænd, saa skulde snart Fægtekunstens Hæder gaa af Mode; saa skulde sandelig Vaabensmeddenes Erhverv snart lide et mærkeligt Afbræk; saa skulde snart enhver siddende Haandværker bruge: Skomageren sine Tænder, Skræderen sine Fingre, Væveren sine Fødder i Steden for Kaarder; saa skulde Skriveren ikkun saare med Pennen; saa vilde jeg snart stævne vore adelige Drenge i Forhør: *Hvo har hæftet Eder ved dette Sværd?*[g] Fremdeles:

Hvad gør du, kælne Dreng, med disse djærve Vaaben?[h]

Saa vilde jeg endelig minde om det Ordsprog: *Giv ikke Børn Vaaben*[i]; saa vilde jeg lære vore Philosopher at sige det samme om den borgerlige Dragt som *Delius* om Pilekoggeret hos *Ovidium*[j]:

Den Byrde sømmer sig for vore Skuldre bedst;

saa skulde endelig de gamle *Romeres* Forskrift atter træde i Kraft, saa at *Retten til at bære Sværd* alene overlodes Landets Øvrighed[k], men aldeles ikke var tilfælles for nogen Stand undtagen Krigs-

mændene[l], og for dem ikkun paa det Vilkaar, at de i Fredstid skulde bære Kaarden ved højre Side[m], efter hine Gamles Skik, til større Besvær for sig selv end for andre.«

Derpaa fulgte fra de Tilstedeværende dels Latter, dels Bifald, og man gik over til en anden Materie for Samtalen.

XXIII

OM HOFFERNES TRYLLERI.

Vi vare nogle Venner, der engang paa en Spadseretur for at fordrive Tiden sætte en Samtale i Gang om *den romerske Paves Hof:* fra hvor ringe en Begyndelse det er steget til saa høj en Top; hvormeget *St. Peders Arv* (som de kalde det) skylder Overtroen; hvor smukt det pavelige Selskab alt forlængst havde ligget under, adsplittet, sammenstyrtet og udslettet, hvis det ikke var blevet styret af Hof-Taskenspillerkunster, hvis det ikke var blevet holdt til sin Pligt ved Helgeners Trusler og Myndighed.

Om denne Materie havde vi *afhandlet nogle tusinde Skridt,* for at bruge *Flavii Verginii* Spøg hos *Quintilianum*[a], da en Embedsbroder af mig, en i de Gamles Handeler og boglige Kunster ingenlunde ulærd Mand, spottende udbrød: »O du *Overtro,* mægtigst af alle Guder og Gudinder! Hvor sandt

har ikke *Curtius*[b] sagt om dig: *Ingenting regérer Mængden med større Eftertryk!* — Det er din Virkning, at *P. Scipio Africanus* til sin Tid har saa stort et Ry i Rom for Højhed, hvilken plejede at gaa op paa Capitolium inden det gryede ad Dag, og troedes *at raadslaa med Jupiter om Staten*[c]; det er din Virkning, at Barbarerne adlyde *Sertorio* som Anfører *i alle Ting, som var det guddommelige Befalinger,* fordi *han havde indbildt Folket, at en hvid Hind, som han førte med sig, dreven af Dianæ Guddomsmagt talte med ham, raadede og lærte ham hvad nyttigt der var at gøre*[d]; det er din Virkning, at Sullæ Soldater med saa stor Tillid følge hans Faner, indgivne med en Art guddommelig Ærefrygt for deres Feltherre paa Grund af *det gyldne Apollo-Billede,* som han siges *altid at have baaret paa sig i Barmen under Kampene*[e]. O du *Overtro,* den nyttigste Guddom i Staten!«

»Ja vist«, sagde jeg, »den har altid været en fortræffelig Hjælperske for *Hoffernes Trylleri;* den har ofte tjent de fornemste Mænds Ønsker mere end den allerstærkeste Hær; den har enten grundlagt eller stadfæstet og forøget de fleste mægtige Fyrstendømmer. Se til hin store Mester i Hof-Trylleri, *Numa Pompilius. Han indviklede fornemmelig Menneskenes grove og uvidende Sind i nye Arter af Overtro; og for at kunne gøre dette med nogen Hjemmel, foregav han at have natlige Sammenkomster med Gudinden Egeria. Der var en meget skyggefuld Hule i Lunden ved Aricia, hvor en stedserindende Kilde havde sit Udspring; herhen plejede han at begive sig efter at have*

sendt alle Øjenvidner bort, for at kunne lyve sig til, at han paa Gudindens, sin Ægtefælles, Raad lærte Folket de Ofringer, som vare Guderne mest kærkomne. Han vilde nemlig efterligne Minois[f] (Cretensernes Konges) *Snedighed, hvilken fjælede sig i Jupiters Hule og efter nogen Tids Ophold derinde medbragte Love, som om de vare ham overgivne af Jupiter, for at tvinge Menneskene til at adlyde sig, ikke blot ved Herremagt, men ogsaa ved Gudsfrygt*[g]. Om denne *Minos* synger *Homerus* saalunde[h]:

Blandt dem er Gnossus By, og i dens Kongebolig
i ni Aar Minos sad, Jupiters Ven fortrolig.

Se til *Alexander den Store*[i], tilvisse ikke den ringeste af Hoffernes Troldmænd, hvilken for at fylde Menneskenes Sind med en Art guddommelig Dyrkelse af sit Navn giver sig ud for en Søn af *Jupiter Hammon.*

Hør hans Ord hos *Lucianum*[i]: *Jeg var dog ikke uvidende om, at jeg var Søn af Philip, Amyntæ Søn; men fordi det saalunde tyktes mig at være nyttigt til at udrette noget, benyttede jeg mig af denne Spaadoms-Snak. — Barbarerne slog jeg med Forundring over mig og underlagde dem ved denne Forevending saa meget lettere mit Herredømme, da ingen gjorde Modstand mod mig, fordi de lededes af den Tro, at det var mod en Gud de skulde kæmpe.* — Se endelig til hin *Zamolxin* ved *Geternes* Kongehof, om hvilken *Strabo* beretter[k]: *Det fortælles, at en Geter ved Navn Zamolxis havde været Pythagoræ Tjener, og at han dels af ham havde erfaret adskilligt om de himmelske Ting, dels ogsaa*

andet af Ægypterne, til hvilke han paa sine Vandringer var naaet hen. Da denne Zamolxis var wendt tilbage til sit Fædreland, havde han gjort sig yndet af de Fornemme og af Folket, fordi han forudsagde de himmelske Syners Paakomst. Omsider havde han overtalt Kongen til at tage sig til Medregent, som en Mand, der var welskikket til at bringe Budskab om de Ting, som behagede Guderne. Derfor var denne Zamolxis først bleven udnævnt til Præst for den Gud, som fornemmelig dyrkes hos Geterne; og siden havde han antaget Gudenavn, fjælet sig paa et Sted med mørke Huler, som var utilgængeligt for andre, og hendraget sit Liv dér, idet han kun sjælden havde Samkvem med Yderverdenen, Kongen og hans Tjenere undtagne; hvortil han benyttede sig af Kongens Hjælp[l]*, da denne mærkede, at hans Undersaatter vare ham langt hørigere end før, nemlig fordi han kundgjorde sine Forordninger efter Gudernes Raad.*

Hertil føjede en anden *Vespasiani* Undergerninger, hvilken hos *Tacitum*[m] siges at have igengivet en Blind hans Syn og helbredet en anden Syg med Haandspaalægning, ikke, som hin paastod, ved guddommelig Hjælp, ligesom *Grotius* mener[n], at det skete, *for at Vespasianus som Følge heraf skulde synes hæderværdigere og derved saa meget lettere opnaa Herredømmet i Rom, nemlig som det af Gud udvalgte Redskab for hans Straffedomme over Jøderne,* men falskeligt, ligesom vi læse om *Hadriano*, der ligeledes gengav de Blinde deres Øjnes Lys, efter *Spartiani* Beretning[o], hvilken troskyldig forkynder, *at dette skete af Skrømteri.*

Atter en anden regnede hidhen de Franskes

Paafund om *Salveflasken i Rheims*, i hvilken efter deres Fortælling en Due bragte Olie ned fra Himlen den Gang da Frankernes Konge *Chlodevig* modtog Daaben. Han mindede om, at denne Historie med Rette synes de Lærde mistænkelig, hvilke ikke betvivle, *at den ikke er usminket Sandhed*[p], eller *at den er et tomt Paafund, udtænkt for at forskaffe deres Konger Anseelse*[q].

Den samme Mand lod fremdeles forstaa, at i *Hof-Trylleriets* Værksted gives der næsten fra Arilds Tid nøje Agt paa, først at *Gudsfrygten* anvendes som Tjenerinde; *thi Folket vil mindre frygte at blive behandlet uretfærdigt af en Fyrste, som det holder for at være gudfrygtig*[r]; dernæst at *Præsterne*, som kunne opvække og regere den gemene Mands Gunst, venligt overlistes og vindes. Til Vidnesbyrd herom beraabte han sig ikke alene paa *Numæ*, paa *Zamolxis*, paa *de ægyptiske Præsters* Exempel, hvilke hos *Tacitum*[s] smigre for Vespasiano, men fornemmelig paa hint bekendte Raad, som *Alexander* (ogsaa kaldet *Johannes*, som forenede Regeringen med Ypperstepræstedømmet og i 27 Aar forestod Judæa) paa sin Dødsseng gav sin Hustru, for at hun kunde leve tryggeligt: *Man maatte lade Pharisæerne nogen Frihed, thi de havde saare meget at sige hos Jøderne, hvad enten de ønskede at lægge en Mand for Had eller hjælpe ham som Ven. Thi den gemene Mand havde stor Tillid til dem, om end de af Avind bagtalte nogen*[t].

XXIV

UDDRAG AF CHRISTIERNI II, DANMARKS, SVERIGES, NORGES ETC. KONGES LOVE.

JEG mindes, at jeg en Dag kom til den velædle og anselige Præsident[a] her i Byen Ribe, da han efter sin Sædvane forlystede sine Fristunder og sit Sind ved Læsning. Det Bind, som han paa den Tid havde taget i Hænde, indeholdt en og anden Bog af den gamle fædrene Lov og Ret, blandt hvilke vare *Christierni II*, Danmarks, Sveriges, Norges etc. Konges, *gejstlige og verdslige Love*, først udgivne af vor berømmelige *Petro Jo. Resenio*[b] i København Aar 1684, i 4^0, en Bog, man ej møder allevegne, og som ej er Hvermand bekendt. Denne Bog vandt alene ved første Øjekast en saadan Yndest i mit Sind ved det gamle og dog nye, den indeholdt, at jeg bad om Forlov til at laane den hjem til mig selv. Dette opnaaede jeg uden Vanskelighed af min særdeles omgængelige og godvillige Vært, og efter at vi havde afhandlet mangt og meget om disse Loves Givers Levned, vender jeg omsider hjem, gennemlæser begærlig mit Bind, og udskriver de Anordninger, som syntes mig at indeholde enten noget gammeldags eller noget angenemt. Her følge *Uddragene*, gengivne af mig i det latinske Sprog for Morskabs Skyld.

Jeg lærer altsaa af[c] *de gejstlige Loves* II Capitel, Pag. 1, dels, hvilken Højtidsdragt der skikker sig for de Tiders Biskopper, dels hvor lysteligt de

have levet. Lovens Ord ere disse: »Naar Bisperne i vort Rige komme til Kongen paa Herredage eller til anden Tid, da skulle de bære *Subtile* (*Subtile* benævnes i selve Loven hvad der ellers af Købmændene kaldes *Stucket*[d]) saavel naar de komme ridende som naar de give Møde til Fods, for at den gemene Mand skal kunne kende dem fra de andre Læremestre. Ikke heller maa der, som det hidtil har været Skik, blæses paa Skalmeje eller slaas paa Tromme forud for dem.«

Capitel III sammesteds lærer os, naar der holdes Messe i Kongens Nærværelse ved Herredagene, med hvilken Ærefrygt og Højtidelighed Evangeliet da, naar det er blevet oplæst ved Højalteret, bør overrækkes Biskoppen af en af de fornemste Gejstlige, som ere tilstede, og hilses med dyb Reverents, inden det rækkes Hans Kongelige Majestæt til Kys.

Capitel IV, Pag. 2, begrænser Tallet paa de Tjenere, som maa ledsage Prælaterne paa Rejse, samt Munkenes Jagtret, saalunde, at Biskoppen for Fremtiden maa følges paa Rejse af ikke flere end 12 til 14 Tjenere, men Ærkebispen, naar han rider, af tyve Ungersvende paa harniskklædte Heste; dernæst at Munkene i *Antvorskov, Sorø* og de andre større Klostre ingenlunde maa underholde flere Jagthunde end fire Støvere og ligesaa mange Mynder, men de mindre Klostre ikkun et Par af hine og et Par af disse.

I Capitel X, Pag. 4, om *Kirkemusik*, paalægges der Sangmesteren en Bøde, hvis han gør Fejl i

sin Forsanger-Tjeneste; dernæst paabydes der *Chordrengene* (saalunde kaldes de) en vis Art Dragt (paa Dansk *Röchling*[e]) samt hyppig Øvelse i den nye *Mensur* (jeg beholder selve dette Ord[f]).

I Capitel XV, Pag. 5, forordnes det, at »ingen Prælater eller Riddersmænd eller disses Sønner eller Svende maa i Byerne bruge noget langagtigt Vaaben udover det tilvante; ikke heller maa Borgere, Købmænd eller andre bære Vaaben i Byerne undtagen Kongens Drabanter og hans Livvagt samt de der have Ret til at bære Vaaben, Kongens *Profos*[g] og hans Haandlangere.« Sammenlign den *verdslige* Lov Cap. XVIII, Pag. 50, om Pengebøde, hvis nogen, der har en Fjende, gribes under Vaaben enten ved Nat eller ved Dag.

Af Capitel XVII, Pag. 6, fremgaar ej utydeligt, hvormeget Klerkenes enlige Levned har mishaget vor Lovgiver, som forborgent raader dem til at tage sig en Hustru: »Prælat, Præst eller Klerk, være sig regulair eller verdslig, skal herefter ej have Forlov at tilkøbe sig nogen Grund i By eller Købstad, medmindre de ville adlyde *Pauli* Lære, hvilken i det første Brev til Timotheum Capitel 3 tilraader dem at tage sig Hustruer, og indgaa Ægteskab efter Fædrenes Skik.«

I Capitel XXI, Pag. 7, begynder vor *Christiern*, endskønt hans Kirke endnu lød under den romerske Paves Myndighed, at svække den romerske Domsret[h] ved at forordne som følger: »Naar Kirkens Mænd have indbyrdes Trætte, skulle de ej, som det hidtil har været Sædvane, nødes til at

forsvare deres Ret udenlands, i Rom eller andensteds, fordi de, hvad de klage over, hidindtil ikke have kunnet komme til den i Fædrelandet; thi byde og befale vi, at alle Retstrætter for Fremtiden skulle føres og afgøres inden vort Rige for Doctorer og Magistre i Kammerretten, hvilke vi overdrage denne Bestilling.« — — Sammenlign den *verdslige Lov* Capitel LXXXII, Pag. 65, hvor *Roskilde* By kundgøres at være denne Domstols Sæde.

Kongen efterlader ogsaa i Capitel XXXI, Pag. 10, Vidnesbyrd om, hvor stor og hvor ildeset af ham hans Biskoppers Havesyge har været, med disse Ord: »Naar en Præst dør uden Testamente, tilriver Biskoppen sig alt hans efterladte Gods, ikke uden stor Synd, hvilket vi for Fremtiden forbyde.« Sammenlign *Verdslig Lov* Cap. XCVIII, Pag. 69, om Præsternes Testamenter.

Capitel XLIX, Pag. 17, befaler Dommerne at høre Messe, inden de begynde at fælde deres Dom; hvilket gentages i *de verdslige Love* Capitel VIII, Pag. 45, med disse Ord: »Vi ville, at vor *Scultus* (saalunde kaldes den øverste Politimester), Borgermestre og Raadmænd i alle Byer i vort Rige daglig skulle høre Messe, inden de gaa paa Raadhuset at holde Ret og Dom.« — —

Capitel CXXIX, Pag. 38, om *Gilder*, har jeg ment at burde antegne for den Sags Skyld, at det giver Forlov til offentlig Dans paa Gaderne paa Festdagene samt paa St. Hansaften[1], hvilket hist

og her endnu den Dag i Dag holdes i Hævd af den verdslige Almue.

Her følge *Uddrag* af hans *verdslige Love.*

Af Capitlerne XXXV & XXXVII, Pag. 54 ff., lærer jeg for det første, at *Gulland* fra gammel Tid har ydet Manddrabere Tilflugt; dernæst, at det har været Skik, at naar en Fyrste, enten Landets egne eller en fremmed, betraadte en By, skulde alle Fanger i denne, der ikke vare domfældte for vanærende Forbrydelse, gengives deres Frihed og Frelse.

I hvilken Stand de Tiders *Postvæsen* har været, angiver Capitel LXIII, Pag. 61: »I enhver By skulle beskikkes to til tre offentlige Brevdragere, alt efter som Behov gøres; deres Embede skal være at overbringe Breve, og de, som udsende dem, skulle for hver Mil give dem to Skilling i Betaling, saa vel Sommer som Vinter.«

Capitel LXX, Pag. 63, tilsiger Dødsstraf for *falske Tidender;* af hvilket her følger en Afskrift: »Da vi have forfaret, at der gives mange, som udsprede falske Tidender og fylde Landet med Løgne, befale vi, at hvo der befindes herudi, skal tages i Forvaring af *Sculto*, indtil det klarligt staar fast, at Rygtet var løgnagtigt, hvorfor i saa Fald dets Ophavsmand skal bøde med Livet.« Sammenlign den *gejstlige* Lov Capitel CXXIII, Pag. 37.

Capitel LXXI, sammesteds, beskærmer de smaa

Horer mod Overlast. Hør Lovens Lydende: »Alle utugtige Kvinder, som i Byerne gøre sig Profit af deres Legeme, maa ikke have deres Hus og Hjem i Gaderne ved Siden af de ærlige Borgere; men saadanne skal anvises en egen Bopæl i Byen, hvor de alle skulle bo tilsammen. Vi byde fremdeles, at de ikke alene skulle have Forlov at bære anstændige Klæder, men ogsaa skulle bære dem efter deres Formue, dog saaledes, at de ikke bruge Kaabe, hvilken adskiller dem fra hæderlige Matroner; endelig befale vi, at deres Legemer skulle være sikre mod Overlast, og om nogen paafører dem saadan, skal han straffes paa Livet.« Hertil kommer Capitel LXXII, sammesteds: »Om nogen i saadanne Skøgers Huse sætter Penge eller Klæder til, da skal den Sag ikke drages for Domstolen. I disse Kvinders Tal skal dog ingenlunde medregnes de, som ikkun holde til med én Boler; men saadanne skal overlades en bekvemmelig Bolig i hvilkensomhelst Del af Byen undtagen dér hvor mangfoldigt Købmandsskab drives.«

Capitel LXXXIX, Pag. 67, berører visse overtroiske Sædvaner hos den gamle Papisme, hvilke vor Lovgiver med Rette midt i selve sin Kirkes Mørke fordømmer med disse Ord: »Hidindtil har det ifølge en skadelig Skik været brugeligt i vore Byer, at om alle Søndage ved den Tid, da der holdes Middags-Maaltid i Borgernes Huse, gaa Præsternes Degne rundt fra Dør til Dør med Vievand og bestænke for Betaling dem, der holde

Maaltid; hvilket vi herefterdags forbyde. — — Ogsaa forbyde vi at taale og paahøre de Præster eller Præsters Degne, som om Paaskeaften indvie Maden.«

XXV

OM NOGLE DRENGE-FESTER.

Paa den Tid, da jeg først havde tiltraadt mit Sæde i Ribe, var det en fra Forfædrene nedarvet Skik, at der af Skoleungdommen holdtes en stor aarlig Højtid til Ære for den første Maj. Den blev, som jeg har hørt af vor velædle *Petro Terpager*[a], fuldbragt paa følgende Maade. Man giver Møde paa en Høj udenfor Byen (ved Navn *Løghøj*); derfra gaar man ind til Byen under Anførsel af en Discipel i Sjette Lectie (kaldet *Maj-Greve*), hvis Hat var prydet med Løv, og hans Klæder med Guld og Ædelstene; Hørerne sluttede Optoget. Efter at være komne ind i Byen, træde de an foran de honnettere Borgeres Døre, synge Viser og faa Betaling derfor.

Om Oprindelsen til denne Sædvane, der nu efter de Viseres Raad er aflagt hos os, mindes jeg at der engang blev efterforsket og afhandlet i vort Compagni. Jeg udbad mig da *Polydorum Vergilium*, og for at lade dem vide, at den skyldtes først Hedningerne og siden Papisterne, oplæste jeg af ham

følgende Ord[b]: »Det er ogsaa Skik, at Ungdommen af begge Køn den første Maj begiver sig med Lystighed ud paa Markerne, og derfra syngende hjembringer grønne Grene af Træerne, og sætter dem foran Husenes Døre, og siden skal hver især paa den Dag bære lidt af en grøn Kvist eller Urt (og ikke at gøre det er strafbart, fornemmelig hos Italienerne), for at der skal komme Nedbør. Dette synes ogsaa antaget af Romerne, hos hvilke saaledes Flora, Gudinde for alle Frugter, i Maj Maaned dyrkedes med Lyst og Leg; ligesaa af Athenienserne, saasom disse under Hungersnød[c] i det Delphiske Tempel nedlagde en *Iresione*, det er en Oliven- eller Lavrbærkvist, fuld af forskellige Frugter.« — Her erindrede jeg dog om, at jeg afveg noget fra *Polydoro*, saasom Oprindelsen syntes mig at maatte udledes, ikke af *Flora*, som han mener, men af Gudinden *Maja* (Vulcani Hustru), til hvem *Vulcani Præst siges at have ofret den første Maj*[d].

Derfra gik Samtalen over til den ganske lignende *Fest for Gregorio den Store*, som fejres den 12. Martii i Tysklands Latinskoler, og en af mine Embedsbrødre fremlægger iblandt os den berømmelige Mand *Jo. Mölleri* Program om *Gregor den Store*, udkommet i Flensborg Aar 1722, og paapeger os følgende Sted[e]: »Endskønt Gregorii Fest i vort Athenæo *(i Flensborg)* og i andre her i Nabolandene ikkun forskaffer Ungdommen nogle faa Timers Frihed fra Skolearbejdet, plejer den dog i de fleste Lutheranske Latinskoler i Tysk-

land, fornemmelig i det øvre[f], at fejres med større Højtidelighed. Fra disse drage nemlig aarlig paa denne til Mindet om den hellige Gregorio indviede Dag Skole-Lectierne ud i Byen under Anførsel af en af Cammeraderne, der af de andre er udvalgt til Bisp og iført Klæder der stemme overens med denne hellige Værdighed, samt af hans hvidklædte Drabanter, som tillægge sig Navn af Engle, strippe rundt i alle Gaderne, lovprise i fromme Sange Guds Velgerninger imod dem, og opfordre andre Drenge til at besøge Skolerne.«

Siden kom de gamle Beretninger om Drenge-Fester paa Tale, først og fremmest Romernes *Quinquatria*, saalunde kaldet af *de fem Dage paa Rad*[g], i hvilke Drengene plejede at have fri, som *Horatius* angiver[h]:

Og hellere, som Dreng paa Femdagsfesten, fryde
sig af og til en Stund, og Øjeblikket nyde.

Derfra gaa vi over til Athenienserne *Hermæa*, der, som det synes, vare tilegnede saavel Drengenes Morskab som Mercurii Amindelse, og om hvilke *Plato* siger i Lyside, eller om Venskabet[i]: *Og saa snart som de fejre Hermæa, ere Ungersvendene og Drengene blandede sammen i en Hob;* og straks efter sammesteds: *Vi gik ind paa Øvelsespladsen og befandt dér Drenge, som ofrede, og da Ofringerne vare fuldbyrdede, forlystede alle de pyntede Drenge deres Sind ved at spille Tærninger.*

Ikke heller glemte vi hin Dag i *Apaturierne* (*Narrefesten* hos Athenienserne), om hvilken *Plato*

ligeledes siger[j]: *Det var Kureotis, en Højtidsdag i Apaturierne* (denne var den tredje Festdag, saalunde kaldet af *Kura, Haarklipning* eller *Kuroi, Drenge*), *og hvad der altid plejer at ske ved disse Fester, fandt ogsaa dengang Sted med Drengene. Forældrene foresatte os nemlig at foredrage Digte i Væddestrid; altsaa bleve mange Poeters Sange fremsagte, og mange af os Børn afsang da ogsaa Solonis Digte, fordi de dengang vare nye.*

Til sidst lode vi de udlændiske Antiquiteter fare og vendte fra denne Afvej tilbage til Højtideligholdelsen af den første Maj her i Ribe; og her begyndte man da at opkaste det Spørgsmaal, om hin Skolemester havde handlet ret, som nedstødte vor *Maj-Greve* fra hans gamle Værdighed, afklædte ham hans Prydelser og saa at sige fordrev ham fra Byen og Skolen. Der var én, som ikke alene ikke bar Betænkende om at frikende Afholdelsen af denne Fest for al Eftertale, men endog mente, at den burde genoplives, for at vi ikke skulle synes at skylde Forfædrene for Galenskab; hvortil han føjede hint gamle Ord hos *Tertullianum*[k]: *at der var intet ved disse udvortes Trøstemidler* (Skuespil) *for Øjne og Øren, der stred mod Gudsfrygt i Sind og Samvittighed; ikke heller forargedes Gud over Menneskets Forlystelse, hvilken det, Guds Frygt og Guds Ære ufortalt, til sin Tid og paa sit Sted ikke var nogen Synd at glædes ved.*

Men imod ham satte en anden samme *Tertulliani* Mening i Bogen om *Afgudsdyrkelse*[l]: *Man bør ogsaa anstille Efterforskninger om Skolemestere og de andre*

Læremestre i boglige Kunster; ja, der kan ingen Tvivl være om, at de ere delagtige i mangfoldig Afgudsdyrkelse. For det første ere de nødte til at tale om Folkenes Guder, udsige alle deres Navne, Slægtregistre, Historier, ærefulde Prydelser; dernæst at holde deres Højtider og Fester i Agt og Ære, for at sammentælle dem deres Tiendepenge[m]*. Hvilken Skolemester vil vel besøge Femdagsfesten uden en Tavle med de syv Afgudsbilleder* (det er: de syv Planeter: Maanen, Mars, Mecurius etc., af hvilke hver Ugedag har sit Navn)*? — Med Blomster skulle Skolerne bekranses; naar Præsternes Hustruer og Ædilerne ofre, hædres Skolen ved de forordnede Hviledage. Det samme sker paa Afgudsbilledets Fødselsdag; al Djævelens Pragt og Stads er vel besøgt. Hvo kan mene, at dette skikker sig en Christen? — —*

Da nu begge Parter valgte mig til Dommer i denne Trætte, bad jeg om Opsættelse af dette Hverv, indtil Tyskernes gamle indgroede Strid om den (ovenfor nævnte) *Gregorianske Fest* var paakendt, af hvilke nemlig nogle med den berømmelige fordums Rector for Latinskolen i Gotha *Andrea Wilkio*[n] og hans senere højlærde Efterfølger *Gothofredo Vockerodt*[o] kalde den *hedensk, forbandet, papistisk, overtroisk, ugudelig* og *bespottelig;* medens andre med største Iver forsvare den, saasom *Wolfgang Seber*, fordum Superintendent i Schleusingen i Hertugdømmet Henneberg i Franken, en vellærd Theolog, i sine i Leipzig under følgende Titel Aar 1605 udgivne Taler: *Skolefesten, som gemenlig kaldes den Gregorianske, i Latinskolen i*

Schleusingen, ved tydelige Taler frikendt for saavel Ugudeligheds som Forfængeligheds Beskyldning[p].

Endelig, omendskønt saadanne gækkelige Skuespil ikke befalde mig synderligt, kunde jeg alligevel ikke fragaa, at jeg ingenlunde kunde indse, hvilke Samvittighedsgrunde der snarere forbyde at modtage den yndige Maj Maaned (hvilken *Carl den Store* kaldte *der Wonnemonat*) med offentlig Sang, end at hædre Mortensgaasen med Afsyngelse af Viser paa Gaderne om Aftenen, som det allevegne plejer at finde Sted; saasom de Sange, der fra gammel Tid ere skrevne til hin Første-Maj-Fest, ikke indeholde noget vanhelligt eller noget, der strider mod Ærbarhed, men enten Lovprisninger af det himmelske Forsyn eller fromme Ønsker for Fyrstens og Fædrelandets Velfærd[q]. Desuden tilkendegav jeg frimodigt, at hvis hin gamle Ribe-Skik skulde være afskaffet, fordi den var modtaget fra Hedningerne eller Papisterne, saa maatte Følgen blive, at næsten alle vor Kirkes og vor Stats Skikke, saasom de ere efterladte os enten af disse eller af hine, aflagdes, omskiftedes og forkastedes.

XXVI

OM STRAFFE FOR BOGHANDLERE.

JEG sad nys i en Boglade iblandt nogle Venner, af hvilke en, der var ikke lidet bevandret i de boglige Kunsters Historie, opregnede for os visse navnkundige Bogtrykkeres Skæbner, og blandt disse fornemmelig *Stephanum Doletum*, som for Religionens Skyld Aar 1545 i Paris blev brændt paa Baal[a]; ligesaa *Andream Wechelium*, der Aar 1573 under det saakaldte Blodbryllup i Paris blev udjaget af Frankrig, medens hans Gods blev opslaaet til Salgs, og de Bøger han havde efterladt, fornemmelig protestantiske, offentlig brændte i Paris[b]; endvidere *Robertum Stephanum*, som efter at være plaget længe og meget af Sorbonnens Doctorer og omsider ved hyppig Overlast drevet i Landflygtighed af dem forlod sit Fædreland og begav sig til Genève, endskønt han var en langt bedre Skæbne værdig[c]; og endelig *Henricum Stephanum*, om hvilken han efter *Cornelium Tollium*[d] fortalte os følgende: »Intet af *Henrici Stephani* Værker bekom ham nogensinde værre end hans Forsvarsskrift for Herodoto. Da han nemlig i dette skønnedes at have forsyndet sig svarligt imod hin Hættebrødrenes hellige Stand, skulde han have bødet derfor paa Baalet, hvis han ikke i Tide havde i Smug unddraget sig den truende Fare. Medens altsaa Stephanus reddede Livet ved Flugt og holdt sig skjult i de sneklædte Bjærge i Auvergne, blev hans Billede brændt af

Bøddelen og udstod saalunde Straffen i hans Sted. Derfor skæmtede han ofte, da han af Naturen var en Spotter, med, *at han aldrig havde frosset mere end dengang han blev brændt i Paris.* Siden flakkede han længe rundt paa mange Udenlandsrejser i Tyskland; men da han ej kunde glemme sit Fædreland, begav han sig til Lyon, hvor han endte sit Liv i et Hospital, efter at have mistet sin Formue og endog selve sin Forstand.«

Da vi havde hørt dette, og der paakom vore Sind en retfærdig Medynk med disse store og af den lærde Verden højt fortjente Mænd, var der én, som i sin Harme ønskede, at de Bogtrykkere havde været Sonofre i disses Sted, som have trykt *Servetum*, *Vaninum*, *Spinosam*[e)] eller endnu den Dag i Dag trykke deres Lige, skamløse og skadelige Skribenter; saa at de maa kaldes vanhellige Foragtere af Guds Ære, Tempelskændernes ugudelige Trælle, Forrædere af den offentlige Fred. Samme Mand tilføjede, at han oftere faldt i Forundring over Fyrsternes Langmodighed, at de ikke opsøge disse Ugudelighedens skammelige Haandlangere og efter at have opsøgt dem straffe dem, hvoraf Følgen er, at vore Bibliothequer ofte synes at kunne kaldes en Art honnette Møddinger.

Dertil svarede jeg: »Der har saa at sige fra Arilds Tid aldrig manglet Love, som have tilsagt selvraadige Boghandlere deres bestemte Straffe. Jeg vil her ikke tale om *Domitiani* Grusomhed, hvilken *lod Hermogenem fra Tarso dræbe paa Grund af nogle Hentydninger i hans historiske Skrift, og endog*

ham, men han beklagede ogsaa, at Boghandlernes gamle og endnu ikke afkortede Dumdristighed stiltiende finder Medhold endog hos nogle af selve Fyrsterne, som nemlig ej alene ofte taale de slette-ste Bøger af *Serveto* og lignende, men endog begærligt opsøge dem, købe dem for høj Pris og anbringe dem i deres Bibliothequer som Prydelser af kostelig Værdi; med mindre da dette snarere bør lægges Fyrsternes Bibliothecarer end Fyrsterne selv til Last.

XXVII

OM NOGLE UBILLIGHEDER AF DE CHRISTNE MOD HEDNINGERNE.

En ingenlunde ulærd studeret Mand havde længe i sit stille Sind paatænkt et lidet Skrift *om Hedningernes Ubilligheder mod de Christne*, og for vort gamle Venskabs Skyld aabenbarer han mig omsider sit Forsæt. Jeg bad ham da venlig betænke, at denne Sag atter og atter med største Veltalenhed var ført saavel af Kirkens gamle Fædre som af den gudfrygtige Eftertid, saa at den Mand burde lades ene for Skranken, der foresatte sig at genoplive hine gamle Kæremaal og føre Krig med de Afdøde. Desuden truede jeg ham smilende med, at hvis han ikke omskiftede sit Forsæt, vilde der snart som Modstykke blive

udsendt et lidet Skrift om *de Christnes Ubilligheder mod Hedningerne*. Dette Ord var min Ven meget angenemt, denne Trætte syntes ham kærkommen, i hvilken han ikke betvivlede, at han selv kom til at kæmpe med stærkere og mere glimrende, jeg derimod med sløvere Vaaben.

Omsider, da Spøgen forvandledes til alvorlig Trætte, sagde han: »Du er ikke uvidende om, hvilke Fornærmelser *Tacitus*, *Porphyrius*, Philosophen *Celsus*[a] og seks hundrede andre hedenske Skribenter have kappedes om at læsse paa vor Religion; og hvis jeg nu havde i Sinde, i Tilfælde af at du overtog deres Forsvar, at stævne dem for Retten med deres Guder og Gudinder, anklage dem og bringe dem i Klemme, kan du da opstille nogen noksaa bestikkelig Dommer, (naar bare han har sit fulde Vid), som vil frikende dem for *Flerguderis* afskyelige Synd?« Dertil svarede jeg: »Ja jeg skal uden Tvivl mage det saa, at du endog selv frikender dem. Betænk nu for det første, at den selv samme Ubillighed ogsaa vises mod os Christne af Jøder og Muhamedanere, hvilke med største Fripostighed beskylde os for at dyrke flere Guder; kom dernæst i Hu, kære, at den samme Hæder, som Hedningerne fordum viste deres Guders Magt og Kraft, beté vi deres blotte Navne, naar *Solen*, *Maanen*, *Mars*, *Mercurius*, *Jupiter*, *Venus*, *Saturnus* give vore Ugedage Navne[b]; naar vore Poëter anraabe *Neptunum*, *Vulcanum*, *Muserne* og jeg havde nær sagt alle mulige vanhellige Navne, endskønt de forlængst ere irettesatte der-

for og advarede mod deres Forfængelighed ikke alene af vore Trosbrødre, *Minucio*[c], *Lactantio*[d] og andre, men ogsaa af selve *Cicerone*[e]. Betænk endelig, at de gamle Hedningers *Theologie* er tredobbelt, som *Varro* lader forstaa[f]: for det første *den Mythiske, hvilken Poëterne bruge;* for det andet *den Physiske, hvilken Philosopherne bruge;* for det tredie *den Borgerlige, hvilken Folkene bruge; den sidste er skikket for Byen, den anden for Verden og den første for Skuepladsen;* hvorom jeg mindes at have afhandlet vidtløftigere i mit *Udkast af Romernes litteraire Historie*[g]. Desuden, farer jeg fort, forkynde i al Fald de visere af *Philosopherne* enstemmigt allevegne én evig GUD, hvilkes Vidnesbyrd du i Hobetal kan læse hos *Pfannerum*[h] og andre; for ikke at tale om den verdslige *Almue*, der ligeledes har ført én GUD i Munden, som selve de gamle kirkelige Skribenter bevidne, og iblandt dem *Tertullianus*[i]: *Da gjorde ogsaa Folket Anskrig til GUDERNES GUD, SOM ALENE ER MÆGTIG — —*, og ligesaa *Lactantius*[j]: *Naar de ønske og naar de takke, nævne de ikke Jupiter eller mange Guder, men GUD, etc.* — Jeg vil ogsaa i Tavshed forbigaa hin i Hedningernes Kirker antagne Bønneformular: *Herre, forbarm dig*[k], samt *Cypriani* noksom bekendte Vidnesbyrd[l]: *Thi ogsaa Almuen bekender i mange Maader af Naturen GUD, naar Sind og Sjæl erindres om sit Ophav og sin Fyrste. Vi høre ofte Folk sige: AK GUD; GUD VED; GUD I VOLD; GUD GIVE MIG; HVAD GUD VIL; OM GUD FORUNDER DET. Og dette er den værste Synd: ikke at*

ville erkende ham, hvem man ej kan være uvidende om.«

Disse Grunde, disse Vidnesbyrd syntes min Ven anselige; men omendskønt han ganske vist ikke betvivlede, at den eneste GUD kan erkendes ved Naturens Lys, tilstod han dog, at han undrede sig over, hvad Meningen var med Fædrenes mange og omhyggeligt udarbejdede Bøger mod Folkenes Guder, mod alle Hedningernes Templer, Fester og Ofringer, alle Jovis, Martis og Quirini Præster, hvis ikke Tanken om flere Guder havde gennemtrængt deres Sind[m]. Jeg svarede ham: »Lad af med at undres. Disse have sandelig ikke dyrket Jovem, Martem, Herculem og de andre guddommelige Væsener, som af deres Fortjenester tænktes ophøjede til Himlen, paa anden Vis end de Roman-Catholske deres Billeder, deres Helgener, som Paven har optaget i de guddommelige Væseners Tal[n]: Venetianerne deres *Marcum*, Pariserne deres *Geneviève*, Paduanerne *Daniel* Martyr, Lissabons Borgere *Vincentium*, Milaneserne *Barnabam*, Spanierne *Mariam* og *Jacobum* den Ældre, og saa fremdeles, om hvilke Portugiseren *Antonius Macedo* ikke har undset sig ved i Aaret 1687 i Lissabon at udgive en stor Bog i Folio med følgende Titel, som du med Rette vil undre dig over at finde i den christne Verden: *Om den christne Verdens Skyts-Guder*[o].«

Da nu denne Trætte var bilagt, ikke uden Haanhed for Christen-Navnet, og min studerte Person mente, at Hedningernes Grumhed imod

vore Trosbrødre ikke kunde fornægtes selv af den mest veltalende Demosthene, samt hæftigt skældte og smældte over hine den christne Kirkes ti Bødler: *Neronem, Domitianum* etc.[p], henviste jeg for det første Manden til mine *Discursers* I. Bind, XXIV. Discurs, Pag. 102—107, hvor *Trajanus* som Forfølger samt andre romerske Kejsere tages i Forsvar, sammenlignede med Frankriges Konger *Carl IX* og *Ludvig XIV*; dernæst forelæste jeg ham ud af *Nicephoro* visse hedenske Fyrsters saare naadige Forordninger til Bedste for de Christne, saasom HADRIANI[q] og M. AUR. ANTONINI PII[r], samt Biskop *Melitonis* Vidnesbyrd i hans Supplique til Antoninum[s]: *Nero og Domitianus ere befundne at være de eneste, som, overtalte af visse avindsyge og ufordragelige Mennesker* (ikke af privat Had), *have villet udsætte vor Bekendelse for Angiveri. — Men dine Forfædre have sandelig raadet Bod paa hines Uvidenhed, da de ofte og i mange Forordninger irettesætte dem, som havde fordristet sig til i Henseende til os at bestemme eller forsøge noget i Strid med Lovene og Billighedens Krav.* — Jeg tilføjede fremdeles ud af samme *Nicephoro* hin ALEXANDRI SEVERI Lovprisning og Fortjeneste af de Christne[t]: *Kejser Maximinus opvakte den største Allarm imod os, af Had til sin Forgænger Kejser* ALEXANDRUM, *som havde bevist stor Velvillighed imod de Christne, da næsten alle de Fortrolige og Tjenere, han havde ved sit Hof, vare af vor Bekendelse.*

Nu sagde min Ven: »Ja, jeg skammer mig nu sandelig paany over de Christne, som kives med

saa hadefuldt Sind, som føre saa mange blodige Borgerkrige, som ej lade sig stille tilfreds af andet Slagtoffer end deres Brødres Drab og Blod. Velan, vi ville lade de ulykkelige Martyrer fare, som under *Nerone bleve bedækkede med Dyrehuder, for at omkomme ved Hundes Sønderskliden, eller korsfæstede, eller antændte til at lyse om Natten, naar det skortede paa Dagslys*[u]; og som under *Diocletiano* og andre bleve dømte ikke til *øde Øer*, ikke til *Fængsel*, ikke til *Bjærgværksarbejde*, men til *Baal, Korsfæstelse, vilde Dyr*, saa at *Henrettelse med Sværd ikkun tilstodes ganske faa som en særlig Naade*[v]. Lader os hellere tage Romernes ugudelige og skændige Skuespil under Behandling, hvilke plejede at lade strafskyldige Slaver overgive til Kamp med vilde Dyr, og som med Rette anklages derfor af *Lactantio*[x] med disse Ord, om jeg mindes ret: *Dette er deres saakaldte Lege, ved hvilke Menneskers Blod udgydes. Saa langt er Menneskeligheden veget bort fra Menneskene, at naar de tage Menneskers Liv, tro de at tage Del i en Leg. — — Jeg spørger nu, om disse kunne være fromme og retskafne Mennesker, som ikke alene tilstede, men endog forlange, at de, der ere stedte under Dødsstødet og anraabe om Naade, tages af Dage — —.*« For nu at eftervise, at disse blodige Skuespil ogsaa have mishaget selve de bedre blandt Hedningerne ikke mindre end Lactantio, viste jeg Manden hint bekendte Sted hos *Ciceronem*[y]: *Tilbage staa Dyrekampene, to om Dagen i fem Dage, pragtfulde, det kan ingen nægte; men hvad Fornøjelse kan en galant Mand have deraf, at enten en svag Mand sønderrives af et*

stærkt Dyr, eller et prægtigt Dyr gennembores af et Vildsvinespyd? Dertil lagde jeg ogsaa hint andet Ord af *Seneca*[z] om at sky Skuespil, fornemmelig de blodige: *Men intet er dog saa skadeligt for gode Sæder som at sidde og dovne ved et Skuespil; — — jeg vender hjem grusommere og umenneskeligere, fordi jeg har været iblandt Mennesker. Jeg kom tilfældigvis ind ved et Middags-Skuespil* (af Dyrefægtere) *og ventede mig Lystighed og Morskab og lidt Spillerum, i hvilket Menneskenes Øjne kunde være i Fred for Menneskeblod, men det er lige det modsatte. Forhen gaves der i alle Kampe Barmhjærtighed; men nu, da man har ladet Narrestregerne fare, er det rene Manddrab;* etc. — Endelig bad jeg Manden tage de Tyrefægtninger i Betragtning, som Spanierne den Dag i Dag indlade sig paa, hvilke de frivillig paatage sig som en Hæder og Ære.

Min Ven lod nu disse fare, vendte sig til de gamle Hedningers utugtige Theaterforestillinger og spurgte mig, om jeg vovede at kny imod disse *Lactantii* Beskyldninger[æ]: *Paa Theatrene er Fordærvelsen maaske endnu lastefuldere* (end ved Kampspillene); *thi Comoedierne handle om Jomfruers Krænkelse eller Skøgers Elskov. — — Og nu Skuespillernes højst ublu Fagter, hvad andet undervise de i eller tilskynde til end Løsagtighed? — — Hvad skal jeg sige om de lav-comiske Gøglere, hvilke med deres Paafund undervise i Ægteskabsbrud? Hvad skulle unge Mænd og Jomfruer gøre, som se, at dette baade gaar for sig uden Blusel og gerne beskues af alle?* — — Dertil svarede jeg: »Sank ikkun i Hob alt hvad der forekommer

af Løsagtighed i deres Theatre, deres Lege, deres Fester, saa vil det dog altsammen, hvor meget det end er, næsten ikke synes at indeholde noget skammeligt i Sammenligning med vore, jeg siger vore, de Christnes, Skarnsstykker. Betragt, kære, for nu ikke at tale om vort Theaters Løsagtighed, Mummespillene her i Europa, der ere brugelige næsten overalt undtagen i *England*, hvilket, som *Polydorus Vergilius* siger[z], *er det eneste af alle Lande, som ikke har set og heller ikke vil se masquerede Bæster, saasom der hos Englænderne, der i denne Sag ganske vist ere klogere end andre, findes den Lov, at det er halsløs Gerning, naar nogen paatager sig Masque.* Betænk dernæst, med hvilken Frækhed de Roman-Catholske af de Christne lægge Hedningerne deres Ukyskhed til Last, naar de vende Øjnene til deres hjemlige Skuespil, til deres skammelige Faste-Højtider (gemenlig kaldte *Carnaval*), om hvilke *Hieronymus Cardanus*[aa] skriver saalunde: *Dernæst skred jeg til Værket i Milano ved Fastelavns eller rettere Bacchi Festes Tider, i Aaret 1561. Saaledes fejres nemlig, som det ej er uvitterligt, i vor Tid Fridagene forud for Fasten, i hvilke de lege, gaa til Gæstebud, færdes formummede og masquerede, kort sagt ikke undlade nogen Art af Overdaadighed og Letfærdighed, saa de overgaa Sybariterne, Lyderne og Perserne. Og de aftjene ikke saa meget ved gode og fromme Gerninger i Fasten, som de synde ved denne Fastelavnsløben.*«

Herover blev atter min Ven beskæmmet, men søger nu endelig ad en anden Vej at komme Hedningerne til Livs. Han beder mig nemlig, for paa

en ny Maade at lægge dem for Had, at overveje, hvor falskeligt hine Vantro fordum beskyldte vore Trosbrødre, efter *Theophili* Vidnesbyrd[ab], at *hos os vare alles Hustruer til fælles, og at vi holdt Lejermaal i Flæng, ja til og med havde kødelig Omgang med vore egne Søstre.* Han bad mig fremdeles erindre, med hvor meget større Føje denne vor *Theophilus*[ac] anklager Hedningerne for *Pæderasti:* at Drengene lige fra Barnsben af *lære ugudelig Omgængelse.*

Men jeg mindede ham først om, at dette var en hjemmegroet Last hos *Grækerne* alene, saaledes som *Athenæus,* der henfører *Pæderastiens* Oprindelse til *Cretensèrne*[ad], og *Nepos* beretter[ae], *at det i Grækenland regnedes unge Personer til Fortjeneste at have saa mange Elskere som muligt,* og *Cicero*[af] siger om Tyrannen Dionysio: *Endskønt han i Overflod havde Venskaber med sine Ligemænd og Omgængelse med sine Slægtninge samt ogsaa, efter Grækenlands Skik, havde Elskovsforbindelse med nogle unge Personer, troede han dog ingen af dem;* dernæst efterviste jeg, at denne Art Elskov ingenlunde altid havde haft noget lastværdigt ved sig, med den unge *Alcibiadis* Exempel, saa vel hos *Platonem*[ag] som hos *Nepotem*[ah], hvis Ord ere disse: *I Begyndelsen af sin Ungdom havde Alcibiades mange Elskere efter Grækernes Skik, og iblandt dem Socratem, hvorom Plato taler i sit Symposio. Her indfører han ham nemlig fortællende,* at han havde en Nat været sammen med Socrate[ai], men ikke havde rejst sig anderledes fra ham end en Søn burde fra sin Fader. — Her bad jeg ham mærke sig, hvad den berømmelige *Chr. Cellarius*[aj]

antegner: »Berømmelige Mænd i Staten eller de, der vare navnkundige for deres Visdom og Lærdom, elskede unge Mænd, der vare begavede med god Forstand, for at afholde dem fra skammelige Tilbøjeligheder i Livet ved bestandig at være hos dem.« Men imod denne lemfældigere Fortolkning undlod min Ven ikke at anføre ej alene *Mureti*[ak], *Conr. Rittershusii*[al], *Scipionis Gentilis*[am] og andres modsatte Meninger, men ogsaa hint Sted hos *Ciceronem*[an]: *Lader os nu komme til de i Dyd undervisende Philosopher, som sige, at Elskov er ikke Ukyskhed, og heri tvistes med Epicuro, der efter min Mening ikke afviger meget fra Sandheden. Hvad er nemlig denne Venne-Elskov? Hvorfor er der aldrig nogen, der elsker en hæslig ung Person eller en smuk gammel Mand?* —

Til Slut ønskede jeg for Alvor, at vor Sag stod saa godt, at hine Hedninger ikke havde nogen Grund til derimod at bebrejde de Christne de visselig ikke ringere (med Skam, Blu og Haanhed at nævne *Sodomitiske*) Skarnsstykker, der ere til Overflod bevidnede ved talrige Exempler fra hele Historien, ved talrige Klager af selve vor Kirkes Skribenter, ja endog ved *en af Romerhoffet paalagt Skat*, hvis Skribenterne[ao] tale sandt.

Medens dette afhandles, kommer en anden af mine Venner, en ulærd Mand, for at aflægge mig et Besøg, og gør Ende paa vor Samtale.

XXVIII

REJSE TIL MAANEN[a].

En udenlandsk Litterat var i sin Tid Præceptor for en stor og fornem Herres Sønner i København; en Mand, der egentlig ikke kunde kaldes ulærd, men af et ganske urimeligt og tilmed saare lærvilligt Gemyt, som lærte af *Anaxagora, at Sneen er sort*[b], af *Leucippo, at Verdener fødes*[c], af *Epicuro, at hverken ere Øjnene skabte til at se med, ikke heller Ørene til at høre, Tungen til at tale, Fødderne til at gaa paa, saasom disse Dele ere opstaaede inden den Tid, da man kunde tale, høre, se og gaa*[d], og af andre Læremestre andre lignende Galenskaber. Da nu jeg og nogle flere studerte Folk for Morskabs Skyld oftere havde Omgængelse med ham, hændte det, som jeg kan mindes, en Dag, da vi efter overlagt Raad anstillede Efterforskninger om Maanebeboerne, at han for ramme Alvor klagede over saa mange Aarhundreders Efterladenhed og over vor Slægts Dovenskab til at opspore Vejen til Maanen, som ingen betvivlede at kunne med Lethed findes af et vindskibeligt og i Søfart kyndigt Hoved. Vi holde alle vor Latter tilbage, tie stille, og bære en saadan Standhaftighed til Skue paa vore Ansigter, at vor maanesyge Mand stolede paa, at vi ikke alene stiltiende billigede hans ophøjede Mening, men endog hædrede og højagtede den. Der var nu iblandt os en lystig Spottefugl, som indsaa, at han her havde en bekvemmelig Lejlighed til et skæmtefuldt Ord, og

for at forlyste vore Øren og Sind vendte sig med et alvorligt Aasyn til Litteraten og sagde: »Du har ingen Grund til at gaa i Rette med den menneskelige Vindskibelighed angaaende den hidtil ukendte Vej til Maanen: du farer sandelig vild, du gør den visselig Uret: næsten lige fra Arilds Tid have de Lærde gjort sig stor Umage med denne Vej, men først vor Tid har Lykken forbeholdt den Ære at opnaa den højst forønskede Kundskab om denne nye Verden. Hør bare en i Sandhed vidunderlig Historie, som jeg har hørt af selve den nye Maane-Spejder, *Alexandro Seleno*, da jeg nylig var i Paris. Denne allernavnkundigste af alle Rejsende havde nemlig ifjor, da Storkene fløj bort, paataget sig en Rejse til Maanen, hvilken han nu i Aar, da de kom tilbage igen, lykkeligt har fuldført, ikke uden stor Forundring og Glæde hos alle Folk. Han har ogsaa af besynderlig Godhed vist mig Fremmede sine lagttagelser, befattede i et stort Bind, hvilke snarlig, som han haabede, skulde komme i Folks Hænder, og af hvilke jeg, da Lejlighed gaves, har opbevaret de fleste med Troskab, dels skriftligt, dels i min Hukommelse.«

Nu udbrød den anden: »Eja, eja! Hvilken himmelsk Velgerning, om det nogensinde skulde falde i min Lod at tage denne Rejsebeskrivelse i Øjesyn! Men du, min kære, som uden Tvivl har igennemlæst denne guddommelige Bog med opmærksomt Sind, som det sig hør og bør, dig besværger jeg ved Maanen og alle Stjærnerne, for vort Venskabs

og for din gode Hukommelses Skyld: lad os ikke være uvidende om, hvilke ukendte Ting din ukendte Hjemmelsmand beretter.«

Dertil svarede Spottefuglen: »Lad mig da styre din Længsel, og hør her de nævneværdigste Ting. For det første gør altsaa *Selenus* i første Bog paa det omhyggeligste Rede for sin Rejsemaade: hvilken Befordring (den flyvende) og hvilke Vejvisere (Storkene) han har benyttet sig af; hvorledes han, først af alle, er blevet ført hen paa hint uhyre Forbjærg, der for vore Øjne tager sig ud som en Plet, og siden modtaget overmaade velvilligt og ærefuldt af Indbyggerne, der skarevis strømmede ud af deres Boliger for at se de ny Tilrejsende.«

Ved at høre dette udraaber Litteraten jubilerende: »O I vor Tids lykkelige Dødelige! O du lyksalige *Selenus*, du, som af alle, der have levet, leve og skulle leve, har gjort dig ypperligst fortjent af vor lærde Verden, du, hvis Øjenvidne-Udsagn nu ikke længer tillader os at tvivle om *Storkenes sikkre Vinterquarteer* eller om *Maanebjærgenes Skygger!* Lad *dem* for Fremtiden pakke sig, som have hidindtil hen i Vejret villet overtale sig selv og andre til at tro, at Storkene overvintre enten i Ægypten eller i andre varme Lande eller gemme sig i Sumpe og Søer! Jeg ønsker mig sandelig til Lykke til, at det, som jeg altid i mit stille Sind har fundet sandsynligt, nu er sandt, udforsket og erfaret. Lad *dem* fremdeles pakke sig, som have gjort Nar ad *Pythagoram*, ad *Anaxagoram*, ad *Plutarchum*[e] og ad deres Eftermænd blandt de Stjærnekyndige,

fordi de have troet, at Maanen var vor Jord lig og beboet! Jeg har sandelig altid hellere villet fare vild med saa store Philosopher, naar det kommer an paa at gætte, end dømme rigtigt med den gemene Mand. Lad *Gassendus* pakke sig, som ikke fæster Lid til *Rubenio*, naar denne skriver til *Peirescium*, *at der opholder sig hos ham en Maler ved Navn Heynus, som har berettet, at han hos Drebellium havde set en Kikkert, ved hvis Hjælp man paa Maaneskiven kunde skelne Marker, Skove, Bygninger og befæstede Steder, der ikke vare vore ulige*[i]. «

»Dernæst«, farer den anden fort, »skriver *Selenus* i anden Bog, at *Dyrene paa Maanen ere femten Gange større end vore*, og beskriver dens *Omkreds*, hvilken han siger at have maalt med sine egne Fødder, som *atten Gange større end vor Jords.* «

»*Dyrene større? Maanens Omkreds videre?*« siger Litteraten. »Hvor rigtigt har da ikke hin højst skarpsindige *Xenophanes* gættet hos *Lactantium!*[g] Hvor rigtigt *Pythagoræerne* hos *Plutarchum!*[h] og andre af de vise Mænd. Lad de Folk for Fremtiden pakke sig, som raisonnere, at *Maanen er mindre end vor Jord*, ja *fyrretyve Gange mindre*, saasom *Gerh. Jo. Vossius*[i] eller andre; hvilke ingen Aarsag hidindtil har kunnet og meget mindre for Fremtiden vil kunne bevæge mig at fæste Lid til. «

Omsider (thi at gennemgaa alle de enkelte Efterforskninger og Fortællinger vilde være for vidtløftigt) adspørges denne af hin, hvilke Naturens Gaver, hvilken Regeringsform, hvilke Love, hvilken Undervisning, hvilken Religion etc. disse

Mennesker paa Maanen have. Dertil svarede vor skrømtefulde Træring: »Dér er alt fuldt af Dejlighed: Afgrøderne spire frem af sig selv; man høster nok, men uden Møje; man lever uden Sult, uden Tørst, uden Sygdom; dér ser man ingen Hoffer, ingen Hytter, ingen Stænder i Folket; Indbyggerne regéres ikke af nogen Øvrighed eller nogen Love, thi de dyrke Dyd og Retfærdighed med en saadan Standhaftighed og Troskab, at Maanen selv før skulde fare vild fra sin Bane, end de skulde afvige saa meget som en Fingersbred fra Fromhedens Vej. For Bøger og Bibliothequer har Naturen meget forsynligt befriet dem, for at de ikke skulle være dem til Besvær, hindre Maanens Løb og betynge den med deres Vægt; de øve ikke deres Gemytter ved Undervisning, men ere alene sysselsatte med Sindets Betragtninger; det er en Prøve paa deres Visdom, at de aldeles ikke kende Forskel paa højre og venstre; kort sagt, de leve i den lykkeligste Uskyldigheds-Tilstand øg dø aldrig inden de ere over hundrede Aar gamle, dog uden Fornemmelse af Død eller Dødelighed.« Dertil sagde den anden lettroende indbildte Tænker: »Nu først ser jeg, at jeg er bedraget af *Origene*[i], hvilken havde forledt mig til at tro, at Menneskene paa Maanen og de andre Planet-Kloder fødes, leve og dø under samme Vilkaar som vi, og at deraf følger, *at Christus efterhaanden ogsaa har lidt Døden for disse;* nu ser jeg, at den højvise *Thomas Campanella*[k] langt rigtigere har lært, *at Gud har sluttet en Pagt med Jordens Ind-*

byggere, og at det er hans Villie, at dens Grund skal være et Mindesmærke derover; for de øvrige kunde vi være uden Bekymring; maaske vare ogsaa hist (paa Planeterne) *Menneskene forblevne hellige og uskyldige og i uforkrænket Tilstand, saa at de ikke have Christi Fyldestgørelse behov.«*

Nu var Talen saa vidt fremskreden, at vi næppe kunde bare os for at briste i Latter; vi forlade derfor i Tide den ubetimelige Mand, for ikke at komme til at støde ham for Hovedet, og bede ham stiltiende om at pakke sig med sin ny Visdoms-Formerelse.

XXIX

FORDØMMER IKKE! LUC. VI,37 a).

En hovmodig og saare stræng Dommer over Menneskeslægtens Synder, der havde Ord for Overmaal af Fromhed, fældede, da Talen tilfældigvis i min Nærværelse faldt paa en afdød Kone, der i sit Levned havde været lidt fordrukken b), en temmelig ubarmhjærtig Dom om hendes Frelse, skamferede hendes gode Navn og Rygte, med det ondeste Ansigt, anderledes end det burde sig en Præst, og tilstod aabenlyst, at han aldeles ikke betvivlede, at hendes Sjæl var overgivet til Hel-

vedes Forvaring. Skrækslagen over dette Tordenslag

stod jeg saa stiv som den, hvem Himlens Lyn har rammet[c]

og undredes over den fripostige Mandslings Overmod, der formastede sig saavidt, at han, opblæst af forrykt Selvtillid og uden at tænke paa sin egen Skrøbelighed, ret som var han aldeles fejlfri og sig ingen Brøde bevidst, ikke undsaa sig ved at indtage en Dommers Sæde i en gudelig Sag[d]; jeg mindede ham sagtmodig om, at ingen god Mand gav sig af med at bebrejde de Afdøde deres Sjæles Skrøbeligheder, og at ingen uden den mest uforskammede vilde disputere om sin Næstes evige Salighed, der er i Hænderne paa den øverste Dommer over Liv og Død; desuden lagde jeg venligt et godt Ord ind for, at han skulde aflade med at tale saa ilde om den Afdøde i saa mange verdslige Vidners Nærværelse. Men da jeg saa, at han blev fortørnet over disse Ord, skiftede Farve og truede mig med Ulykke og Skældsord, rømmede jeg pludselig bort fra hans Øjesyn som fra en Ildebrand, og begav mig hjem. Kort efter, da jeg en Dag havde god Tid, søgte jeg at vende Præstemandens Sind fra hellig Haardhed til christelig Barmhjærtighed og tilskrev ham et Brev, af hvilket jeg har Lyst til at hidsætte en Afskrift.

»Højærværdige Mand!

Jeg betvivler ikke, at du erindrer den sidste Gang, da jeg saa dig, da du med Embeds Myn-

dighed hovedkulds udstødte af de Saliges Republique den afdøde Kone A... B..., fordi hun havde været noget umaadelig i at elske Drik, og da det nær var kommet saa vidt, at du havde gjort fjendtligt Anfald paa mig, hvis ikke jeg i Tide, for at undgaa Trætte, som jeg plejer at hade og afsky, havde begivet mig paa hæderlig Flugt. Aflæg din Hoffærdighed, kære Ven; aflæg din gudfrygtige Grumhed; aflæg dine Vaaben, og beskik dit Sind til Fredelighed og Overbærenhed! Det er sandelig ikke min Agt at paatage mig at forsvare de menneskelige Laster (GUD bevare mig mit Sind for sligt); jeg er ikke den Mand, at jeg skulde beflitte mig paa at gøre dig god Ven med Drukkenskaben; langt snarere undgaar, forbander, afskyer og raader jeg til at afsky Fylderi saa godt som nogen *Pythagoras*. Jeg beder dig ikkun, højagtbare Mand, om den Vaabenstilstand, at du ikke i dette Liv over Hals og Hoved dømmer nogen til at have mistet sin Ret til at arve den evige Salighed, førend dette Embede lovformeligt er overdraget dig og andre Hellige. Betænk, at du er Sjælenes Læge, du, som selv er fuld af indre Fejl; betænk, at du er et Menneske, der dømmer om Mennesker; betænk, at i dette Stykke ere de fleste af os Christne ringere end selve Muhamedanerne, ja Hedningerne, at vi, ret som om nogen havde bedt os om at beklæde en Dommers Hverv, ikke bære Betænkende om at fordømme, ikke blot Papisten den Lutheranske eller Reformerte og omvendt, men endog enhver Dødelig, som vi selv indbilde os at overgaa

i Hellighed. Friere til Sinds ere sandelig *Muhamedanerne*, som lære, *at enhver, være sig Jøde eller Christen, naar han ikkun fører et helligt Levned, kan frelses i sit Vilkaar;* lemfældigere ere af Hedningerne *Stoïkerne*, hvilke, som *Plutarchus* beretter i sin fjerde Bog *om Philosophernes Meninger*, Cap. 7, have troet, at den urene Sjæl ikke pines, ikke martres, men i Steden for Straf tilintetgøres sammen med Legemet, ret som om de vare oplærte i Rabbi *Davidis Kimchi* Skole, hvilken fortolker den første *Psalmes* femte Vers saalunde (i *Ambrosii Januiers* latinske Maal[e]): *Derfor skulle de Ugudelige, som gaa paa den onde Vej saa længe de leve her i Verden, ikke opstaa ved Dommen, det vil sige: paa Dommens Dag; det er: paa Dødens Dag skal der ej være Opstandelse for dem. Den samme Dom skal ogsaa fældes over Syndere og ligesaa over Spottere, for hvilke der ej skal være Opstandelse i de Retfærdiges Forsamling; thi for de Retfærdige skal der være Opstandelse i Døden, men for de Uretfærdige skal der ikke være nogen Opstandelse; men deres Sjæl skal forgaa tillige med deres Legeme paa Dødens Dag.* — Af samme Mening have ogsaa nogle af de gamle Fædre været, som det ej er dig uvitterligt. Dernæst spørger jeg dig, som forkynder de hellige Skrifter, hvorlunde du vel forklarer dine Tilhørere hint Frelserens himmelske Raad hos Lucam VI,37: *Dømmer ikke, saa skulle og I ikke dømmes; fordømmer ikke, saa skulle I ikke fordømmes; forlader, saa skal Eder forlades?* hvorlunde hint Ord af *Apostelen* i første Brev til de Corinthiere IV,5: *Derfor dømmer ikke noget før Tiden, indtil Herren*

kommer? hvorlunde hint Ord af samme i Romerbrevet XIV,4[f]: *Hvo er du som dømmer en fremmed Svend? For sin egen Herre staar eller falder han?* Ja hvorfra har du overhovedet, kære Ven, denne din Dommer-Mine, da du dog selv er anklaget og staar stum og maalløs for den guddommelige Retfærdigheds Skranke, naar Samvittigheden fører Klage over dig? Lad atter *Pauli* Formaning rinde dig i Hu, ligeledes i Brevet til Romerne II,1 og følgende: *Derfor er du uden Undskyldning, o Menneske! hvo du end er, som dømmer; thi idet du dømmer en anden, fordømmer du dig selv; thi du, som dømmer, gør jo selv det samme. Vi vide jo, at Guds Dom er efter Sandhed over dem som gøre saadant.* Betænk, kære, hvormeget Mishag Frelseren selv føler ved Menneskets spidsfindige Overvejelser om sin Næstes Salighed, som han stiltiende tilstaar hos *Lucam* XIII,23 og følgende: *Men En sagde til ham: Herre, mon de ere faa, som blive salige? Da sagde han til dem: Stræber alvorligen at indgaa gennem den snævre Port.* — — — Endelig, hvis du ønsker Menneskeslægtens Frelse, saa ønsk med mig, kære Ven, at dens, fornemmelig den christne Kirkes, ugudelige Fordomme udryddes saa snart som muligt; naar de ere ryddede af Vejen, tør du ikke betvivle, at det christne Samfund, som indtil denne Dag lig en Lut paa Grund af sine mangfoldige Strænge skurrer slemt, vil klinge i eenstemmig Harmoni, lyde med lifligere Toner for GUDS Øren og lig Davids-Harpen drive de urene Aander langt bort fra os. Se iøvrigt til at opnaa af dig selv, at du som en

billig Dommer over den fælles menneskelige Elendighed tilgiver andre, saa vist som du selv daglig synder, da du ikke kan afholde dig saalunde fra Synder, at du ej har behov at tilgive nogen. Levvel og tilgiv din oprigtige Ven og Paaminder

C. F.«

Dertil svarede den anden, lidet venligt, endnu mindre paa godt Latin, men allermindst christeligt, efter min Mening i al Fald, med følgende Brev:

»Gode Magister!

Jeg er meget forundret over din Næsevished, at du vil sætte mig i Rette, som havde du Commando over mig. Det er let at se, at du er en verdslig Studerende, ja, jeg havde nær sagt en Halv-Christen, som ikke kærer sig synderligt om vore Theologers sande Lære, ret som om alle Slags Folk kunne blive frelste, ret som om det var lige meget, om et Menneske er Lutheraner eller Papist eller noget andet, samt om han fører et helligt eller et daarligt Levned. Om nogen siger, at du har Skam i Livet, lyver han, da du er saa uforskammet, at du fordrister dig til at blande dig i theologiske Domme. Jeg fordømmer ikke nogen *paa Embeds Vegne*, som du uforskammet skriver, men efter den hellige Skrift, som lærer, at ingen Drukkenbolt, Blodskænder etc. kommer ind i Himmeriges Rige. Og efter denne Rettesnor fordømmer jeg ikke alene hin fordrukne gamle Kone, om hvilken du skriver, men ogsaa *Saulum*, *Salo-*

monem, Pharisæerne og alle *Jøder*, der ikke have omvendt sig til vor Religion, *Muhamedanerne*, de *Roman-Catholske*, *de Reformerte*, og de andre, som ikke ere Lutheranere. Du formaner mig, du Forbarmelsens Fader, at jeg skal have Medynk med den menneskelige Elendighed, men jeg formaner dig til at være mere haard til Forsvar for den straffende Retfærdighed, og ikke saa lunken overfor dem, som enten ikke komme overens med os i Religionssager eller føre et forargeligt Levned. Jeg forbander og fordømmer begge Slags saa vel som alle Syncretister, saa længe som jeg hedder

P. H. K.[8]«

Da jeg havde igennemlæst dette og indsaa, at der som Følge af Mandens uryggelige Stivsind og trættekære Gemyt strømmede de værste Fornærmelser ud over mit Hoved og mit gode Navn og Rygte, gjorde jeg den Accord med mig selv, at jeg for Fremtiden saa langt fra vilde indlade mig i saadanne Kampe med saadanne Fægtere, at jeg tværtimod, for ikke at tabe noget enten af min christelige Sagtmodighed eller af mit Sinds Roligheds, før vilde lade mit Ansigt skamfere, vilde lade dem rykke mig i Ørene og i Haaret, ja gøre mig Fortræd paa Lemmerne.

XXX

OM DEN SANDE SJÆLS-STORHED.

To anselige Professorer ved vort Universitet i København, hvilke jeg altid mindes med taknemmeligt Sind[a], havde, formedelst den Godhed de nærede for mig, hemmeligt i Aaret 1719 lagt Raad op om at forøge mit Livs Æresamter og Besolding og indgivet et Bønskrift til vor allernaadigste Konge *Frederik den Fjerde*, højlovlig Ihukommelse, om at ophøje mig i Professorernes Stand, med Tilhjælp af den højædle og højberømmelige Universitets-Patron D . . . W . . .[b] — Majestæten, Landets Fader, viser sig højgunstig mod Ansøgerne, tilkender mig naadig den begærede Hæder, og giver de tvende Velyndere, som aldeles uden mit Vidende havde taget sig denne Tjeneste paa, Haab om at fortjene sig Tak af mig. Hvad sker? Jeg faar i Tide Nys om Sagen igennem en Ven, som vurderede sin Lyksalighed efter min, og som for min Skyld troligt glædede sig i sit stille Sind; jeg sender ufortøvet, imedens mit Jærn endnu er varmt, et Brev til den højædle og højfornemme Herre, og frabeder mig alvorligt den mig tilsagte Hæder, ej anderledes end om den var en Ulykke, dels fordi det ved Københavns Universitet næsten alene er Theologien, der er i Anseelse, dels af den Grund, at, om end de øvrige Kunster og Lærefag nok saa meget fik deres tilbørlige Hæder, saa har dog den slette Skik alt forlængst vundet Hævd i de philosophiske Pro-

fessorers Stand, at den, der saa at sige har opslaaet sit Levneds Telt i de orientalske eller i andre Skrifter, nødes imorgen eller iovermorgen til at flytte, gaa i Landflygtighed, give efter for en andens Myndighed, og forelæse Geometri, hvoraf han ofte end ikke har rørt ved de første Begyndelsesgrunde[c].

Saaledes var jeg skilt af med denne Frygt, og medens jeg risquerede mine Velynderes urimelige Vrede, som om hint Academiske Æresamt havde syntes mig at veje mindre end en Fjeder, medens jeg blev udskreget paa adskillig Vis i Folkemunde, medens de fleste bebrejdede mig min Kleinmodighed, var der en belæst Velynder, som efter at have faaet Nys om Sagen en Dag ikke alene udskældte mig hæftigt, men endog erklærede mig aldeles uværdig til alle Velgerninger, fordi jeg ikke havde villet benytte mig af saa stor en Velgerning af Lykken. For nu med hæderlige Grunde at stille denne Mands Fortørnelse tilfreds mindes jeg at have holdt denne liden Tale:

»Det er en bedrøvelig Tidsalder i hvilken vi leve. Een begærer eet, en anden et andet, ret som om vi ikke eje det som vi have i Eje, men først skulle vinde det. Det er en for Menneskeslægten fælles Sygdom, at man ønsker, men ikke tager Dyden med paa Raad, naar man ønsker; at man kaster sin Attraa paa det vidt fraliggende; at man, hvad der er eget for den Syge, bruger Omskiftelser til Lægemidler. De fleste ønske sig, at deres Ærestitler skulle tiltage med Maanen, uden

at tænke paa, at Maanen, naar den først er fuld, formindskes og tager af. Ak, hvor de Dødeliges Sind ere forfængelige og kleinmodige! Jeg for min Del, gunstige Velynder, synes dig ikke at være ved mit fulde Vid, jeg synes dig at være af et foragteligt Sindelag, fordi jeg ikke har modtaget et Academisk eller Attalisk Kald[d]. Men du farer sandelig vild. Jeg er tilvisse af et højt og stolt Sind; jeg agter Æren højt, som det anstaar en Mand, men lader Drengene om at falde i Forundring over Ærens Skygge og Skin. Lad *dem* endog jage efter Folkegunst, som fremdrage deres Liv paa høje Steder; lad dem glæde sig ved at højagtes og overløbes af Almuen, lad dem kappevis dyrkes med Slavers, Snyltegæsters, Smigreres Trælle-Tjenester; jeg har en langt hæderfuldere Omgængelse: jeg omgaas GUD, jeg omgaas FÆDRELANDET, jeg omgaas KONGEN, jeg omgaas de GODE: GUD, hvis Venskab jeg med Rette foredrager for enhver Art af Æresamter; efter hvis Vink og Villie jeg skikker mig aldeles, og til hvis Ære jeg anvender alle mit Livs og mine Studeringers Vilkaar; FÆDRELANDET, for hvis Skyld jeg alvorligt begærer og udretter alle Ting; KONGEN, for hvem jeg ønsker at bevise mig som en baade nyttig og tro Borger; de GODE, i hvis Sind jeg af al Magt bestræber mig for at vedligeholde et godt Navn og Rygte. At være disse til Behag er den sande Ros og Ære; at lægge sig deres Venskab paa Hjærte og paa Sinde er efter min Mening Tegn paa det sande ædle Gemyt, saa

at du altsaa handler ilde imod mig, højfornemme Mand, hvis du aflader med at ynde mig for den Sags Skyld, at jeg skatterer Livets højeste Gode efter Ærbarhed og Sindets Rolighed, at jeg ikke giver Lykken Magt over mig selv, at jeg hellere vil tjene det gemene Bedste end den private Ærgerrighed. Betænk, at det er langt hæderfuldere at kendes værdig til Æresbevisning, hvilket er den Dydiges Sag, end at opnaa den, hvilket ofte det dorskeste Drog har tilfælles med den ypperste Mand. Hvis du fremdeles er bekymret for min Lyksalighed, højgunstige Velynder, saa er jeg alt nu i rigeligt Maal lyksalig, da jeg ikke kender nogen, med hvem jeg vilde bytte, da jeg har Forstaaelse af de gode Gaver, som ere blevne mig til Del, da jeg vist og sikkert troer mig at være den lykkeligste af alle. Min Lykke er nemlig lig den Kappe, som jeg plejer at bære: hverken altfor stumpet, hvorved den vilde gøre mig latterlig, eller slæbende, hvorved den vilde hindre min Gang, men bekvem, ordentlig og til liden Besvær.«

Ved at høre disse Ord tav min Velynder beskæmmet stille og igenvandt sin gamle Godhed for mig.

XXXI

OM CHRISTELIG CYNISME ELLER SAMMENLIGNELSE MELLEM DE SAAKALDTE PIETISTER OG DE GAMLE CYNIKERE[a].

HINE berygtede *Berlenburgske Bibler*[b] vare nys offentlig udkomne og havde afstedkommet Larm og Uro, da en af mine Embedsbrødre, en baade virkelig lærd og i Sandhed from Mand, som[c] efter med Omhu at have overvejet de fleste af Anmærkningerne holdt denne *store Bibel* for et *stort Onde*, beklagede sig til mig over Forfatternes Mangel paa Oprigtighed og mishagelige Flid, hvorved han alvorlig sørgede over den hellige Skrifts Skæbne, hvilken syntes ham den ulyksaligste af alle Bøger for den Sags Skyld, at den i Religions-Sager og i en hvilken som helst Trætte mellem skilagtige Christne drages fra begge Sider ind i Undersøgelsen, nødes til at udholde Sophisternes Spidsfindigheder, og befales at aflægge Sandheds-Vidnesbyrd, hvorved den menneskelige Forstand er Dommer og Midler. Jeg svarede ham: »Du sørger sandelig med Rette, kære Ven. Med den hellige Skrifts Hjemmel forsvare og stadfæste i Flæng alle de Christnes Secter deres Lærdomme, ligesom fordum (om man har Lov til at ligne de verdslige ved de højhellige Ting) de gamle Philosopher afledte deres Meninger af *Homeri* Paafund og Skrifter som af en guddommelig Kilde. Thi, som *Seneca* siger[d], *snart gøre de ham* (Homerum)

til en Stoiker, der alene lovpriser Dyden og skyer Vellysterne og end ikke for at vinde Udødelighed viger fra det hæderfulde; snart til en Epicuræer, der priser en rolig Stats og en under Gæstebud og Sange henlevende Mands Vilkaar; snart til en Peripatetiker, der fremfører de tre Arter af Goder; snart til en Academiker, der kalder alt usikkert. — Hvad nu dernæst hint store og af *Biudlægninger* fulde *Berlenburgske* Bind angaar, som du nys nævnte, da fragaar jeg ikke, at det befalder mig mindre vel for den Sags Skyld, at jeg ufravigelig plejer at anse de Bibeludgaver for de ypperligste og de omhyggeligst fortolkede, som ere frie for Fortolkninger, som saa at sige have deres medfødte guddommelige Skin, og ikke forklares ved nogen Maleres menneskelige Lys og Skygger.«

Efter disse Udtalelser vendte min Embedsbroder tilbage til disse Berlenburgske Forfattere, hvem han kaldte Sværmere og *Pietister*, og beklagede atter og atter, at de saare fromme Mænds, *Speneri, Arndii* og *Franckii*[e] ypperlige og fejlfrie Anvisninger og Forskrifter i vore Dage forfalskes af visse vanslægtede Secterere med samme uheldige Efterlignelse som den, med hvilken de skarnagtige Disciple *Sadok* og *Baithos* siges at have forvendt deres Mesters *Antigoni Sochæi* retsindige Lære, disse skammelige Anstiftere af Sadducæernes Vildfarelser[f]. Ydermere tilstod samme Mand, at han forundrede sig over, at en saa ny Sect i saa kort Tid havde opnaaet saa stor en Formerelse, at Pietismen nu Dag for Dag sniger sig ind

i Universiteter, i Kirker, ja i Fruerstuer og Bondehytter, og lister sig ind i Menneskenes Sjæle.

Dertil sagde jeg: »Du kalder *Pietismen en ny Sect?* Du farer vild, kære Ven, du farer vild; den er sandelig ældgammel. Thi, for nu ikke her at tale om *Pharisæerne*, vil du i selve det gamle Grækenland møde Pietister i de *cyniske* Philosopher, der i mange Maader ligne vore egne meget, i Fald du finder det Umagen værd at vurdere og sammenligne begge Parters Adfærd, deres Storagtighed og de fleste af deres Domme[g]. Thi for det første, ligesom vore kaldes *Pietister* af den altfor store og indbildte Pietet eller Gudfrygtighed, som de bekende sig til, saaledes have *Cynikerne* efter nogles Mening faaet deres Benævnelse af deres bidske Forfølgelse af Lasterne[h]. Dernæst, ligesom hine væmmes ved og kaste Vrag paa de boglige Kunster, hvilke de saa at sige efter *Epicuri* Villie *sætte alle Sejl til for at undgaa*[i], og alene dyrke den mystiske Theologi og Moralen, saaledes ønskede disse efter *Diogenis* Mening *at afskaffe Logikken og Naturphilosophien og de frie Videnskaber, og alene lægge Vind paa Moralphilosophien*[i]. Og nu fremdeles *Musikken*, denne uskyldige Kunst, som klogere Mænd altid have holdt i Ære, men som vore Folk nære et aldeles *cynisk* Had til! Hør hvad *Laërtius*[k] har at sige om den: *Cynikerne afskaffe Musikken. — Diogenes siger til en Mand, der gav ham et Musikstykke tilbedste:*

Thi store Stæder man med Visdom gouvernerer,
med Sang og Klang man ej et enkelt Hus regerer.

Ydermere bare *Cynikerne* fordum, aldeles ligesom vore Folk, Foragt til Skue for *Rigdom*, *Æresamter* og *Adelskab*[l]. Ikke des mindre kaldes de hos den comiske Digter *Eubulum Slughalse og Snyltegæster i andres Midler*, efter *Athenæi* Vidnesbyrd[m]; og det med Rette, naar man ser hen til Cynikeren *Menippi* Levned, hvem *Laërtius*[n] skylder for *Pengegriskhed*, og hvem *Hermippus* sammesteds siger at have været en *Aagerkarl, der laante Penge ud dagevis; thi han plejede at drive Aager til Bodmeri-Rente*[o] *og tage Pant for Laanet, saa at han samlede sig en stor Formue*. Fornuftigere end denne Philosoph kan man maaske næppe kalde *Crates*, en anden anselig Cyniker, som skal være gaaet saa vidt i retsindig Galenskab, at *han uddelte* den kosteligste Del af sin Fædrenearv, *to hundrede Talenter, iblandt sine Medborgere, og* efter *Diogenis* Raad *kastede* Resten af Pengene *i Havet*[p]. Og hvad *Tarveligheden* anbelanger, da gaa begge Parter over Stregen, som man siger; thi paa denne Sag passer hint Sted hos *Strabonem*[q]: *Eftersom ogsaa Philosopherne have sat Maadelighed og Retsindighed ved hinandens Side og fornemmelig have eftertragtet et i sig selv bekvemmeligt og tarveligt Levned, have som Følge deraf ogsaa nogle af dem ikke holdt ret Kaas, men forvildet sig ind i den cyniske Levemaade.* — Endelig, naar vi høre, hvorledes vore Pietister nu til Dags fælde en hoffærdig Dom om andre, formane enhver, som de møde, til Hellighed i Liv og Levned, og ofte endog i de ubetydeligste Ting tage Troen med paa Raad, saa blev det samme alt bedrevet af hine

Cynikere, som ingen noget belæst Mand er uvidende om. Saalunde kan man for det første læse hos *Laërtium*[r] om *Diogenis* bedrøvelige Hoffærdighed: *Han var ogsaa slem til at ringeagte andre. Saaledes kaldte han Euclidis* Lærlinge *for* Særlinge (sigtende paa Navnet), og *Platonis* Belærelse *for* Fortærelse. Saaledes berører fremdeles *Seneca*[s] *den Frihed som* Cynikerne *toge sig til at formane alle i Flæng, hvem de mødte paa deres Vej;* og hid kan man ogsaa henføre Cynikeren *Menedemi* latterlige Adfærd hos *Laërtium*[t]: *Han havde (som Hippobotus fortæller) drevet det saa vidt i utidig Hellighed, at han tog sig Skikkelse paa af en Furie og gik saalunde rundt, sigende, at han var kommen som en Opsynsmand fra Helvede over Synderne, for at han, naar han atter steg ned, kunde melde Djævlene dernede hvad han havde set etc.* — Ligesaa fin er endelig Cynikeren *Metroclis* Samvittighed, hvilken sammesteds[u] tilstaas at have været saa forskruet, *at han, da han engang under Forelæsningen kom til at slippe en Vind, af Sorg og Harme lukkede sig inde i sit Hus, som vilde han sulte sig ihjel.* — Det vilde være for vidtløftigt nøjere at udføre Sammenligningens enkelte Led; det maa være nok at sige dette ene, at hvis Hoffærdighed kan kaldes *Cynisme,* saa har ingen Classe af de gamle Philosopher været *mere cynisk* end hin *cyniske* Skole, i hvilken Sag du — for ikke at tale om utallige andre Vidnesbyrd — kan føre *Tertullianum*[v] som Vidne: *Se hvor Diogenes med sine skidne Fødder tramper i Platonis hoffærdige Løjbænke med en anden Art Hoffærdighed.* Læg dertil hvad *Suetonius*

fortæller i *Vespasiani* (Søns) Levned[x]: *Cynikeren Demetrium, der mødte ham paa en Rejse efter hans Ophøjelse til Regent, og som hverken skøttede om at rejse sig for ham eller hilse ham, men endog knurrede et og andet imod ham, nøjedes han med at kalde en Hund.*«

Ved at høre dette udbryder min Embedsbroder, at han betragtede begge disse Arter af Mennesker ej anderledes end som *Læger, hvis Paaskrifter indeholde Lægemidler, men Buddikerne Forgift,* som *Lactantius*[y] bevidner, at *Seneca* saa smukt har sagt. Men jeg erindrede ham atter og atter om, at mine Ord ingenlunde maatte forstaas om de nyttige Læremestre i Gudsfrygt, hvilke jeg saa godt som nogen af Hjærtet tilstaar al Slags Kærlighed og Æresbevisning, men om de forfængelige og sværmeriske, hvilke jeg inderlig afskyer.

XXXII

OM AT OMSKÆRE DE LÆRDES FORHUD.

Jeg og nogle Venner sad nylig sammen i fortroligt Gæstebud og holdt Samtale om de ypperste Mænd i den lærde Republique, da en af os, en for boglige Kunster meget affectioneret Mand, tilstod, at intet undrede ham mere end at der i den vidtstrakte lærde Verden fra Arilds Tid fandtes saa faa virkelig lærde Mænd, saa at der

taltes langt flere Kunstnere, Malere, Billedhuggere etc., der paa forskellige Gebeter vare berømmelige og kyndige hver i sin Kunst, end navnkundige og fuldkommelig lærde Læremestre i boglige Kunster.

Til ham vendte jeg mig nu med disse Ord: »Betænk, fortræffelige Mand, at den bedste Del af vort Liv og vor Tid ofte gaar tilspilde med saadanne Forstandens Øvelser, som fornøje mere end de gavne; saa at vi ikke synes at studere, men saa at sige barnagtigt forspille Livet med en Art litteraire Skakbrikker, Tærninger eller Tallotteri. *Paa unyttige Ting*, siger *Seneca*[a]), *slides Skarpsindigheden op. — Et godt Sindelag har ikkun liden boglig Kundskab fornøden. Ligesom i alle andre Ting, saaledes lide vi ogsaa af Umaadelighed i boglige Kunster. Vi lære ikke for Livet, men for Skolen.* Omskær, min kære, de Lærdes Forhud, og vor Tid vil da skænke dig flere Mænd og færre studérte Gildinger.«

Herover lo alle de tilstedeværende, og jeg udlægger nu alvorligt min ærbare Skæmt og farer fort som følger: »Afskaf, siger jeg, de Lærdes mærkværdige Taskenspillerkunster; afskaf alt hvad der i Undervisningen er for meget; afskaf saavel Skole-Ungdommens som den academiske Ungdoms mange unyttige Forfang. Naar de ere afskaffede, vil jeg svare for mere dannede Gemytter i vor Tid, og jo færre Byrder der findes, des ligere vil Vejen være til den sande Lærdom. Begynd, kære, med *Theologien*, og befri den for dens Efterforskningers

uendelige taagede Snak, for alle dens forborgne Fortolkninger, for Sophisternes scholastiske Spidsfindigheder; læg dernæst Baand paa de *med Ord stridende* Christnes Mundkaadhed i Studerekamrene, og vend deres Anfald imod de *mod Gud stridende* Jøders Synagoge, med hine *Poëtens*[b] opmuntrende Ord anvendte paa vor Theologum:

Riv Maurers Hytter ned, bestorm Briganters Borge.

Sørg endelig for, at hine Nætter og Dage, som ofte ynkeligt gaa til Spilde med Kiv og Kævl, med Systemer, med idelig at skrive eller læse Forklaringer og Postiller, meget nyttigere anvendes dels paa det hellige Sprog, dels paa en omhyggeligere Læsning af de gamle Rabbinere og paa den hellige Philologie. Paa den Maade vil — efter min Mening ialtfald — det theologiske Studium vinde en langt større saavel Yndest som Anseelse og Hæder. — Hvad dernæst *Philosophien* anbelanger, da, ligesom *Menippus* hos *Lucianum*[c] raadede til at afskære med en Sav Philosophens vældige Trepunds-Skæg og buskede Øjenbryn, for at de ikke skulde nedtynge Charons Baad, saaledes skal du beskære Philosophernes Autoritet saaledes, at ingen af de Philosopherende overgive sig til *Aristoteli* eller *Cartesio*, hvilkes Ord maa udstuderes med utallige Efterforskninger, men, som den berømte Italiener *Jac. Facciolatus*[d] viseligt tilraader, nøjes med at lære Philosophiens Historie, det er: hvad *Aristoteles*, hvad *Cartesius*, hvad de øvrige Philosopher have lært. Spæg Philosophiens gejle Forhud: *Lo-*

giken og *Methaphysiken;* spæg den, siger jeg, eller afskær den, om du saa vil; ligesom de Svenskes højst navnkundige Konge *Gustavus Adolphus* ved en offentlig Kundgørelse forviste al Studering af Methaphysiken, alle metaphysiske Bøger, af sine Riger og Lande[e]. Afskaf *Philosophernes Lediggang*, som de Gamle have kaldt den[f], af hvilken Staten ingen Gavn har at hente, og som fordum har været Aarsag til, at Philosopherne bleve fordrevne fra Rom og fra Italien af *Consulerne*[g] og af *Domitiano*[h]. Sørg for, at *Naturphilosophien* og *Moralphilosophien*, som er det menneskelige Samfund til Nytte og Sirat, dyrkes omhyggeligere ved Skolerne og Universiteterne. Naar saa er sket, har du ingen Aarsag at betvivle, at det vil forholde sig meget bedre og ligere med det philosophiske Studio. — I *Philologien* fares der vild af adskillige Skribenter. En følger *Muretum*, én *Lipsium*, og andre atter andre[i]. Men du skal slaa disse ud af Hænderne paa *de studerende Philologer*, som *Apocrypher*, saaledes som jeg mindes at have opfordret til i mine *Betænkninger*[j]; du skal recommandere de gamle *Classikere*, som ej alene have overleveret os Lovene for Sproget, men ogsaa efterladt os et ypperligere Forraad af Lærdomme; recommandér besynderlig iblandt Grækerne *Platonem*, *Aristotelem*, *Plutarchum* og *Diogenem Laërtium*, og iblandt Latinerne *Ciceronem*, *Quintilianum*, *Gellium* og *Plinium*, saavel den ældre som den yngre. Og da nu enhver studeret Mand bør være Philolog i sit Lærdoms-Fag (thi for den der taler eller skriver Latin

er det ingen ringere Skam, naar han ej nævner Tingen ved dens rette Navn, end naar han ej nævner Manden med hans eget Navn), saa recommandér Theologerne *Lactantium*, Juristerne *Tullium* og *Ulpianum*[k]), Lægerne *Celsum*[l]), Historikerne *Livium eller Suetonium*, alle højst correcte Læremestre i de Gamles Ord, Handeler og Amindelsesskrifter. Forman endelig Philologen, at han regner sig det til Skam ligesom en halvlærd Grammaticus at anstille bekymrede og nøjeregnende Efterforskninger om en ubetydelig Sag i Grammatiken, at fange Krig an for et Ords Skyld, som stred han for Hus og Hjem, kort sagt: at fylde det gode Papir med Skældsord og Fornærmelser. Iøvrigt, eftersom der ej fattes gavnlige og til en hæderfuld Lærdom ledende Raad af de berømmelige Mænd *Clerico*, *Morhofio* og andre[m]), saa skal du, saa sandt som du elsker de smukke Videnskaber, i alle Maader sørge for, at de, som studere disse, stræbe at vorde bedre Mennesker deraf; thi i saa Fald vil det ej fejle, at de ogsaa vorde lærdere; i saa Fald vil du ikke have nogen Grund til med *Cebete*[n]) at spørge: *hvordan den falske Lærdom er beskaffen;* i saa Fald vil der ikke længer gives nogen Lærde, hvis Forhud burde omskæres.«

XXXIII

OM DEN GEMENE MANDS FORTRIN I FORNUFT.

Jeg og nogle Præster havde faaet os nogen lærd Snak paa Modersmaalet i Nærværelse af en ulærd Købmand[a], og havde efterforsket, hvoraf det kom sig, at *Alle Sjæles Dag* (paa hvilken de Roman-Catholske afholde de aarlige Sjælemesser for de Afdøde) indfalder i vor Almanak næst efter den 1. November eller *Alle Helgens Dag?* Endvidere, hvornaar og efter hvis Tilskyndelse (*Petri Eremitæ,* ved Aar 1090 efter Christum) hin papistiske Skik begyndte: at bede ved Hjælp af Perlekranse, som Almuen kalder *Paternostre*[b]? Endelig, hvilken af de romerske Paver (*Innocentius IV*, som ved Aar 1244 efter Christum tiltraadte det apostoliske Sæde) der forfremmede *Cardinalernes* Værdighed, hvilke forhen havde været Første-Præster, med en saadan Stigning, at de for Fremtiden siddende til Hest skulde have en rød Hat paa Hovedet[c]? Om dette, siger jeg, og adskilligt andet havde vi i Fortrolighed afhandlet, da vor Købmand, en gudfrygtig, retsindig, godgørende Mand, efter de andres Bortgang tilstod, at han nu var led og ked af sig selv, udraabte, at han var et elendigt, udueligt og barbarisk Halvmenneske, efterdi han ej forstod sig paa boglige Kunster, og paastod, at ingen Classe af de Dødelige kunde kappes i Lyksaligheds Maal med de Lærdes Stand. Da jeg hørte disse Ord, sagde jeg venligt og høfligt til ham:

»Slaa dig til Taals, kære, slaa dig til Taals med dig selv: du farer sandelig vild, naar du tillægger vor Lyksalighed saa stor en Part; ypperligere og lyksaligere er til visse, tro du mig, *den gemene Mands Fornuft*, hvilken ledsages af en gylden Sinds-Rolighed, hvilken ej anfægtes[d] af tom Attraa efter udødelig Amindelse, og hvilken efter Døden lades uantastet af en avindsyg Efterverden.«

Denne Formaning mishagede Købmanden, og for at forskaffe den nogen Credit, fortalte jeg ham følgende tilvisse ingenlunde uvittige Historie ud af *Luciano*[e]. »En Philosoph ved Navn *Menippus*, der længe havde overvejet, hvilke Regler han helst skulde følge i sit Levned og sine Studéringer, og som uvis vaklede imellem Philosophernes mangfoldige Meninger, tog følgende Beslutning. Han rejser til Babylon for at træffe en af Vismændene ud af *Zoroastri* Disciple og Efterfølgere. Han havde nemlig hørt sige, at disse ved Hjælp af visse Tryllesange og forborgne Kunster aabnede Dørene til Underverdenen og førte hvem det lystede dem i god Behold derned og tilbage igen derfra. Og han mente nu, at han vilde gøre særdeles vel i at slutte Accord med en af disse om Nedfarelsen og saa raadspørge *Tiresiam*, hin højvise Böotier i Underverdenen, hvilket Levned der er det bedste og bør udvælges af den Vise. Hvad sker? Han faar Vismanden *Mithrobarzanem* til Vejviser og føres ned i de Dødes Boliger, ser de Hedengangnes Straffe, hører paa *Rhadamanthi* Forhør og Domfældelser[f], og besøger *Tiresiam*, hvem han beder at

lære sig den correcteste Livsførelse. Han fik det Svar af hin blinde Olding: Min Søn *Menippe*, sagde han, jeg er sandelig ikke uvidende om, at Aarsagen til din Vildfarelse og din Tvivl er Philosophernes Letfærdighed, hvilke ingenlunde have samme Mening om de samme Ting. Men du skal dømme saalunde, *at Lægmændenes Liv er det bedste og forstandigste af alle. Kast derfor Vrag paa deres latterlige Spidsfindigheder og drag, saa længe du lever, ikkun Omsorg for dette ene, at du kan føre et behageligt og roligt Liv, smilende, ubekymret, og uden at kære dig om noget som helst.*«

Denne Historie befaldt ganske vist min Købmand overmaade meget, men da den dog ingenlunde kunde overtale ham til at aflade med at lovprise Lyksaligheden af de Lærdes Visdom, tog jeg, som jeg mindes, saalunde til Orde for at forsvare den gemene Mands Fornuft. »Jeg betvivler ikke,« sagde jeg, »at du kender vor Landsmand *Peder Syvs* meget nette liden Bog, som indeholder Danske Ordsprog. I denne anfører Forfatteren under Overskriften *Lærd*[g] hint gamle Ord: *Christus leed aldrig meer end af de Lærde.* Tilvisse, et overmaade sandt Ord! — Men for nu at gennemgaa de Lærdes højere Undervisningsfag, saa kalder jeg dig en langt lyksaligere *Theolog*, da du i de gudelige Ting næsten har lige saa ringe Indsigt som den gemene Almue, der undervises i sin Børnelærdom, da du med rent Sind gerne læser Bønners og Psalmers fromme Texter i Steden for academiske Disputationer, og troer tryggeligt paa

den himmelske Sandhed, samt iøvrigt (jeg siger det ikke for Smigers Skyld) er en god Christen: jeg kalder dig, siger jeg, langt lyksaligere end en ærgerrig Professor, der foredrager hellige Oraclesprog, og som for at indgive det academiske og det menige Folk en høj Tanke om sin Lærdom bringer nye Efterforskninger, Stridigheder og Taskenspillerkunster til Torvs, tager i Høresalen svarligt paa Veje imod dem, der ere af en anden Mening, og raaber til han bliver hæs, behandler de guddommelige Hemmeligheder som om de vare kendte og udforskede af ham, af ham alene, soleklart af ham alene; uforsonlig, i Fald han i ringeste Maade er blevet fortørnet, og næsten aldrig god undtagen paa Lærestolen, ja end ikke dér, saasom han har to Sæt af Meninger ligesom af Klæder: et til at bruge hjemme og et til at bruge paa Lærestolen. Og for at du, tvært imod hvad du tænker, kan forstaa, hvor meget større Kraft til at overbevise der findes i den fromme Enfoldighed end i Lærdom og Veltalenhed, saa hør, kære Ven, en Historie, som ikke er ukendt for nogen lidt belæst Mand, og som de gamle Kirkefædre have efterladt os skreven saalunde som følger[h]: »Til Kirkemodet i Nicæa var en stor Mængde Mennesker kommet sammen. Iblandt disse var ogsaa en i sine egne Øjne skarpsindig Philosophus. Han disputerede i mange Menneskers Selskab ud fra philosophiske Principier imod den christelige Tro med nogle Biskopper (udenfor Kirkemodet), og disse vare ej i Stand

til at tæmme ham; thi naar de disputerede philosophisk med Philosophen, fandt denne altid paa Udflugter, ved hvilke han smuttede fra dem. Der kommer da tilstede en Christi Bekender, saare gammel og enfoldig, som aldeles intet vidste af dialectiske Spidsfindigheder, men ikke desmindre ej bar Betænkende om at disputere med hin Philosopho. Han angreb Sophisten med en ny Disputere-Maade og sagde til ham: *I JESU CHRISTI Navn, hør du Philosoph hvad der er Sandhed*, og straks fremsagde han det Apostoliske Symbols Hovedsum og spurgte Philosophen: *Troer du dette, Philosoph?* Hvortil Philosophen svarede: *Ja, jeg troer*, og tilstod sig saalunde at være overvunden af hin gamle Mand, samt tilraadede de andre Mænd af hans Bestilling ligeledes at antage de Christnes Gudsdyrkelse. Siden blev Philosophen adspurgt, hvorfor han ej havde kunnet overbevises af Biskopperne, og svarede: *Saalænge hine forhandlede med mig i Ord, satte jeg Ord op imod Ord; men af denne gamle Mands Mund udgik en Kraft, hvilken jeg ej kunde imodstaa.*« — Saaledes plejer nemlig GUD *at tale ud af de Uskyldiges Mund*, som vor *Seneca*[1] skal have sagt til *Neronem* om Apostelen *Paulo*. Saalunde behagede det GUD *formedelst en Prædikens Daarskab at gøre dem salige, som tro*, som samme *Apostel* siger i sit første Brev til de Corinthier 1,21 ff. — Dernæst højagter du vel *Philosophien?* Men jeg priser sandelig dig, der regner Ærlighed for det højeste borgerlige Gode, og dyrker GUDS Visdom i hans Forsyn, og Forsynet i hans Visdom,

som en langt ypperligere Philosoph end hin taabelige Betragter af Naturen, som dyrker den ligesom en Guddom, og som finder Fornøjelse i gækkelige Spidsfindigheder, *Regler*, *Ideer*, *Sophismer*, er ingen til Gavn, sig selv til Besvær, uforstaaelig for andre. Betænk, kære, hvad Magt der ligger dig paa at vide, *hvornaar en Døende døer? Naar han allerede er i Døden, eller imedens han endnu er i Live?* Eller, *hvornaar den, der rejser sig, rejser sig op? Naar han allerede staar op, eller imedens han endnu sidder?* Bar dig for at le, eller rettere: brist i Latter[j]. — Hvis du tager *Lovkyndigheden* i Betragtning, saa er du alene mig mere værd end hundrede *Protagoræ*[k]. Disse bruge nemlig deres Veltalenhed og Kunst som et Vaaben ikke saa meget til Forsvar som til at gøre Fortræd med; disse lære mig *at kives* i den Maade som Grammatikerne kalde *Infinitivum*[l]; du derimod er en saa meget fortræffeligere Jurist, som du omhyggeligt sørger for, at du ikke udæsker til nogen Overtrædelse eller paatager dig nogen Retssag, paa det at du ikke enten skal tage din Tilflugt til Justiniani Autoritet eller lade Tingstudens skadelige Tunge fortære din Formue. Jeg foredrager sandelig uveltalende Fornuft for bedragerisk Talekunst; jeg foredrager en fredelig eller fredsmæglende Mand for en Commissarius eller Rhetor, der er udlært i *Uforskammenhedens Skole*, som de gamle have kaldt den[m]. — *Lægen* har du ingen Aarsag til at misunde uden naar han har Heldet med sig. Vi ere alle Læger, ligesom fordum *Ægypterne*[n]. Ydermere have de gamle For-

fattere indskrevet *Lægekunsten* i de trælagtige og ingenlunde frie Kunsters Tal. — Kort sagt, hvis du forstod Græsk, velagtbare Mand, saa vilde du blive belært om, at de Lærdes Værdi er langt ringere end efter din Mening, af en Skribent, som hedder *Sextus Empiricus*, i de Bøger, som han har sammenskrevet mod *Grammatikerne, Rhetorerne, Mathematikerne, Astrologerne, Philosopherne, de Naturkyndige* og andre saadanne Læremestre[o]. Men tro dog ikke, at jeg holder selve disse Kunster i liden Agt og Ære, fordi jeg gør lidet af den ene og den anden af Kunstnerne. Jeg ønsker sandelig ikke Philosophien udslettet, Veltalenheden fordærvet, Rhetorerne ryddede af Vejen, de Lovkyndige enten landsforviste eller ihjelslagne, hvilket fordum var deres Skæbne under Kejser *Maximiano*[p]; GUD bevare mig mit Sind fra sligt! Jeg er sandelig ikke den, der foredrager den gemene Almues Uvidenhed for honnet og ærbar Lærdom; intet mindre! Dog, naar jeg lovpriser *den gemene Mands Fortrin i Fornuft*, saa bebrejder jeg tillige stiltiende de Lærde deres Ubestandighed og ærgerrige Usamdrægtighed; og naar jeg hører dem, nikker jeg med Hovedet op og ned aldeles som de der sidde og sove, naar Sindet i døsig Ro beskæftiges med visse unyttige eller hæslige Drømmebilleder af Ting eller Ord. Ydermere lægger jeg ogsaa i Løndom de fleste Lærde den Skarnagtighed til Last, som de have tilfælles med den gemene og laveste Almue, og for alle disse, samlede tilhobe paa ét Sted, foredrager jeg langt med al Ære dig alene, kære Ven,

dig, en Mand af retsindigt Exempel, dig, en virkelig nyttig Borger for Landet. Thi jeg vil hellere have den raa Malm eller det uforarbejdede, men rene og lutrede Sølv end det falske Guld, om det end er nok saa kunstfærdigt gravéret og prydet med den pynteligste Skrift. Jeg afskyer det Menneske, som studerer, hvis ikke han stræber at høste den Frugt af Studeringerne, at han i Beskedenhed, Tugt og Ærbarhed overgaar Matrosen, Soldaten, Kokken og Kudsken ligesaa meget, som de frie Kunster overgaa de ringe og haandværksmæssige. Dette er Lærdommens Sjæl, dette er det i Sandhed ypperlige Kendetegn paa en lærd Mand, men ikke Titelen, ikke Doctorringen eller Doctorhatten, ikke Kappen. Bliv du imidlertid lykkelig ved din Dyd og tag til deri, hvilken baade Naturen og Fornuften tilraade, billige og lovprise; far ikkun fort med at efterfølge dig selv, og tro mig paa mit Ord, at du ingenlunde har andre Undervisninger af Philosopherne behov til et lykkeligt Liv. Bevar din gamle Bestandighed i smuk Gavmildhed mod de Fattige, i elskelig Trofasthed mod dine Venner, i liflig Kærlighed til GUD og Næsten: du vil da være mig en levende Historiebog, et helt Bibliotheque, der er mig dyrebarere og ærværdigere end alle Bind i hele min Bogsamling[q]. «

NOTER OG OPLYSNINGER.

(Falsters egne henvisninger og håndskrevne tilføjelser er spatierede.)

På originalens titelblad, der udviser, at den er udkommet 1732 på samme forlag som 1.—2. part, er den ikke betegnet som 3. part.

DEDICATIONERNE.

a) Otto Thott, den senere navnkundige statsminister og bogsamler, herre til Gavnø (d. 1785), var født 1703 og altsaa kun i slutningen af tyverne, da Falster dedicerede ham 3. del af Lærdoms Lystgård; men sin løbebane havde han dog forlængst begyndt og var allerede da nået et godt stykke op ad embedsstigen.

b) Falsters fader døde 1694, da sønnen kun var fire år gammel; han var født i Skåne og havde været rektor på Bornholm, inden han fik sognekald i Branderslev på Låland (se 1. del, III. discurs, note a). Rimeligvis er det som Skåning, han har nydt godt af Thott'ernes velgerninger, da denne slægt havde stærke tilknytningspunkter til Skåne.

c) Thot var en ægyptisk gud, der gerne afbildes med ibishoved; han var gud for skrift og videnskab og afbildes ofte med skrivetavle.

d) Der sigtes her, if. dr. H. Ræders meddelelse, til en i Gruterus' Corpus inscriptionum Romanarum (Heidelberg 1616) pag. DCCCXXVI no. 1 anført romersk indskrift, hvori en kvinde af det anførte navn forekommer. Om Gruterus se 1. del, IV. discurs, note b.

e) Otto Thotts farfader, Otte Thott til Næs, død 1656, var en af de anseligste skånske adelsmænd i sin

tid, rigsråd og lensmand på Malmøhus. — Birgitte Thott, den navnkundige lærde dame, g. m. Otte Gøye (1604—42) til Turebyholm, var født 1610 og døde 1662; hun er især kendt som oversætter af Senecas skrifter. — Anne Thott er forfatter til en postil, der (med fortale af Birgitte Thott) opbevares i håndskrift på Kgl. bibliotek (Thott 30 Fol.). — Også Elisabeth (Beate) Thott har forfattet opbyggelsesskrifter.

f) Otto Didrik Schack (1710—41) var søn af amtmand i Ribe, greve Hans Schack til Schackenborg, d. 1719 (jfr. 2. del, III. discurs, note h). Hans farfader og navne, søn af den navnkundige feltherre Hans Schack, fik 1676 Møgeltønderhus ophøjet til grevskab. Det synes at være denne unge greve, som der sigtes til i 2. del, III. discurs (se note a), ihvertfald efter den latinske kommentators mening; Falster selv har nærmest fralagt sig dette ved i sit eget exemplar at udstryge S'et i begyndelsen af vedkommende discurs.

I. DISCURS.

a) Ifølge den latinske glossator (Lars Gram, 1729—33 kapellan i Vilslev, se 1. del, I. discurs, note f), menes der justitsråd Kasten Worm, præsident i Ribe, se 1. del, note a til II. discurs.

b) Sællands biskop 1675—93. Den nævnte erklæring afgaves 1680. Den er trykt i Minerva 1790; i håndskrift findes den sammen med de andre biskoppers i Kgl. Bibl. (Gl. kgl. Saml. 1486, og Thott 1589, 4°.). Jfr. Helveg, Den danske Kirkes Hist. efter Reform. I,457 og Edv. Holm, Danmark-Norges indre Historie 1660—1720 I,351.

c) Ifølge den latinske glossator er det Falster selv.

d) Ifølge samme kilde magister Søren Seerup (stiftsprovst i Ribe 1685—1736, jfr. 1. del, XLVII. discurs, note a).

e) I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet i marginen: Se Joh. Isaac. Levit. i hans Brev

til Lindanum om....p. 2 sqq.; om at bevare Judæ Tro paa den hellige Skrift ubeblandet, og ... — — Joh. Isaac var en omvendt jøde, der ved midten af 16. årh. docerede Hebraisk i Køln; han polemiserede bl. a. om den hebraiske overleverings sandhed med den romersk-katholske teolog Vilh. Lindanus, inkvisitor i Holland og Frisland, senere biskop af Gent, d. 1588. Jfr. 1. del, XXII. discurs, note l.

f) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Sammenlign Maimonid., More Nevochim P. II, C. XXXI pag. 283 sq. om Aarsagen til Sabbathens Overholdelse, Deuteron. (ɔ: 5. Mosebog) V,15 og Exod. (ɔ: 2. Mosebog) XX,10. — More Nevochim (Nebuchim) er det hebraiske navn på Moses Maimonides' filosofisk-teologiske hovedværk »De vildfarnes vejleder«, skrevet på Arabisk c. 1190, oversat til Hebraisk c. 1200. Om Moses Maimonides se 1. del, note p til XXII. discurs.

g) Lib. I Itiner. c. 38. — Melchisedek Thevenot, d. 1692, berejste Evropa og Levanten og var kendt som stor bogsamler; udgav den her anførte rejsebeskrivelse.

h) I Falsters eget exemplar er sancire rettet til cavere; endvidere er der tilføjet i marginen: Offentlig omtvistede Trosbekendelser skulle ej ved Disputation undertrykkes, som det hedder hos Lactantium II,3, 2. — Om Lactants se 1. del, note f til II. discurs.

i) In Notis ad Centur. Proverb. Persic. Prov. LXI p. 30 sq. — Levin Warner var en hollandsk filolog i Leiden ved 17. årh.s midte, der udgav den her anførte persiske ordsprogssamling.

j) Vid. Jo. Chardin in Descript. Persiæ T. X p. 46, & Fabric. Cod. Pseud. V. T. p. 836. — Den franske rejsende Jean Chardin (1643—1713) opholdt sig længe i Persien og Indien og udgav en betydningsfuld rejsebeskrivelse, hvoraf første del udkom

1686 i Amsterdam; den fuldstændige beretning udkom dog først 1711. — Om den hamborgske filolog og professor Joh. Albert Fabricius (1668—1736) se 1. del, XVI. discurs, note k; blandt hans talrige skrifter findes også udgaver af de til det gamle og det ny testamente knyttede apokryfiske bøger; den her anførte bog hedder: Codex pseudepigraphus Veteris Testamenti. Jfr. 1. del, LIII. discurs, note v.

k) Vide Jo. Wülferi Theriacam Judaicam p. 122 sq. — Den lutherske teolog Joh. Wülffer var født 1651 i Nürnberg og blev 1682 præst i sin fødeby; han drev orientalistiske og rabbinske studier og udgav bl. a. det her citerede værk »Jødisk modgift«.

l) Marc. XI,16. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

m) Vid. Lamprid. in Severo cap. 20. — Om Ælius Lampridius (c. 300) og hans kejserbiografier se 1. del, X. discurs, note p. — Alexander Severus var kejser 222—235 e. Chr. og var en velsindet ung mand, der nærmest tog Marc-Aurel til forbillede; at han i sit huskapel også dyrkede de store religionsstiftere Abraham, Christus etc., viser hedenskabets begyndende opløsningstilstand.

n) Epictet. dissert. Lib. IV, c. 2. — Den ansete græske forfatter Arrian i 2. årh. efter Christus, kendt bl. a. ved sit skrift om Alexander den store, var elev af og ven med stoikeren Epiktet og optegnede hans foredrag i 8 bøger.

o) Declam. CCLXV p. m. 499. — Om Quintilian se 1. del, note l til V. discurs.

p) Noct. Attic. IV 9. — Om Gellius se 1. del, note g til I. discurs.

II. DISCURS.

a) Den latinske glossator bemærker: Dette er opdigtet. — Det sidste ord i overskriften: heauton-

timorumenos, er den græske titel på en komedie af Terents (manden, der straffer sig selv).

b) Vid. Gell. XV,24. — Om Gellius' Attiske nætter og Falsters kommentar dertil se 1. del, I. discurs, note g.

c) C. Volcatius Sedigitus (seksfinger) var en romersk digter og kritiker i 2. arh. f. Chr., der bl. a. har efterladt et skrift »de poëtis« (om digtere).

d) In responsione de Canone Arausicano ad Sirmondum T. III p. 291. — Jac. Sirmond, lærd fransk jesuit (1559—1651), udgav talrige skrifter, bl. a. et polemisk skrift om den arausikanske kanon (den kirkelige regel i Orange i Sydfrankrig), rettet imod den nævnte Petrus Aurelius, der var doktor ved Sorbonnen i Paris; denne svarede med det ovenfor anførte skrift. — — ubi er i Falsters eget exemplar af bogen rettet til uti.

e) Hist. Nat. L. XXIX. c. 1. — Om Plinius den ældre se 1. del, VIII. discurs, note j. — I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet i marginen: Sammenlign Dion. i Hadriano c. 8., p. 36. — Om Dio Cassius se 2. del, XXVIII. discurs, note e.

f) Der menes: før du lader ham sætte dig på prøve ved affattelsen af textkritik og kommentarer til vedk. forfatter.

g) I originaltexten er editione trykfejl for editiones.

h) Part. II Cogitat. III p. 106 sq. — Falsters Cogitationes variæ philologicæ udkom 1719.

i) Om Gronovius se 2. del, note d til XI. discurs.

j) L. III, c. 3. — Om grammatikeren Varro se 1. del, II. discurs, note l. — Her følger i originalen en række prøver på Falsters textkritik overfor Gellius, der ifølge deres rent specielle filologiske karakter ikke egner sig til oversættelse og derfor er oversprungne. Kun de almindelige bemærkninger er medtagne.

k) Cornel. Gall. III,55. — Cornelius Gallus, den første egentlig elegiske digter hos Romerne, levede 69—26 f. Chr.

l) Scholiaster er det samme som kommentatorer, forfattere af noter og kommentarer til de gl. texter.

m) Richard Bentley (1662—1742) var en kendt engelsk filolog; hans hovedværk, den her nævnte udgave af Horats, udkom i Cambridge 1711. — I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet: Se A. E. (ɔ: Acta Eruditorum) 1717 p. 498. — Jfr. note a nedenfor.

III. DISCURS.

a) Om det lærde tidsskrift Acta eruditorum (Tysklands ældste tidsskrift af den art) se 1. del, note a til VI. discurs. Med det kgl. Videnskabernes Akademi menes det franske, i 1666 stiftede, Académie des sciences.

b) Den kendte franske naturforsker René Antoine Ferchault de Réaumur (1683—1757), der bl. a. har skrevet en bog om insekternes naturhistorie, men iøvrigt er mest navnkundig af den efter ham opkaldte termometerskala.

c) In vita Heliogabali c. XXVI. — Den ilde berygtede romerske kejser Heliogabal regerede 218—222 e. Chr. — Om Lampridius se 1. del, note p til X. discurs.

d) Epist. LXIV. —

e) Jfr. herom Holbergs epistler I,3.

f) Hegira eller rettere Hedschra er det arabiske navn på Muhammeds flugt fra Mekka til Medina år 622 e. Chr., fra hvilket år den muhamedanske tidsregning begynder.

g) Altså storveziren.

h) Om filosofen Spinoza se 2. del, note d til V. discurs. Michael Servet blev 1555 brændt som unitarisk kætter i Genève på Calvins foranstaltning.

i) Om Plutark se 1. del, note f til V. discurs; om Plinius d. ældre og den yngre 1. del, VII. discurs, note a og VIII. discurs, note j; om grammatikeren og antikvaren Varro 1. del, II. discurs, note l.

j) Lib. III Epist. VII,7.

k) L. II c. XI. — Om Polydorus Vergilius se 2. del, note d til XVII. discurs.

l) L. III c. XVIII. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en note i marginen, der ved bogens beskæring er blevet noget beskadiget: Om de Gamles Blykugler ses hos Sallustium i den Jugurthinske Krig....Om det Skyts, med hvilket fordum [udskødes] Ild, ses hos Vopiscum i..... , c. 26, p. 580. — Om Sallust og Vopiscus se 1. del, note l til XI. discurs og note a til XXV. discurs.

m) V. Constantin. Porphyrogenetus de Administrando Imperio Cap. XIII p. 27. — Konstantin VII Porphyrogennetos var kejser i Byzants 912—59 og har efterladt en hel del skrifter, deriblandt det her anførte om kejserdømmets statsforvaltning.

n) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en ved bogens beskæring beskadiget henvisning: .....Pancirolli.....T. II, Tit. XI. — Om Pancirollius se 2. del, note j til XXX. discurs.

o) Lævinus Lemnius (1505—1568), hollandsk læge i Zericksee (Zeeland), skrev bl. a. et værk med titel: Fire bøger om naturens skjulte vidundere.

p) Lib. I § 23 p. m. 15. — Om Diogenes Laërtios se 1. del, II. discurs, note d. — Thales fra Milet, den ældste græske filosof, en af Grækenlands »syv vise«, levede i første halvdel af 6. årh. f. Chr. — *Ἀστρολογίαμ* er naturligvis trykfejl for *Ἀστρολογίαν*.

q) L. Cit. § 24. — Oldtiden kendte vel magnetsten, men ikke kompas; et sådant nævnes første gang i Evropa i slutningen af 12. årh. Derimod synes Kineserne at have kendt det længe før.

IV. DISCURS.

a) Falster blev dimitteret fra Nykøbing latinskole 1708 og var fra 1709—12 hører og kantor der i byen

inden blev han kaldet til konrektor i Ribe. Jfr. 1. del, note a til III. discurs.

b) Luk. X 27.

c) Nemlig ormen, som de så efter.

d) Ifølge den latinske glossator sigtes der her til Fanøpræsten Jens Brasen. Hans skrift om hedningernes salighed udkom 1729. Se iøvrigt om ham 1. del, note d til LIV. discurs.

e) Act. Apost. XVII,19 sq. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. — Ytringen fremføres i anledning af Pavlus' prædiken i Athen.

f) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en ved bogens beskæring noget beskadiget note: Om [de Skriftkloge] og Pharisæerne [som sagde:] Du skal elske din Næste og hade din Fjende, ses hos Matth. V,43.

g) Sat. XIV 103. — Om Juvenal se 1, del, II. discurs, note o. I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en henvisning til Diodorus Siculus (se om denne 2. del, XXVIII. discurs, note e) Lib. 34, Photius col. CCXLIV (Fotius var en lærd byzantinsk patriark, 820–891, der bl. a. har efterladt et »bibliotek« med udtog af græske prosaskribenter) og Hecatæus (historiker fra Milet c. 500 f. Chr.).

h) Pufendorf de J. N. & G. Lib. III c. III § 4 p. m. 238. — Om Pufendorf og hans her anførte skrift om natur- og folkeretten se 1. del, XXX. discurs, note h.

i) Histor. V,5.2. — Om Tacitus se 1. del, VIII. discurs, note r.

j) In Apologia Socratis p. m. 364. — Citatet af Sokrates' forsvarstale anføres på Græsk og oversættes på Latin.

k) Act. V 29. — Citatet af Apostlenes gerninger anføres på Græsk og oversættes på Latin.

l) Enchirid. c. 38. — Om Epiktet og hans her anførte »håndbog« se 1. del, II. discurs, note k.

m) De Vita Beata (om et lykkeligt liv) cap. XV.

n) In Alcibiade II p. m. 46. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

o) I,6 extr. (i slutningen). — Om Gellius se 1. del, note g til I. discurs.

p) De Instit. Cyri.L. VIII p. m. 187. — Om Xenofon og hans skrift om Kyros' opdragelse se 2. del, XXXII. discurs, note l. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

q) L. IV de Benef. c. 19 princ. (i begyndelsen). — Det er Senecas skrift om velgerninger, der citeres.

r) Pag. 166. — Om Plutark se 1. del, V. discurs, note f.

s) Pag. 1101.

t) L. IX c. 9. — Den græske filosof Plotinos, Nyplatonismens grundlægger, levede c. 205—270 e. Chr.

u) In Somnio Scip. Cap. 3, 4 & 6. — Om Ciceros skrift om »Scipios drøm«, som F. her citerer, henvises til 1. del, XXXI. discurs, note h.

v) De Benef. L. II c. 29. — Se note q ovenfor.

x) Vid. Valer. Max. VII 2, ext. 1. — Om Valerius Maximus se 1. del, note t til IV. discurs.

y) Vid. Epictet. Enchir. c. XXI. — Om filosofen Epiktet og hans håndbog se note l ovenfor.

z) Lib. II de Ira (om vreden) c. XXVII.

æ) Cap. LI. — Om Ælius Lampridius se 1. del, X. discurs, note p; om kejser Alexander Severus se ovenfor, 1. discurs, note m.

ø) Ad Scapulam cap. I. — Om Tertullian se 1. del, note f til IX. discurs.

aa) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: hvilket Balbus nægter....Se Acta Eruditorum 1720 p. 66. Om dette tidsskrift se 1. del, VI. discurs, note a.

ab) V,44. — Skriftstedet (der findes i Bjærgprædikenen) anføres på Græsk og oversættes på Latin.

ac) Lib. VII § 22 p. m. 61. — Om kejser Marcus

Aurelius (Antoninus) og hans filosofiske værker se 1. del, note m til II. discurs. Citaterne anføres på Græsk og oversættes på Latin. — I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet: Om Kærlighed til Fjender se de Exempler fra Grækere og Romere som fremføres hos Andream Eborensem p. m. 113. — Om denne se 1. del, VIII. discurs, note k.

ad) Serm. XX p. 78 sq. — Det er til s. 89 ff. i 1. del af nærværende oversættelse, at Falster henviser.

ae) Loc. cit. (I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Cap. V). — Skriftstedet anføres også her på Græsk og oversættes på Latin.

af) De Benef. (om velgerninger) L. IV, c. 26, princ. (i begyndelsen). — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Sammenlign Vernulæi Institutiones politicas p. 94 efter Epictetum. — Om Epictet se note l ovenfor. — Nicolaus Vernulæus (de Vernule), filosof og filolog (1583—1649), var professor i Louvain og historiograf for kejser Ferdinand III og kong Filip IV af Spanien. Han har bl. a. skrevet værket Institutiones politicæ i fire bøger.

ag) L. IV contra Manichæos § XXVI, pag. m. 231, edit. Wolf. — Om den lærde byzantinske patriark Fotios se note g ovenfor. — Manikæerne var en sekt, i hvis lærdomme kristne og persiske bestanddele havde indgået en ejendommelig blanding. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

ah) XIII, 8 & 10. — Skriftstedet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

ai) I, 1, 5. — Skriftstedet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

V. DISCURS.

a) Der sigtes til det i året 1515 el. 1516 i Køln udkomne satiriske skrift: Epistolæ obscurorum virorum, breve fra mørke-mænd (ɔ: ukendte mænd, dog tillige

med en hentydning til deres åndelige mørke); brevene er affattede i barbarisk munkelatin og er en humanistisk satire over de middelalderlige teologer i Køln.

b) L. XXIII, c. 47.

c) Det latinske udtryk, som her bruges, anvendtes af de romerske dommere, når de vilde betegne en sag som ikke tilstrækkelig oplyst.

d) Ordet scotare er almindeligt i middelalderligt Latin og er dannet af at skøde (gl. dansk: skøte), men hører selvfølgelig ikke hjemme i klassisk Latin.

e) Dionysius Gothofredus, fransk retslærd, var født i Paris 1549, professor i Strassburg, Heidelberg m. fl. st., død 1622. — Guillaume Budé (1467—1540) var en navnkundig fransk filolog, jurist og naturvidenskabsmand. — Jacques de Cujas, berømt fransk jurist (1522—90), var særlig bekendt for sine tekstrettelser til Romerretten. — Barnabas Brisson, fransk jurist, var født 1531 i Poitou, advokat, senere præsident for parlamentet i Paris, dræbt 1591. — Conrad Rittershusen, tysk retslærd, var født 1560 i Braunschweig, professor i Altorf, død 1613. — Andreas Tiraquell, fransk retslærd, var født i Poitou, medlem af parlamentet i Paris, død 1558 i en høj alder. — Petrus Cunæus, hollandsk retslærd, var født 1586 i Vlissingen, professor i Leiden, død 1638.

f) In Libro (quem aureum vocat Morhofius Polyh. L. II c. 1, n. 36) de Cognitione sui Lib. III c. 1; d: I bogen (som Morhofius i sin Polyhistor II, 1, 36 kalder den gyldne) om selverkendelse III, 1. — Om Daniel Georg Morhof (1639—91) og hans Polyhistor (en litteraturhistorie) se 2. del, VI. discurs, note b. — Diodorus Tuldenus, retslærd i Nederlandene, f. i Hertogenbosch, professor i Louvain, d. 1645, skrev bl. a. en bog De cognitione sui (om selverkendelse).

g) In Epistola 179 ad Gallos. — Om Hugo Grotius se 1. del, note c til IV. discurs.

h) V. Laërt. L. VII, § 161. — Ariston fra Kios

var en stoisk filosof i 3. årh. f. Chr., elev af Zenon. Han lagde hovedvægten på moralen, da han mente, at logikken mest bestod af spidsfindigheder, og at den egentlige naturerkendelse var uopnåelig for mennesket. — Om Diogenes Laërtios se 1. del, note d til II. discurs.

i) Vid. Laërt. L. VI § 53. — Platon hævdede som bekendt, at ideerne (begreberne) havde virkelig, selvstændig existens. — De nævnte ord anføres på Græsk og oversættes på Latin.

j) Med Zenon menes her ikke den stoiske skoles grundlægger, men Zenon fra Elea, i 5. årh. f. Chr., der med dialektiske spidsfindigheder (hvoraf »Achilles og skildpadden« er den mest kendte) søgte at godtgøre sin lærer Parmenides' lære om verdens enhed og ubevægelighed. — Evdemos fra Rhodos var elev af Aristoteles. — Archedemos var en stoisk filosof fra Tarsis.

k) Ibid. L. VII § 40. — Citatet er af Diogenes Laërtios, se note h ovenfor.

l) Den engelske diplomat Robert Molesworth (1656—1725), en ivrig Whig, udgav efter nogle års ophold i Danmark skriftet »An account of Denmark as it was 1692«, hvori han skarpt angriber den danske regering, dens enevældige principer og begunstigelse af indvandrede tyskere, samt beklager de lavere stænders fortrykte kår. Bogen vakte opsigt, og fremkaldte flere modskrifter fra dansk side. Jfr. Brasch, R. M. (Kbh. 1879).

m) § XXXVII. V. hujus Acta Philos. P. N., n. 1, p. 634 sq. — Christopher August Heumann (1681—1764) var professor i teologi i Göttingen og en meget frugtbar forfatter.

n) Polonien er det latinske navn på Polen; Polemonien er dannet af græsk polemos, krig. — Med Beroald kan menes Philippus B. (den ældre), filosof, læge og humanist fra Bologna (1453—1505), eller måske snarere François B., f. i Paris 1558, forfatter af forskellige filosofiske og satiriske skrifter.

o) Philip Friedr. Hane, tysk professor, udgav 1724 det her anførte skrift om de nordiske folks filosofiske gemytter.

p) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en ved bogens beskæring meget beskadiget note: I selve den canoniske Ret dømmes..., at Biskoppers og Præsters Barbarismer og Sprogforseelser ere noget for en lærd Mand uværdigt, og at hine [ulærde?] Mænd skulle tvinges ind under Reglerne....

q) De Libris legendis Dissert. V p. 158. — Det her citerede skrift af den berømte anatom Thomas Bartholin (1616–80) udkom i København 1676 og indeholder syv afhandlinger (oprindelig forelæsninger) om brug af bøger. — Sebastian Castellio eller Castalion var en betydelig fransk-protestantisk teolog (1515–63), der en tid sluttede sig til Calvin, men brød med ham på grund af mere frisindede teologiske anskuelser. — Jesper Brochmand er den navnkundige ortodoks-lutherske teolog (1585–1652), Sællands biskop 1638–52. — Dionysius Petavius, fransk Jesuit, f. i Orléans 1583, professor i teologi i Paris, var en frugtbar forfatter, der bl. a. polemiserede med Scaliger.

r) Animad. Phil. P. I C. III § IV p. 187 sq. — Om Crenius se 1. del, XXIII. discurs, note ab, og LV. discurs, note k.

s) Ægidius Hunnius, luthersk teolog (1550–1603), professor og superintendent i Wittenberg, var forfatter af mange teologiske og opbyggelige skrifter. — Leonhard Hutter, ortodoks luthersk teolog (1563–1616), professor i Wittenberg, var ivrig fjende af Calvinisterne. — Heinrich Höpfner, luthersk teolog, 1582–1642, professor i Leipzig, var en meget produktiv skribent. — Caspar Finck, luthersk teolog (1578–1631), pastor og superintendent i Coburg, var ligeledes en frugtbar forfatter. — Joh. Quistorp, luthersk teolog (1624–1669), professor og præst i Rostok, har udgivet teologiske og filologiske skrifter.

t) Han var Jesuiterpater og hed Gotfred Franken. Den daværende spanske gesandt i København var den også som digter kendte grev Bernadino de Rebolledo (1597—1676); jfr. E. Gigas' bog om ham (Kbh. 1883). — Hele historien genfortælles forøvrigt af Holberg i slutningen af hans Danmarks Riges Historie, formodentlig med Falster med kilde.

u) Om de filosofiske kunstord Archipodialiter og Reflexive har jeg ikke kunnet finde nogen fyldestgørende oplysning. De synes at maatte betyde noget i retning af »ligefrem« og »omvendt«. Det første forekommer i Holbergs »Kilderejsen«, 1. Akt, 8. Scene (medd. af dr. Brix).

v) I den latinske originaltext er quam trykfejl for quum; rettet i Falsters eget exemplar af bogen.

x) Om denne disputats, der af Rebolledo, næppe helt med urette, opfattedes som en sejr for Katholikkerne, må henvises til E. Gigas' nævnte skrift om Rebolledo s. 204, samt til de her anførte afhandlinger af H. F. Rørdam om Zoëga i Danske Magasin 4. R. 5. Bd. og af E. Gigas om Don Antonio de Sandoval i Kirkehist. Saml. 3. R. 3. Bd.

y) Vid. Boëcler. Bibliogr. Crit. Cap. XLVIII pag. m. 824. — Om Boëclerus se 2. del, XXXII. discurs, note c. Aulus Cornelius Celsus skrev på Tibérs tid et encyklopædisk værk, hvoraf de 8 bøger om lægevidenskab er bevarede.

z) Lægen Johannes Rhodius udgav ved 17. årh.s midte forskellige skrifter vedrørende den nævnte Celsus og de gamles lægekunst. Om den berømte anatom Thomas Bartholin se note q ovenfor. Den ældre Ole Worm er den navnkundige polyhistor, læge, samler og arkæolog (1588—1654); den yngre, hans sønnesøn, professor i Latin og medicin (1667—1708). Christen Ostenfeld (1619—71) var professor i medicin og dyrkede også filologi. Samme alsidige interesse for såvel filologi som læge- og naturvidenskaber nærede den navnkundige lærde Ole Borch (1626—90).

æ) Om Petronius se 1. del, IV. discurs, note n og XI. discurs, note m. — Dialogen om talekunsten er et skrift fra den romerske sølvalder, forfattet omtrent på historieskriveren Tacitus' tid, måske et ungdomsværk af Tacitus.

ø) Ordene ere Quintiliani i VIII. Bog, Fortalen. — Om Q. se 1. del, V. discurs, note l.

aa) Se om Celsus note y ovenfor.

ab) Dionysius Areopagita, der blev omvendt ved Paulus' prædiken i Athen, siges senere at være bleven biskop her. De teologiske skrifter, der tillægges ham, er dog først forfattede i 6. årh. e. Chr.

ac) fortuosum er trykfejl for tortuosum; rettet i Falsters eget exemplar af bogen.

ad) V, 1, 23. — Om Lactants se 1. del, note f til II. discurs; om Tertullian 1. del, IX. discurs, note f.

ae) Martianus Capella levede i Karthago i 5. årh. e. Chr. og har efterladt et encyklopædisk værk »Filologiens bryllup med Merkur«, der blev meget læst i Middelalderen, men ikke æstimeredes af humanisterne.

af) Æneid. II, 354.

VI. DISCURS.

a) 1. Tim. VI, 15 & Apocal. XVII, 14 & XXI, 16. — I Falsters eget exemplar er her tilføjet en firdelt figur med et B i hvert af de fire rum samt *Βασιλεύς βασιλέων Βασιλεύων Βασιλεῦσι* (ɔ: Kongernes konge med kongedømme over kongerne), se Henningii Muhamedanus Precans p. 512 sq. — Om dette skrift se 1. del, note g til XIII. discurs.

b. Cap. XII princ. (i begyndelsen) p. m. 240. — Om Dionysius Areopagita se V. discurs, note ab.

c) VII, 12.

d) Ezech. XXVI, 7 & Dan. II, 37. — I den latinske originaltext er quibus trykfejl for qui.

e) Hist. Var. XII, 1. — Om Ælian og hans Variæ historiæ se 1. del, note p til II. discurs.

f) De Profect. Virtut. Sent. p. 78, item Apophthegm. p. 190. — Om Plutark se 1. del, V. discurs, note f; om det ham vistnok med urette tillagte skrift om spartanske fyndord (Laconica Apophthegmata) se 2. del, VII. discurs, note c. — Den spartanske konge Agesilaos var født 444, kom på tronen 397, udmærkede sig både som statsmand og feltherre og døde 362 f. Chr. — A.s ytring anføres på Græsk og oversættes på Latin.

g) In Vita Calig. cap. 5. — Om Sveton og hans kejserbiografier se 1. del, note d til V. discurs. Stedet findes i Caligulas levned og handler om den sorg, der herskede allevegne ved budskabet om Germanicus' død (19 e. Chr.). — Magistanum i den latinske text rettes til magistratuum.

h) In Valerianis Cap. IV. — Trebellius Pollio var en romersk historieskriver ved år 300; det anførte skrift handler om kejser Valerian (253—60), der blev tagen til fange af Perserne og levede i ti år i fangenskab hos dem. Perserkongen (det nypersiske rige havde i året 226 afløst det parthiske) hed Sapor I (241—272). Partherkongen Belsolus' fornemme titel svarede på denne tid lidet til hans virkelige magt.

i) Med Dio menes den græske historieskriver Dion Kassios, der ved år 150 e. Chr. skrev en stor romersk historie i 80 bøger, hvoraf store dele er bevarede. — Fraates 4. var Parthernes konge 37—2 f. Chr.

j) Lib. XVII p. m. 400. — Om historikeren Ammianus Marcellinus se 1. del, XXXI. discurs, note n. Den her nævnte Perserkonge Sapor er Sapor II (309—379); Constantius II var romersk kejser 335—61.

k) L. I, c. 47. — Om Diodoros fra Sicilien og hans i slutningen af 1. årh. f. Chr. skrevne universalhistorie se 2. del, XXVIII. discurs, note e.

l) Laurentius Rhodomanus, græsk og latinsk filolog og poët (1546—1606), var professor i Jena og Wittenberg.

m) Den af Diodor omtalte konge Osymandyas, hvis

mægtige gravpalads D. beskriver, menes snarest at svare til Ramses II (c. 1250 f. Chr.), der som konge antog et officielt fornavn Osi-ma-n-reê, hvoraf formen Osymandyas kan tænkes at være opstået. — Den fingerede indskrift indeholder en advarsel til enhver, der ikke kan måle sig med ham i storværker, mod at bryde hans gravfred.

n) Ibid. cap. 55. — Sesostris antages som regel ligeledes at være en på grundlag af den historiske kong Ramses II's bedrifter dannet sagnskikkelse.

o) Deuteron. (5. Mosebog) X,17.

p) Rettelse til den latinske text: copilantur, læs comitantur.

q) Vid. Suet. in hujus vita cap. 13. — Om Sveton se 1. del, note d til V. discurs. Sveton fortæller, at Domitian (kejser 81—96) med de ovennævnte ord begyndte en officiel skrivelse, og derefter blev han selv tiltalt således både i skriftlige og mundtlige henvendelser. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Sammenlign Taciti Historias 2,61, 2 om Marico, som kaldte sig selv Gud. — Den nævnte Mariccus var en gallisk oprører mod Vitellius (69 e. Chr.).

r) Id. cap. 53. (Det er Svetons Augustlevned, der citeres).

s) Vid. Tacit. Annal. II,87, 2, & Sueton. in Tib. c. 27.

t) Lamprid. in vita Sev. cap. 4. — Om Ælius Lampridius og hans levnedsbeskrivelse af kejser Alexander Severus se 1. discurs, note m.

u) In Apologetico cap. 34. — Om Tertullian og hans forsvarsskrift for kristendommen se 1. del, note v til XIII. discurs.

VII. DISCURS.

a) Ifølge den latinske glossator sigtes der til den juridiske professor Christian Reitzer (1665—1736), en af Falsters velyndere (et par breve fra C. R. til Falster

fra året 1712 er trykte s. 138–42 i Bruuns Falsteriana). C. R. var professor 1689–1722, da han blev stiftamtmand i Trondhjem (1726 i Ålborg). Falster var i København i Marts 1723 i anledning af sin ansøgning om at forene rektoratet i Ribe, som han lige havde fået, med konrektoratet; men da biskop Thurah modarbejdede ham, viste der sig vanskeligheder ved at opnå denne for F.s økonomiske forholds betryggelse nødvendige ordning (jfr. de lige efter følgende ord om F.s bekymrede tilstand). Rimeligvis har da Reitzer endnu ikke på den tid tiltrådt sit embede i Trondhjem. — Om den lidt nedenfor nævnte Hans Gram henvises til 1. part, note a til dedicationen.

b) En svensk guldmønt af 7 kr. 20 øres værd.

c) Den svenske øre var dengang adskilligt mere værd end nu. Joh. Loccenius, kgl. svensk historiograf og professor i Upsala, var f. i Itzeho i Holsten 1597 og døde 1677. Han udgav adskillige skrifter vedrørende Sveriges politiske historie og retshistorie, bl. a. det her anførte Antiqvitates Sveo-Gothicæ.

d) Ifølge den latinske glossator sigtes der til provst og magister Maturin Carstensen. Se om ham 1. del, note a til XII. discurs.

e) Der menes naturligvis den ovenfor nævnte berømte danske astronom Ole Rømer; denne døde allerede 1710, og betegnelsen »på samme tid« må derfor forstås: på den tid (i slutningen af 17. årh.), da Rømer stod i forbindelse med den svenske regnekunstner.

f) Om den franske jurist Jacques de Cujas (Cujacius) og om den franske filolog og jurist Budé (Budæus) se V. discurs, note e. — Giovanni Pontano (1426–1503) var en betydelig italiensk humanist og statsmand, der bl. a. har skrevet et læredigt Urania i 5 bøger. — Postellus var født i Normandiet 1510, var en tid lang af armod landsbyskolemester, lærte sig selv Latin, Græsk, Hebraisk, blev siden professor i Paris og i Wien, men flakkede iøvrigt rundt i Evropa, ofte

fængslet og sat under tiltale som kætter; død 1581. Har udgivet mange filologiske og teologiske skrifter.

g) Lib. XVI de Subtilitate (om skarpsindighed). Om Cardano se 1. del, I. discurs, note c, og IV. discurs, note e. — Muhamed-ibn-Musa var en arabisk matematiker i 9. årh., der har skrevet en algebra (lære om ligninger). Selve ordet algebra er som bekendt arabisk.

h) Matth. XXV, 15 sq. (lignelsen om de betroede pund (talenter)).

i) Nostradamus (Michel de Notredame) var en navnkundig fransk læge og astrolog (1503—66), bekendt for sine versificerede spådomme.

j) Lib. III, c. 4. — Der menes, at han beholdt al føden i sig uden at give noget fra sig igen. — Citatet er af Georg Horns Historia naturalis et civilis, et af den meget frugtbare politiske og historiske skribents mange værker. Han var f. 1620 i Oberpfaltz, professor i Leiden, d. 1670. — Den af Horn anførte Joh. Jonston var læge, født 1603 i Polen, af skotsk familie, virkede både i England og på fastlandet og døde i Schlesien 1675; har udgivet en del historiske og naturhistoriske skrifter.

VIII. DISCURS.

a) Således hed efter de jødiske sagn de ægyptiske troldmænd, der eftergjorde Moses' jærtegn.

b) Ifølge den latinske glossator hed han Søren Larsen Fogh. Måske en søn af magister Lars Jørgensen Fog, præst ved St. Cathrine kirke i Ribe 1710.

c) Exod. (2. Mosebog) VII & VIII.

d) Jamblichos var en alexandrinsk filosof (Nyplatoniker) på Konstantin den stores tid. Om Diodoros fra Sicilien se 2. del, XXVIII. discurs, note e; om Strabon 1, del, note t til XIV. discurs, om Plutark 1. del, V. discurs, note f.

e) Hvilke Reinmann omtaler Side 148 sqq. i sine Litteraire ægyptiske Antiquiteter. — Der menes måske polyhistoren Jac. Friedr. Reimmann (1668—1743), rektor i Halberstadt og senere superintendent i Hildesheim. Han udgav adskillige skrifter om såvel tysk som almindelig litteraturhistorie.

f) Om dette udtryk se 2. part, XXIV. discurs, note e.

g) Period. IV. Mos. p. 50. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: A. E. (ɔ: Acta Eruditorum) 1721, p. 28. — Om dette tidsskrift se 1. del, VI. discurs, note a. — Joachim Lange var en luthersk teolog (1660—1744), rektor i Berlin 1697, professor i Halle 1709; en meget frugtbar teologisk forfatter. Det her anførte skrift er Historia ecclesiastica Veteris Testamenti (det gl. Testamentes kirkehistorie).

h) De Anima (om Sjælen) Cap. LVII. — Om Tertullian se 1. del, IX. discurs, note f.

i) Jfr. 2. Mosebog 7,8—13, hvor de ægyptiske troldkarle siges at eftergøre Moses' og Arons tegn: at forvandle deres stave til slanger; men Arons kæp slugte de andres.

j) II, XIV, 10. — Om Lactants se 1. del, II. discurs, note f.

k) Ordene anføres på Hebraisk og oversættes på Latin.

l) Den kendte universitetsby i Spanien.

m) III, De Natura Dæmonum. — Joh. Laur. Ananias var en teolog og geograf fra Taverna i Neapel, der 1589 i Venedig udgav det her anførte skrift om dæmonernes natur i 4 bøger; det genoptryktes i 2. udg. af Malleus maleficarum (»Heksehammeren«), Lyon 1669. Jfr. 2. del, VIII. discurs, note f.

n) L. II de Divinat. (om spådom) epist. 6. — Om Georgius Ragusanus se 2. del, VIII. discurs, note f.

o) Ordene anføres på Hebraisk og oversættes på Latin. — I sætningens begyndelse er Fane trykfejl for Sane; rettet i Falsters eget exemplar.

p) Cap. extr. (sidste kapitel) p. m. 178. — Om Jamblichos se note d ovenfor.

q) Navnkundig italiensk filosof (1433—99), stærkt påvirket af de platoniske og nyplatoniske lærdomme.

r) Asketerne, fakirerne.

s) Proëm. § 1 (i fortalen § 1). — Om Diogenes Laërtius se 1. del, note d til II. discurs.

t) Lib. I adv. Marcionem Cap. XIII. — Om Tertullian se 1. del, IX. discurs, note f.

u) Saasom Eupolemus hos Eusebium, Præp. Ev. — Conf. Postell. de Originibus Cap. XV. — Om historikeren Evsebios fra Cæsarea se 1. del, XXIII. discurs, note k. — Evpolemos er en ellers ukendt historiker, der har skrevet om jødiske konger. — Om Postellus se VII. discurs, note f; det anførte skrift hedder: De originibus ex libris Noachi & Henochi (om de ældste tider efter Noahs og Enoks bøger). — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen en ved bogens beskæring beskadiget note: Se Stranchii D....Creen. Fascic. II, p..... — Om Crenius se 1. del, LV. discurs, note k.

v) XXXVI,2, 6. — Om Justinus' verdenshistorie se 1. del, note i til XLIV. discurs.

x) Lib. I, Cap. VIII. — Orosius, en spansk presbyter i 5. årh. e. Chr., har efterladt en ret kritikløst sammenskrevet verdenshistorie.

y) Jfr. 1. Mosebog 41,45: Og Farao kaldte Josefs Navn: Hemmeligheds-Aabenbarer. — Ordet anføres af Falster på Hebraisk og oversættes på Latin.

z) Act. (Apostlenes gerninger) VII,22. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

æ) I. Strom. p. 343. — Om kirkelæreren Clemens Alexandrinus se 1. del, IX. discurs, note o; det her citerede skrift Stromata (i 8 bøger) indeholder blandede afhandlinger om trossager. Citatet er på Græsk.

ø) 2. Tim. III,8.

aa) In Historia Dynastiarum pag. 17. — Gre-

gorius Abulfaradsh, også kaldet Bar Hebræus, var en lærd syrisk kirkehistoriker i 13. årh. (1226–86), hvis her anførte verdenshistorie udgaves 1663 af Pocock.

ab) Præpar. Ev. L. IX p. 241. — Om Evsebios se 1. del, XXIII. discurs, note k. — Numenios var en filosof af den alexandrinske skole i 2. årh. e. Chr.

ac) Ibid. L. IX p. 435. — Om Artabanus kan jeg intet oplyse.

ad) Vid. Fabric. Cod. Pseudepigr. V. T. p. 822 sq. — Ved Psevdepigrafer forstås jødiske skrifter som Henoks bog, de tolv patriarkers testamenter m. fl., der skilter med forfatternavne, hentede fra det gl. testamente. — Om den ved filologen Joh. Alb. Fabricius foranstaltede udgave af disse se 1. del, note v til LIII. discurs.

ae) Cap. 34. — Om Sveton se 1. del, note d til V. discurs.

af) Cap. 7. — Om Spartian se 1. del, note r til VIII. discurs. Didius Julianus var romersk kejser i et par måneder af året 193 e. Chr.

ag) Jfr. 2. Mosebog 8,16–19. — Ordet anføres på Hebraisk.

ah) Ad Exod. VIII,18 & Psalm. CV, v. 37. — Om de 70 fortolkeres græske bibeloversættelse se 1. del, VIII. discurs, note g.

ai) Hieroz. P. I L. I Cap. IX, p. 70. — Det anførte skrift Hierozoikon (om dyrene i den hellige skrift; med latinsk titel: De animalibus scripturæ Sacræ) er et værk af den lærde reformerte præst i Caen i Normandiet Samuel Bochart (1599–1667). —

aj) In Append. ad Thesaurum L. Græcæ col. 1242 sq. — Den navnkundige filolog og bogtrykker Henri Estienne (Henricus Stephanus) virkede i 16. årh. (1528–98); hans hovedværk er den her anførte græske ordbog, Thesaurus Linguæ Græcæ, der udkom i 6 bind 1572–73.

ak) Lib. I, Cap. X. — Om Orosius se note x ovenfor.

al) L. VII, C. XXVII. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: Sammenlign Isidor. Orig. XII,[],8, p. m. 1142. — Om den spanske biskop Isidor og hans værk Origines eller Etymologiæ se 1. del, note i til XXXV. discurs.

am) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: NB. Exod. (ɔ: 2. Mosebog) X v. 14. Sammenlign Visdommens Bog XI,19. — Det første sted læses: Før dem vare der ikke saa Græshopper, og efter dem skal der ikke være saaledes. Det andet sted: Thi det fattedes din almægtige Haand ikke....at skikke mange Bjørne over dem...eller ubekendte Dyr, fulde med en nyskabt Forgift... —

IX. DISCURS.

a) Juvenal. Sat. X v. 119. — Om J. se 1. del, II. discurs, note o. Juvenal bruger dette udtryk om Demosthenes og Cicero. — Den latinske glossator bemærker, at der sigtes til sognepræsten i Viborg Jakob Worm (1642—93). Denne var kendt som en giftig satire- og paskvilledigter, og da end ikke de højeste steder gik fri for hans hentydninger, endte det med at han 1681 afsattes og dømtes til døden, men benådedes og sendtes til Trankebar.

b) Leg. Danic. (ɔ: Christian 5.s Danske Lov, som dog dengang, i 1681, endnu ikke var udstedt) L. VI, Cap. IV, Artic. I. Den anføres i Peder Højelses latinske oversættelse.

c) Ibid. Artic. IX.

d) Vid. Sueton. (Augustus' levned) Cap. LI. — Om Sveton se 1. del, V. discurs, note d.

e) Jfr. 1. Kongernes bog 12,26—33.

f) Magn. Moral. L. II, c. 8. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. — Om det anførte skrift se 1. del, XIX. discurs, note b.

g) Laërt. L. VI § 8. — Om Diogenes Laërtius se 1. del, II. discurs, note d. — Antisthenes (f. 422 f. Chr.) var indenfor den græske filosofi den kyniske skoles stifter.

h) Lib. IX, Tit. XXIX, leg. 2. — Om codex Theodosianus se 1. del, note o til XIV. discurs.

i) Cap. V, princ. (i begyndelsen). — Nazarius var en romersk retor, hvis her anførte lovtale over kejser Constantin den store holdtes år 321 e. Chr.

j) In Tiberio Cap. LVIII. — Om Sveton og hans kejserbiografier se 1. del, V. discurs, note d.

k) Vid. Boter. de Rep. L. II C. IX, p. m. 262. — Der sigtes til Louis XI.s yndlinger Ollivier le Dain og Coictier. — I Falsters eget exemplar er tilskrevet en henvisning til slutningen af X. discurs, hvor Olivier ligeledes omtales; se note an til X. discurs. — Giovanni Botero (1540–1617) var en italiensk politisk forfatter, hvis værk »Della ragione di stato« (Venezia 1589) vandt stor udbredelse og oversattes til forskellige sprog; det citeres her i den latinske oversættelse.

l) Rom. XIII, 1. — Citatet anføres på Græsk.

m) Annal. VI, 8, 5. — Om Tacitus se 1. del, VIII. discurs, note r. — Marcus Terentius var en romersk ridder, der i en tale for senatet vedkendte sig og forsvarede sit venskab for Tiberius' styrtede yndling Sejan.

n) I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet: Se Lampridium i Heliogabalo cap. 12. — Om Ælius Lampridius se 1. del, note p til X. discurs; om Heliogabal se ovenfor, III. discurs, note c.

o) Plutarch. Apopth. p. 184. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. — ille er trykfejl for illi; rettet i Falsters eget exemplar. — Om kong Antiochos fortælles på det anførte sted, at han en dag foer vild på jagten, kom bort fra sit følge og ind i en fattig hytte; her ledte han under måltidet talen hen på kongen, og hytteboerne udtalte da, at kongen ellers kunde være meget god, men han overlod alt for

meget til dårlige venner og forsømte ofte vigtige sager for jagtens skyld. Kongen tav stille dertil; men da livdrabanterne næste morgen fandt ham og iførte ham purpur og krone, så hytteboerne kendte ham, sagde han til dem: Lige fra den dag, jeg har antaget eder i min tjeneste, har jeg først i går fået sandheden om mig selv at høre. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Om Fyrsternes slette Venner ses hos Lampridium i Alexandro Severo Cap. 65. Sammenlign det følgende sammesteds om Alexanders gode Venner. — Om Lampridius og kejser Alexander Severus se I. discurs, note m.

p) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Se Ælian. H. V. (ɔ: Historia Varia) Lib. XIV, c. 8, p. m. 729; sammenlign p. 71 sammesteds. — Om Ælian se 1. del, note p til II. discurs.

q) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: Saasom Megabyzus hos Ælian. Hist. Var. L. II, c. 2.

r) Lib. I, Fab. 7. — Om fabeldigteren Fædrus se 1. del, note f til XLVII. discurs.

s) Pro Dejotaro C. XI, item I. in Catil. C. I. — Cicero bruger udtrykket både i den 1. catilinariske tale og i talen til forsvar for den galatiske konge Dejotarus, der var beskyldt for at have villet tage Cæsar af dage.

t) Tacit. Ann. IV, 11, 4. — Sejanus var prætorianpræfekt og kejser Tiberius' yndling; men da han tragtede efter kejsertronen, blev han styrtet og henrettet (31 e. Chr.).

u) Cic. Lib. II de Orat. C. LXVI & Gell. IV, 8. — Den her nævnte Rufinus er naturligvis ikke identisk med den kendte prætorianpræfekt hos kejser Arcadius i 4. arh.s slutning.

v) Lactant. II, 4 extr. (i slutningen). — Om Lactantius se 1. del, II. discurs, note f. — Verres var en havesyg statholder på Sicilien, imod hvem en kendt tale af Cicero er rettet.

X. DISCURS.

a) Cap. XVIII, p. m. 144 sq. — Det er den florentinske statsmand Machiavellis (1469—1527) berømte skrift il principe, der her citeres. M. tegner heri et billede af hvordan den fyrste måtte være, der skulde befri Italien, og mener, at han måtte tillade sig at bruge alle midler for at nå dette høje mål.

b) Lib. VI, c. 54 & L. XV, c. 4. — Polybios var en græsk historieskriver i 2. årh. f. Chr., hvis hovedværk handler om det romerske verdensherredømmes tilblivelse.

c) II,6, 5. — Florus var en romersk retor i 2. årh. e. Chr., der har forfattet en kort oversigt over Roms historie, overvejende bygget på Livius.

d) Noct. Attic. XX,1. — Om Gellius se 1. del, note g til I. discurs.

e) L. VI, c. 6. — Om Valerius Maximus se 1. del, IV. discurs, note t.

f) Meningen synes at kræve, at si rettes til nisi i Falsters latinske text.

g) Vid. Boter. de Politia L. II, c. 9. — Om Giovanni Botero se IX. discurs, note k. — Med Filip menes Makedonernes konge, Alexander den stores fader (d. 336 f. Chr.); Aeropos var konge i Makedonien c. 400 f. Chr.; Valentinian III var romersk kejser 425—55; Demetrios Poliorketes (337—283 f. Chr.) var en af de betydeligste af de mange fyrster, der efter Alexander den stores død kæmpede om hans lande. Jfr. Plutarks biografi af ham, kap. 20.

h) L. VII, c. 3. — Om Gellius se 1. del, note g til I. discurs.

i) VI,5, princ. (i begyndelsen). — Om Valerius Maximus se 1. del, IV. discurs, note t.

j) Se om disse note m til I. discurs ovenfor.

k) Gutherius er den franske parlaments-advokat Jacques Guthierres i Paris, død 1638. Det her citerede

værk hedder: De officiis domus Augustæ (om bestillingerne ved kejserhoffet).

l) Det er den hollandske filolog Jan Gruters store værk om romerske indskrifter, udkommet 1602—3, der her citeres. Det udkom 1707 i ny udgave ved filologen Grævius i Amsterdam. — I indskriftens sidste ord er AUS trykfejl for AUG; rettet i Falsters eget exemplar.

m) Cap. XVIII, pr. — Om Spartian og hans Hadrian-levned se 1. del, VIII. discurs, note r.

n) L. XII, Tit. XIX, p. m. 1746 sqq. — Det er den i Justinians Corpus juris optagne samling af romerske love og forordninger, der her citeres.

o) Se note l ovenfor.

p) Cap. LXI (i Svetons biografi af Tiberius). — Om Sveton se 1. del, V. discurs, note d. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Herodian. I,17, p. .... — Om Herodian se 1. del, note p til X. discurs.

q) Cap. XXXIV. — Om Lampridius og Alexander Severus' biografi se note m til I. discurs ovenfor.

r) Loc. cit. (Anførte sted).

s) Vid. Supplementum meum L. Lat. p. 32. — Det er Falsters i 1717 udkomne supplement til det latinske Lexicon Fabro-Cellarianum, der her citeres.

t) Capitolin. c. 8, in vita Veri. — L. Ælius Verus var romersk kejser 161—169 sammen med Marcus Aurelius; han var en stor vellystning. — Julius Capitolinus var en romersk historieskriver ved år 300, der har forfattet levnedsbeskrivelser af flere kejsere fra 2. årh.

u) V. Sueton. (Caligulas levned) c. 33 & Juvenal. VI,616. — Om disse se 1. del, V. discurs, note d og 1. del, II. discurs, note o.

v) Tacit. Annal. XV,61, 3.

x) Cap. *VII. — Om Julius Capitolinus se note t ovenfor.

y) Cap. LXIX. —

z) V. Jul. Capitol. c. 23. — Gordianus III var romersk kejser 238—44.

æ) Cap. LXVI. — Om Lampridius se note m til I. discurs ovenfor.

ø) Sueton. in Aug. c. 83.

aa) Declamat. CCXVIII. — Om Quintilian se 1. del, V. discurs, note l.

ab) L. XIV, c. 6. — Om Ammianus Marcellinus se 1. del, XXXI. discurs, note n.

ac) IV,1, pr. (i begyndelsen) & XX,1.

ad) V. Plin. Paneg. XLVII,3. — Det er Plinius' lovtale over kejser Trajan, der her citeres; jfr. 1. del, VII. discurs, note a.

ae) V. Lamprid. in Severo c. 4. — Om Lampridius' levnedsbeskrivelse af kejser Alexander Severus se note m til I. discurs ovenfor.

af) Id. c. 18.

ag) V. Jul. Capitol. c. 2 & Suet. in Calig. c. 56. — Om Julius Capitolinus se note t ovenfor. — Maximinus Daza var romersk kejser (i det østlige rige) 305—13.

ah) L. II, § 79. — Om Diogenes Laërtios se 1. del, II. discurs, note d. Dionysios II, som der her sigtes til, var søn af den kendte tyran af samme navn i Syrakus; Aristippos, den kyrenaiske filosof, var en tid lang hans rådgiver. Se om Aristippos 1. del, note g til I. discurs. De levede begge i 4. årh. f. Chr.

ai) Vid. L. I. C. de Apparit. Præf. Prætor. l. 12. — L. I. C. = Libri iuris consultorum, d: Romerrettens hovedværk Corpus juris (XII,53).

aj) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: NB. Vopiscus i Aureliano cap. 33. — Om Vopiscus se 1. del, note a til XXV. discurs; Aurelian var kejser 270—75.

ak) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: NB. Herodian. l. IV c. 2, p. 176 om de romerske Kejseres Begravelse, hvoraf den Dag idag det saakaldte Castrum doloris. Sammenlign Vale-

rium Maximum II, 10, 3, p. m. 220. — Om Herodian se 1. del, X. discurs, note p; om Valerius Maximus 1. del, note t til IV. discurs.

al) Quæst. Rom. XLIII p. 275. — Om Plutark se 1. del, V. discurs, note f. I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Sammenlign Valerium Maximum V, 1, 2 p. m. 415.

am) Cap. XLIV.

an) Vid. Scip. Amirat. Dissert. Polit. Lib. XV, Disc. XIV, p. m. 242. — Den italienske historiker Scipio Ammirato (1531—1600) var f. i Lecce i Apulien og døde i Florens; hans hovedværk handler om Florens' historie. — Den begivenhed, hvortil her sigtes, foregik 1477 og omtales af krønikeskriveren Philip de Commines (se 2. del s. 14—16 i Poul Nørlunds udgave af Hans Mogensens oversættelse af Philip de Commines' Memoirer). Om Commines henvises til Nørlunds indledning. — I Falsters latinske gengivelse af stednavnene er indløbet fejl, som er rettede i oversættelsen. Meulan er en lille by i nærheden af Paris, hvor Olivier var befalingsmand. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Om Ludvigs Barbers Skæbne ses hos Andream Eborensem i hans Memorabilia p. 53; ligeledes ses i den danske Historie om Barberen Slagheck under Christian II. Sammenlign Andream Eborensem pag. 237 om Corvi . . . . . — Om Andreas Eborensis se 1. del, note k til VIII. discurs.

ao) Sueton. in Vita Tiberii Cap. LII. — Der sigtes til Germanicus', Tiberius' broder Drusus' søns, død år 19 e. Chr.

ap) Annal. XV, 25, 4.

XI. DISCURS.

a) Ifølge den latinske glossator sigtes der til magister Claudius Gosman, kapellan ved domkirken i Ribe 1691—1732.

b) I Falsters eget exemplar er tilskrevet kapiteltallet: XV. Verset lyder i den danske bibeloversættelse (1. Cor. 15,32): Stred jeg, efter menneskelig Maade at tale, med vilde Dyr i Ephesus, hvad hjælper det mig, dersom de Døde ikke opstaa? — Der er næppe nogen tvivl om, at den bogstavelige opfattelse af ordet, som Falster forsvarer, er aldeles gal; det ligger alene i tilføjelsen: talt på menneskevis. Det er dog troligt, at der i F.s raisonnement gemmer sig en ikke helt ortodox underfundighed, idet han vil drive mirakelsynspunktet ud i dets yderste konsekvens og netop derved opnå at vise dets urimelighed.

c) Om kirkefædrene Eusebius og Hieronymus se 1. del, note k til XXIII. discurs og note p til XXIV. discurs. Abdias siges at have været den første kristne biskop af Babylon; under hans navn går et skrift i ti bøger om »den apostoliske kamps historie«, som dog ikke antages forfattet før i 7. årh.

d) Vid. Hieronym. de Vir. Ill. (om navnkundige mænd) c. XVI, extr. (i slutningen) p. m. 78.

e) Lactant. de Mort. Persec. c. XXI. — Om Lactants se 1. del, II. discurs, note f; det her anførte skrift handler om kristenforfølgernes dødsmåder. — Valerius Maximianus Jovius Galerius var romersk kejser 293—311 og en ivrig kristenforfølger. — Falsters ræsonnement er bl. a. af den grund mindre rigtigt, at han glemmer at Pavlus var romersk borger.

f) Lib. de Resurr. Carnis (om kødets opstandelse) Cap. XLVIII p. 417. — Ordene: »Hvi staa ogsaa vi hver Time i Fare? Jeg dør daglig« er citat af Pauli 1. brev til Corinthierne 15,30—31 og står umiddelbart inden Pauli omtale af dyrekampen i Efesus. — Som det vil ses, indeholder Tertullians ord intet, der tyder på at han har opfattet Paulus' ord som handlende om en bogstavelig dyrekamp. — Om Tertullian se 1. del, IX. discurs, note f.

g) II Cor. 1,8.

h) Vid. Glass. Philol. Sacr. L. V, Tr. I, C. XI, p. m. 1770. — Den lutherske teolog Salomon Glass (1593—1656) var professor i Jena og senere generalsuperintendent i Gotha; blandt hans værker findes det nævnte »Hellig Philologie«. — Om den franske filolog Scaliger se 1. del, IV. discurs, note b. — Den af Falster forkastede tolkning er utvivlsomt den rigtige.

i) Paulo er trykfejl for paulo; rettet i Falsters eget exemplar.

j) Hist. Eccl. Lib. II, c. 25. — Om den sene byzantinske forfatter Nikeforos Kallistos se 1. del, note j til XXII. discurs. Det er overflødigt at tilføje, at han er uden alt værd som kilde til apostlenes historie, og andensteds sætter Falster da heller ikke hans kildeværdi synderlig højt, se f. ex. 1. del, s. 114 og XL. discurs, note h. — Hans latinske oversætter Joh. Lange (1503—67) var sekretær og kansler hos bispen i Neisse, senere kejserlig østrigsk råd; den anførte oversættelse udkom i Basel 1553.

k) Bernhard Raupach, f. 1682 i Tønder, præst i Damshagen i Meklenborg og senere i Hamborg, d. 1745, udgav bl. a. det her anførte skrift: Commentatio de præsenti rei sacræ et litterariæ in Dania statu (Antegnelse om den nuværende kirkelige og litterære tilstand i Danmark).

l) 1659 i den latinske original er trykfejl for 1695; rettet i Falsters eget exemplar. — Der menes den også tidligere nævnte professor Søren Lintrup (1675—1731), bisp i Viborg 1720—25, kgl. konfessionarius 1725—30. Han var nylig død, da 3. del af Amoenitates udkom. Samme år (1695) disputerede N. P. Hygom ved Borchs kollegium om samme ærne. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en ved bogens beskæring beskadiget note: Sammenlign Jo. Marc.... Dissertat. Phil. om overført Udtryksmaade XXII og...242.

XII. DISCURS.

a) fore er trykfejl for forte; rettet i Falsters eget exemplar.

b) oculus er trykfejl for oculis; rettet i Falsters eget exemplar.

c) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: Aldus Manutius,.....og andre. Sammenlign Morhof.....22 og hvad sammesteds ....til pag. 33, samt Huëtii Commentar. de Rebus — p. 164. — Aldus Manutius er den navnkundige venetianske humanist og bogtrykker (1449—1515). Om Morhof og hans Polyhistor se 2. del, note b til VI. discurs, og om den franske biskop Huët og hans selvbiografi, der her anføres, 1. del, IV. discurs, note r og IX. discurs, note r.

d) De Leg. Gent. Lib. (om at læse hedningernes bøger). Cap. XIX. — Om kirkefaderen Basilius den store (d. 379) se 1. del, II. discurs, note g. Hippokrates er den navnkundige græske læge (c. 460—377 f. Chr.). — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

e) De Senect. (om alderdommen) Cap. XI.

f) Vid. *Ὑγιεινὰ Παραγγέλματα* (Sundheds-forskrifter). — Om Plutark se 1. del, note f til V. discurs.

g) In Lib. de Tuenda Sanitate Studiosorum (I sin Bog om at tage Vare paa de Studerendes Helbred). — Den tyske læge Gregorius Horst (1578—1636), professor i Wittenberg, Giessen m. m., senere Physicus primarius i Ulm, er bl. a. forfatter til den nævnte tractat: de tuenda sanitate litteratorum, libris II.

h) In Institut. Rei Schol. — Joh. Matth. Gesner (1691—1761) var klassisk filolog og skolemand, bl. a. konrektor i Weimar 1715—29, rektor i Leipzig 1730—34, og forbedrede undervisningen på mange punkter ved sine reformer.

i) Orig. VI,7. — Om den spanske biskop Isidor

af Sevilla (d. 636) og hans encyclopædiske værk Origines se 1. del, note i til XXXV. discurs. Om antikvaren Varro se 1. del, note l til II. discurs, om kirkefaderen Augustinus 1. del, VI. discurs, note f, om kirkefaderen Origenes 1. del, XIV. discurs, note f.

j) Procem. (i fortalen) § 16. — Om Diogenes Laërtius se 1. del, note d til II. discurs; om de nævnte filosoffer se bl. a. 1. del, II. discurs, note i, IX. discurs, note b og d, XIV. discurs, note f, XXXI. discurs, note d.

k) Senec. Epist. 88 et Quintil. I,8. — Om Quintilian se 1. del, V. discurs, note l, om Seneca 1. del, VII. discurs, note b. — Didymos levede i 2. halvdel af 1. årh. f. Chr. —

l) Ulisses Aldrovandi var en anset italiensk naturforsker (1522—1605). Den lærde ægyptolog og sprogmand Athanasius Kircher (1620—80) var professor i Würzburg og senere i Rom; om Cardano se 1. del, note c til I. discurs.

m) In Libro de Judiciis doctorum (I sin Bog om de Lærdes Meninger) T. I Part. II, c. 11. — Den franske kritiker Adrien Baillet (1649—1706), bibliothekar hos præsident de Lamoignon, er bl. a. forfatter til det her citerede skrift: Jugemens des Savans sur les principaux ouvrages des Auteurs.

n) Om den lærde Morhof og hans Polyhistor se 2. del, note b til VI. discurs.

o) In Commentario de Reb. etc. L. I, p. m. 17. — Om den franske filosof biskop Pierre Daniel Huët (1630—1721) og hans skrift Commentarius de rebus ad eum pertinentibus se 1. del, note r til IV. discurs og note r til IX. discurs, samt 2. del, XXX. discurs, note q.

p) Vid. Blondell. L. II, c. 7. — Hermas er forfatter til et i 2. årh. affattet skrift ved navn Hyrden, der bl. a. indeholder apokalyptiske syner. — Med Blon-

dellus menes rimeligvis den franske reformérte teolog David Blondel (1591—1655).

q) V. Caveus P. II, H. Litter. — Der sigtes til de såkaldte »hermetiske« bøger, der er forfattede i Alexandria og påvirkede af kristen lærdom; jfr. 1. del, VIII. discurs, note f. — Med Caveus menes den engelske teolog Will. Cave, d. 1713, præst i Islington og senere kannik i Windsor; han forfattede bl. a. det her anførte skrift: Historia litteraria scriptorum eccl. (De kirkelige forfatteres litteraturhistorie) i to bind. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: Saalunde bedroge Jesuiterne Inderne med et af Røg medtaget Pergaments-Brev, som indeholdt de Roman-Catholske Læresætninger, for at fange deres Sjæle. He[umann] CRL c. 7. — Falster citerer her vistnok Chr. Aug. Heumann, Conspectus reipublicæ litterariæ (Hannover 1719); se om dette værk og dets forfatter 1. del, XXIII. discurs, note ad.

r) IV, 15, 26.

s) Fabius Pictor var en romersk historiker på Hannibals tid, hvis værker er tabte. Med Cato menes Cato den ældre (234—149 f. Chr.). — Berosos var en babylonisk historieskriver ved tiden om 300; Manetho en ægyptisk historiker omtrent ved samme tid; begges værker er tabte. Filon var navnet på flere græske filosoffer. — Den nævnte Johannes Annius hed egentlig Nanni eller Nannio; han levede 1432—1502 og udgav bl. a. 17 bind Antiquitates variæ, der indeholdt opdigtede texter af tabte oldtidsværker.

t) Carolo Sigonio var en italiensk humanist (d. 1584), der bl. a. forfattede et skrift, som han udgav for at være Ciceros tabte trøsteskrift. — Curtius Inghiramus var en Italiener, der ved midten af 17. årh. udgav en, som han foregav, af ham genfunden text af den antike skribent Prosper Fæsulanus' skrift om etruskiske oldsager, som han uden tvivl selv havde fabrikeret. —

Alph. Ciccarellus var en læge og historiker fra Spoleto i 2. halvdel af 16. årh., som for lignende litterære bedragerier blev sat fast af pave Gregor 13., der 1580 lod ham henrette.

u) Med de attaliske konger menes kongerne i Pergamon, hvoraf tre bar navnet Attalos; efter dem kaldtes herskerhuset Attaliderne.

v) Comment. I in Hippocratem de Natura Hominis, p. 127. — Klaudios Galenos (131—201 e. Chr.) var en af oldtidens navnkundigste læger. En del af hans skrifter er kommentarer til bøger af Hippokrates, bl. a. det her citerede.

x) Cujus Examen Variantium Lectionum Londini 1710 fol. prodiit (Hvis Undersøgelser af ulige Læsemaader udkom i London 1710, Fol.). — John Mill var en engelsk teolog (1645—1707), der bl. a. udgav det ny testamente på Græsk. — Hans samtidige var den engelske teolog Dan. Whitby (1638—1726), kapellan og senere kantor ved domkirken i Salisbury, rektor for St. Edmund sstds. og dr. theol. i Oxford. Han udgav talrige teologiske skrifter på Engelsk og Latin.

y) Edita Rost. 1696, 4. (Udgivet i Rostock 1696, 4°). — Joh. Gottlieb Møller (1670—1700) var professor i Rostock og udgav lærde skrifter om bibelsk textkritik. — Stephan Curcellæus (Courcelles), armiansk teolog (1586—1659), var født i Genève, men levede mest i Amsterdam; han udgav bl. a. det ny testamente med varianter.

z) Vid. Tertull. L. IV adv. Marc. c. 5 sq. — Markion var en gnostiker i 2. årh. e. Chr., der bl. a. anså Jødernes Gud for et lavere væsen end det ny testamentes gud og kun anerkendte Paulus som apostel; af nytestamentlige skrifter anerkendte han kun et Lukasevangelium med noget ændret tekst samt nogle af Pauli breve. Kirkefaderen Tertullian skrev c. 200 det her anførte stridsskrift mod M.

æ) Vid. Theodor. Metochit. pag. 92. — Den byzantinske lærde Theodoros Metochites levede i 14. årh. — Med Aquila menes Aquila Ponticus, der levede på Hadrians tid og oversatte det gamle testamente på Græsk, men indflettede de yngre jødiske traditioner i sin oversættelse.

ø) Conf. Jo. Cleric. Crit. P. III S. I, C. I § 17 p. m. 11. — Lanfranc (1005—1089) var berømt som skolastiker; han var italiener af fødsel og i lang tid munk i det normanniske kloster Bec, hvor han 1045 blev prior. 1076 blev han ærkebisp i Canterbury. — Johannes Clericus (le Clerc) var en arminiansk teolog (1657—1736), f. i Genève, professor i Amsterdam. Blandt hans talrige skrifter findes også Ars critica med anhang: Epistolæ criticæ. Jfr. 2. del, XI. discurs, note n.

aa) In Epistola LXXXII ad Magnum Orat. p. m. 109. — Om kirkefaderen Hieronymus se 1. del, XXIV. discurs, note p.

ab) P. 45. — Om dette skrift af Falster se 1. del, note k til IV. discurs.

ac) Den navnkundige kejser-filosof M. Aurelius Antoninus (161—180).

ad) Obs. Sacr. L. I, C. I, § XVII, pag. 66 sq. — Joh. Lorenz v. Mosheim var en tysk teolog og kirkehistoriker (1694—1755).

ae) L. II, Epist. 228, & L. III, Ep. 335. — Isidor den hellige, munk i Pelusium i Ægypten, levede c. 370—440. Citatet anføres på Græsk og oversættes ikke.

af) L. VII, § 22. — Det er Marcus Aurelius' skrifter, som citeres; jfr. note ac.

ag) Ad Scap. cap. 1. — Om Tertullian se 1. del, IX. discurs, note f.

ah) Matth. 6,2.

ai) L. V, § 6. — Citatet er af Marcus Aurelius, jfr. note ac.

aj) venerantur er trykfejl for vereantur; rettet i Falsters eget exemplar af bogen.

ak) V. Gell. XVII,12; Serv. ad Virg. Georg. III,5 & Quintil. II,17. — Om Gellius se 1. del, I. discurs, note g; om Quintilian 1. del, V. discurs, note l; om Servius' kommentar til Vergil se 2. del, XXVI. discurs, note e; om Thersites og Busiris samt deres lovprisere se 1. del, note l til XIII. discurs, og 2. del, VI. discurs, note ap.

al) V. Plutarch. Apophth. Lac. sub init. (i begyndelsen) p. 208. — Jfr. om dette skrift 2. del, VII. discurs, note c. Falster har engang tidligere (2. del, s. 156) anvendt det samme citat som her. Agesilaos er den som feltherre og statsmand navnkundige spartanske konge (d. 362 f. Chr.).

am) In Bruto c. XVI. Conf. Liv. Lib. VIII, cap. 40 extr. (mod slutningen). Det er historikeren Livius (59 f. Chr.–17 e. Chr.), der citeres.

XIII. DISCURS.

a) Sympos. Lib. IX, Quæst. II, sub init. (o: i begyndelsen). — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. Om Plutark se 1. del, V. discurs, note f; det anf. skrift Symposiaca indeholder bordsamtaler.

b) L. XVIII, c. 2. Conf. VI,13. — Om Gellius se 1. del, I. discurs, note g.

c) I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet i marginen: Om det selskabelige Samfund i Bonn ses i N. Z. (Neue Zeitungen) A. 1734 p. 877. —

d) Om disse navne på de logiske slutningsformer, hvoraf parodiske prøver anføres lige nedenfor, henvises til 1. del, note i til XLVIII. discurs. — in cantamentis er trykfejl for incantamentis; rettet i Falsters eget exemplar.

e) generis er trykfejl for genere; rettet i Falsters eget exemplar.

f) Vid. Gell. III, 14.

g) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: I Venezia ere Kirker indviede til S. Job, S. Moses, S. Samuel.

h) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Hidhen hører Glossalgie (Snakkesyge).

XIV. DISCURS.

a) Citatet anføres på Græsk og dernæst i Löwenklaus latinske oversættelse. — Om Xenofon og hans »Kyropædi« se 2. del, XXXII. discurs, note l. — Joh. Leunclavius el. Löwenklau, lærd skribent, f. i Westfalen, død i Wien 1593, levede en tid ved det savoyiske hof, oversatte mange græske skrifter på Latin; var siden en tid professor i Heidelberg og foretog rejser i Tyrkiet.

b) Denne lovprisning af Frederik 4. har utvivlsomt en brod vendt mod hans søn og efterfølger, hvis åndsretning og tænkemåde Falster sikkert ikke yndede. Jfr. oversætterens indledning til 1. del, s. XXIII f.

c) Vid. Laërt. L. VI § 32. — Om Diogenes Laërtius se 1. del, II. discurs, note d.

d) Plin. Hist. nat. L. XXXV, c. 12. — I originalen er olea trykfejl for oleæ. — Om Plinius den ældre se 1. del, VIII. discurs, note j. Da Pythagoræerne troede på sjælevandring, havde de ligesom de gamle Ægyptere interesse i at bevare liget urørt så længe som muligt.

e) Lib. I, § 96. — Periandros, tyran i Korinth c. 600, regnedes til Grækenlands syv vise.

f) Ibid. § 62.

g) Kratinos var en attisk komedieskriver i 5. årh., af hvis værker kun små brudstykker er bevarede. Verset anføres på Græsk og oversættes på Latin. — Aias, Telamons søn, dyrkedes som værneheros på Salamis.

h) Lib. XV, p. m. 1048. — Den citerede grav-

skrift anføres på Græsk og oversættes på Latin. Om Strabon se 1. del, XIV. discurs, note t. Med Brachmanerne menes de indiske Brahmaner.

i) Vid. Lucian. T. II, Opp. p. m. 587 sq. — Om sofisten og satirikeren Lukian i 2. årh. e. Chr. henvises til M. C. Gertz, Udvalgte Skrifter af L. i Oversættelse (Kbh. 1881); L.s beretning om den kyniske filosof Peregrinos Protevs og hans død på bålet er oversat sammesteds s. 228—49, jfr. indledning og noter.

j) Laërt. Lib. IV § 25. — Den græske filosof og digter Krantor fra Soloi i Kilikien levede c. 300 f. Chr.; han kommenterede bl. a. Platon og kendes som forfatter af et trøsteskrift. — Verset anføres på Græsk og oversættes på Latin.

XV. DISCURS.

a) Ifølge den latinske glossator sigtes der til hr. Clemens Fogh. Se også om ham 2. del, II. discurs, note a. Han var sognepræst i Hvidding i Nordslesvig (i nærheden af Ribe) 1706—51 og søn af præsten Jørgen Fog ved Catharinæ kirke i Ribe.

b) Ifølge samme kilde sigtes der til hr. Thomsen i Fartoft. — Johann Thomsen fra Møgeltønder var præst i Fartoft Syd for Tønder 1718—30.

c) Lib. I, Cap. 10. — Om Quintilian jfr. 1. del, V. discurs, note l.

d) Ifølge den latinske glossator: hr. Schrader, provst i Tønder. Johann Herrmann S., f. i Hamborg 1684, overkonsistorialråd, var provst i Tønder 1728—37.

e) Der menes sikkert: Tønderske, jfr. note d. — ejacta er trykfejl for ejecta; rettet i Falsters eget exemplar. Lidt længere nede er pleroque trykfejl for plerosque; rettet sammesteds.

f) Cap. 53. — Dette og de følgende her anførte

koncilier er ikke almindelige kirkemøder, men lokale landemoder for vedkommende distrikt.

g) Cap. 50.

h) Cap. XI.

i) Mur. cap. 6. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Sammenlign 1. Bog om Pligterne c. 42 til 53. — Om de gamle Romeres [Foragt for] Dans se Macrob. Saturn..... — Om Macrob og hans Saturnalia se 1. del, note f til LIII. discurs. — Det først citerede skrift er Ciceros forsvarstale for L. Licinius Murena, der var anklaget for bestikkelse ved konsulvalg; det andet er hans bog om pligterne.

j) Cap. 54. — Om Sveton se 1. del, V. discurs, note d.

k) Cic. Loc. cit. — Jfr. note i. Det er Cato den Yngre, der her sigtes til.

l) Sueton. c. 8.

m) Trist. L. II, v. 471. — Om Ovids Tristia se 1. del, XXXIX. discurs, note t. — I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet: Isidor. Orig. Lib. XVIII [c..] 8, p. m. 1284, og Capitolinus i Vero c. 4, hvor han kalder Tærningespil.....Sammenlign Juvenal..... — Om Isidors Origines og Julius Capitolinus' kejserlevneder se 1. del, note i til XXXV. discurs og note i og p til X. discurs. — L. Verus var Marcus Aurelius' medkejser.

n) Schrader, se note d ovenfor.

o) Nep. Præfat. (i forordet) & XV,2, 1. — Det er Cornelius Nepos, der citeres, se 1. del, note m til VI. discurs. — Epaminondas er den kendte thebanske statsmand og feltherre (d. 362 f. Chr.).

p) Lib. IV Cap. II, n. 13. — Om Justus Lipsius (1547—1606) se 1. del, note b til IV. discurs.

XVI. DISCURS.

a) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: Sammenlign Hieron. Magius om Kæm-

perne p. m. 475. — Hieronymus Magius el. Maggi, italiensk jurist, f. i Toscana, dommer på Cypern, d. 1572, har efterladt en del skrifter, blandt hvilke det her anførte om giganterne dog antages at skyldes en anden forfatter af samme navn.

b) Lib. III, p. m. 204. — Turdetanerne var et folk i det sydlige Spanien. — Om geografen Strabon se 1. del, note t til XIV. discurs. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

c) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: Om de Philosopher som tillægge Verden en Alder af mange tusinde Aarhundreder ses hos Lactantium VII, 14. 4. p. m. 524 sq. Sammenlign Niceph. Gregor. p. m. 72 og 125. — Om Lactantius og Nikeforos Gregoras se 1. del, note f til II. discurs og note n til XII. discurs.

d) Vid. Morhof. Polyh. Philos. L. II, P. I, C. XI, p. m. 321. — Om Morhof og hans Polyhistor se 2. del, VI. discurs, note b. — Martinus Martinius var en jesuit fra Trident, der i mange år opholdt sig i Kina, hvor han døde 1661. Han udgav forskellige skrifter om Kina og Kineserne.

e) In Philebo sub fin. (I Philebos henimod Enden), p. m. 94. — På det anførte sted siger Sokrates: »Men, siger Orfevs, lader den herlige sang hvile i den sjette slægt. Således synes også vor undersøgelse at hvile ved det sjette punkt i sin bedømmelse....«

f) In Historia Eccles. V. T. pag. 82. — Om Jo. Fr. Budde se 2. del, IX. discurs, note f. Det anførte skrift handler om det gamle testamentes kirkehistorie.

g) De Re Litter. Sinens. — Vid. Jo. Lomeier de Bibliothecis Cap. XI, p. m. 234. — Om dette sidste skrift se 2. del, XI. discurs, note o. — Theophilus Spizel, tysk teolog og polyhistor (1639—91), var præst i Augsburg og skrev bl. a. den her nævnte bog om Kinesernes litteratur (commentatio de re literaria Sinensium).

h) Vid. Fabricii Cod. Apocr. N. T. Part. III, p. 395. — Det er en samling apokryfer til det ny testamente, som her citeres, udgivet af filologen Joh. Alb. Fabricius; se 1. del, note v til LIII. discurs.

i) Lib. I, Meteor. Cap. 14. — Det anførte skrift Meteorologica handler om luftens fænomener.

j) Vid. Columel. L. I, Cap. I. — Hipparchos (c. 190—125 f. Chr.) var en af oldtidens største astronomer; angående Columellas skrift om landbrug henvises til 2. del, XI. discurs, note q.

k) Vide Hesychium in vita Leucippi. — Den græske filosof Levkippos var Demokrits lærer. Hesychios fra Miletos, som her anføres, levede i begyndelsen af 6. årh. og har skrevet en samling biografier af græske skribenter.

l) Vid. Origenis Philosoph. Cap. XIII. — Om Demokrit se 1. del, IX. discurs, note b; om Origenes 1. del, note f til XIV. discurs.

m) L. II, v. 1150. — Om Lucretius se 1. del, note g til XXXV. discurs.

n) Epist. LXXI, p. m. 225.

o) Psalm. CII, v. 27.

p) Lib. I, c. I. — Om Hipparch og Columella se note j ovenfor. Saserna (af slægten Hostilius) var navnet på to landvæsensskribenter (fader og søn) i 1. årh. f. Chr.

q) Genes. (1. Mosebog) III, 17. 19. — Ordene anføres på Hebraisk.

r) L. II, v. 1150. — Om Lucretius se 1. del, note g til XXXV. discurs.

s) Om Columella se note j ovenfor.

t) Lib. II, c. 22. — Om Gellius se 1. del, I. discurs, note g; han citerer den ældre Cato (d. 149 f. Chr.).

u) Lib. VIII V. H. cap. XI. — Om Ælian og hans Variæ Historiæ se 1. del, II. discurs, note p.

v) Epist. LXXIX.

x) Lib. IX. adv. Phys. § 28 pag. m. 555. —

Om Sextus Empiricus se 2. del, VII. discurs, note e. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

y) Lib. VI, Epist. XXI, princ. (i begyndelsen). — Om Plinius den yngre se 1. del, VII. discurs, note a.

z) Vid. Plin. Lib. VII, Cap. 16. Plutarch. de Placit. Philos. Lib. V, c. 27. p. 910. Phleg. Trallian. Lib. de Reb. Mirab. c. 15. Juvenal. Sat. XV, v. 70, alii (og andre). — I Falsters exemplar af bogen er her tilskrevet: Sammenlign Hieronymus Magius om Kæmperne p. m. 475, Edit. Creen. Fasc. VIII, og Morhof. T. II, p. 281. — Om Magius se note a ovenfor, om Morhof 2. del, VI. discurs, note b. — Om Plinius den ældre se 1. del, VIII. discurs, note j; om Plutark 1. del, V. discurs, note f og m; om Juvenal 1. del, II. discurs, note o. — Phlegon Trallianus (ɔ: fra Tralles i Lydien), Hadrians frigivne, udgav bl. a. et skrift om de olympiske leges historie og den her anførte afhandling om vidundere.

æ) Vid. Herodot. Lib. I, pag. m. 30 sq. Conf. Gell. Noct. Att. III, 10.

XVII. DISCURS.

a) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Ligervis som hos Tyrkerne. Se Henningii Bedende Muhammedaner p. 567. — Om dette værk henvises til 1. del, XIII. discurs, note g.

b) Som bekendt betegnedes Sønderjylland ikke sjælden i de tider som »dansk Holsten«.

c) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: Cn. Domitius.... indbragte den Lov, at Præsterne, som hidindtil vare tilforordnede af deres Embedsbrødre, skulde vælges af Folket. [Liv.?] 11, 12, 13.

d) Vid. Gell. XVII, 4. — Menander (342—290 f. Chr.) og hans lidt ældre samtidige Filemon var hovedmændene for den såkaldte nyere attiske komedie (intrige-

stykker o. l.), som Plautus og Terents efterlignede på Latin. De attiske digteres værker opførtes som bekendt som festspil ved Dionysosfesterne, og den i væddestriden sejrende digter belønnedes med en lavrbærkrans. — Om Gellius se 1. del, I. discurs, note g.

e) Lib. II, Hist. Var. Cap. 8. — Om Ælian og hans Variæ historiæ se 1. del, II. discurs, note p. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

f) Satyr. p. m. 314. — Om Petronius Arbiter og hans Satyrikon se 1. del, IV. discurs, note n.

g) Ordspillene er naturligvis noget friere oversatte.

h) Leg. Danic. Lib. II, Cap. III, Artic. II, pag. 113. Vers. Lat. Höyels. — Det er Christian 5.s Danske Lov (i Peder Højelses latinske oversættelse), der citeres; jfr. 2. del, note a til XXIV. discurs, og 1. del, note b til VI. discurs.

i) Cap. XXII pag. m. 169. — Jfr. XV. discurs, note f ovenfor.

j) Cap. XIII, p. 133. — Jfr. XV. discurs, note f ovenfor.

XVIII. DISCURS.

a) I Plautus' komedie »Den storpralende soldat« hedder krigsmanden Pyrgopolinices' forslagne slave Palæstrio.

b) Her sigtes rimeligvis til polemik mod Luther og Lutheranismen fra andre trossamfunds teologer.

c) 1. Sam. XXIV,15, og andensteds. — Ordet anføres på Hebraisk og oversættes på Latin. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en ved bogens beskæring meget beskadiget note: Ligervis som hos Grækerne.....kaldtes en rhetorisk Hund. Se Ælian. H. V. (ɔ: Historia Varia) L. XI,..... — Om Ælian se 1. del, note p til II. discurs.

d) 2. Saml. III,8. — Også dette og det følgende skældsord anføres på Hebraisk og oversættes på Latin.

e) Cap. V,22. — Ordet anføres på Hebraisk. Den sproglige afledning af ordet Rakker fra det jødiske ord Raka er naturligvis umulig.

f) In Judaismo detecto (den afslørede Jødedom) P. I c. 16. — J. A. Eisenmenger (1654—1704) var en jødefjendsk forfatter, hvis her anførte skrift »Entdecktes Judentum« udkom i Kønigsberg 1711, efter at Jøderne havde standset dets udgivelse i Frankfurt (1700). — Også alle de foran anførte skældsord citeres på Hebraisk og oversættes på Latin.

g) P. I, Cod. XC, col. 153, item Cod. CXXXV, col. 305. — Om Bibliotheca Uffenbachiana se 2. del, note u til XXXV. discurs.

h) Lib. I, cap. II, p. m. 15—31, edit. Grischow. — Joseph Bingham (1668—1723), en engelsk præst, udgav 1708—22 værket Origines ecclesiæ (kirkens udspring) or antiquities of the Christian Church, et af de grundlæggende værker i den kirkelige arkæologi.

i) In Convivio Sept. sap. (i skriftet: de syv vises gæstebud) p. 150. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. Om Plutark se 1. del, V. discurs, note f.

j) P. 362 sq. — Den i det følgende nævnte Ochus er den samme som den dygtige persiske konge Artaxerxes III (361—338 f. Chr.).

k) I Falsters eget exemplar er tilskrevet: Sammenlign Ælian. H. V. (Historia Varia)..... p. m. 267. — Om Ælian se 1. del, II. discurs, note p.

l) Lib. VI, Cap. 3, p. m. 545. — Om Quintilian se 1. dèl, V. discurs, note l.

m) In V. *Ὄνος* (ved ordet: Æsel) p. m. 667 sq. — Suidas var en byzantinsk ordbogsforfatter, se 1. del, note g til XLI. discurs.

n) Lib. II, p. m. 121 (= II 47).

o) L. III, c. 4., p. 140. — Om Diodoros fra Sicilien se 1. del, note c til XLVI. discurs.

p) L. IX; conf. Tiraquell. ad Alex. Lib. IV, c. 26, l. g., p. 445. — Andreas Tiraquell, fransk jurist, parlamentsråd i Bordeaux og senere i Paris, død 1558, skrev bl. a. den her anførte Commentar. in Alexandrum ab Alexandro; jfr. note x nedenfor.

q) VI,11,3. — Om Curtius' Alexanderlevned se 1. del, note k til XIX. discurs. — Filotas var Alexanders rytteranfører.

r) Vid. Gell. Noct. Attic. XVII,21. — Om Gellius se 1. del, note g til I. discurs.

s) Laërt. Lib. VI § 59 p. m. 343. — Om Diogenes Laërtios se 1. del, note d til II. discurs. Med Diogenes menes den kyniske filosof af dette navn.

t) Onomast. Lib. VI, Cap. 30 sq. — Julius Pollux var en græsk grammatiker og sofist i slutningen af 2. årh. e. Chr., der bl a. har forfattet den ovenfor anførte ordbog Onomastikon.

u) Vid. Laërt. L. III § 24 p. m. 179.

v) Vid. sis (Efterse, om du vil) Supplementum meum L. Latinæ p. 143. — Falsters her anførte ordbogsarbejde udkom i Flensborg 1717.

x) Lib. IV, Dier. Gen. Cap. 26. — Der menes den italienske retslærde Alexander ab Alexandro (1461—1523), blandt hvis skrifter findes det her anførte: Dies geniales (festlige dage). — De anførte skældsord citeres på Græsk og oversættes på Latin.

y) Lib. de Constantia Sap. c. 17 princ. — Det er begyndelsen af kapitel 17 i Senecas skrift om den vises standhaftighed, der citeres. — Om Chrysippos se 1. del, XXXI. discurs, note d.

z) Vid. Ælian. Hist. Var. Lib. IV, cap. 9. — Om Ælian og hans Historiæ variæ se 1. del, note p til II. discurs.

æ) Vid. Laërt. in Vita Epicuri Lib. X, § 8, p. m. 607. — Conf. Sext. Empir. adv. Mathemat. sub. init. (i begyndelsen) p. m. 215 sq. — Om den skeptiske filosof Sextus Empiricus (en trykfejl i hans navn

er rettet) se 2. del, VII. discurs, note e. — Flere af skældsordene er ordspilsagtige, hvad der i nogen grad er efterlignet i oversættelsen. — Blandt de nævnte personer er Protagoras den kendte sofist (Sokrates' samtidige); Antidoros er ikke kendt som filosof; måske skal der læses Antidotos, en ellers ikke videre kendt stoiker. Om Demokrit se 1. del, IX. discurs, note b. Platonikernes øgenavn sigter til Platons ophold hos tyrannen Dionysios i Syrakus. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: Cyprianus kaldtes af adskillige Coprianus (af *Κόπρος*, Møg); se Lactantium. Saaledes kalder hos Saxonem Grep Erik en Møgdynge og et Skarn; sammenlign Wormii Epistler p. 18. — Om Lactants og Cyprian se 1. del, II. discurs, note f, og VII. discurs, note l, om Ole Worms brevveksling 2. del, XXXII. discurs, note f.

ø) Vid. Lexica Latina.

aa) Vid. Catull. LXXXIV,3. — Om den romerske digter Catullus se 1. del, note n til IV. discurs.

ab) Cic. in Pison. c. 9.

ac) Gell. IV,20. Conf. Salmas. ad Histor. August. p. 484. — Den navnkundige franske filolog Claudius Salmasius (Claude de Salmaise) levede 1588—1653. — Det her anførte værk er en udgave (med noter) af de senere romerske kejserlevneder (Scriptores historiæ Augustæ), der udkom i Paris 1620.

ad) Gell. II,21; XI,16; & Cat. apud Plinium Lib. XXIX, Cap. 1. — Om Plinius' Historia naturalis se 1. del, VIII. discurs, note j. Plinius citerer her Cato den ældre (d. 149 f. Chr.). Ordet, der her er oversat ved Molbo, er Opicus, ɔ: en Osker; således hed den gamle befolkning i Syditalien.

ae) Vid. Horat. I Sat. 10. Conf. Menag. ad Laërt. Libr. IX, § 43, p. m. 409, de Græcis, qui pariter nequam homines *φθείρας*, Cimices, dixere (om Grækerne, der ligeledes kaldte

Skarns Mennesker Væggelus). — Om Menagius se 1. del, note e til IX. discurs.

af) Vide Plautum non uno loco. — (Se hos Plautus på mere end ét sted).

ag) Vid. Gell. VII,12, ex Scipione.

ah) Senec. Epist. XCVII; Juvenal. Sat. II, v. 27, & Gell. II,7. — Der sigtes til den som et ryggesløst menneske kendte romerske politiker Publius Clodius, dræbt af Milo år 52 f. Chr.

ai) Juvenal. Sat. XIV, v. 41, & Gell. II,7.

aj) Vopisc. in Aureliano Cap. 1; Seneca Lib. III de Ira (om Vreden) Cap. 23 & Gell. XVII,12. — Om Vopiscus se 1. del, note a til XXV. discurs. Thersites er den bekendte folkefører i Iliadens 2. sang, der gennemprygles af Odyssevs.

ak) Vid. Sigon. de Nom. Rom. (om romerske navne) pag. m. 1432, & Fest. — Carlo Sigonio var en italiensk humanist (1520–84); om grammatikeren Festus se 1. del, note n til XXXII. discurs.

al) Gell. I,5. — Der sigtes til den bekendte taler Quintus Hortensius (114–50 f. Chr.), Ciceros ældre samtidige; L. Manlius Torquatus var konsul 64 f. Chr.; der sigtes enten til ham eller til hans søn af samme navn.

am) Lib. IV, Epigr. 43. — Om digteren Martialis se 2. del, VI. discurs, note p. Det latinske ord er betydelig uanstændigere end den danske gengivelse, der er holdt lidt ordspilsagtig ligesom den latinske original. — Coracinus er en opdigtet person hos Martial, der udmærker sig ved sin usædelighed.

an) Senec. de Const. Sap. (om den Vises Urokkelighed) c. 17. — Gnæus Domitius Corbulo var konsul under Caligula og kendt for sin skarpe tunge; Cornelius Fidus, Ovids svigersøn, græd i senatet, da Corbulo kaldte ham en skaldet struds.

ao) Vid. Plin. Jun. Lib. I, Epist. 5. Conf. Cicer. Famil. VIII,12. — Om Plinius d. yngres

breve se 1. del, VII. discurs, note a. Det er Ciceros breve til sine venner, som citeres. — L. Junius Arulenus Rusticus var en romersk senator og stoisk filosof, der blev henrettet under Domitian, fordi han havde skrevet lovtaler over republikanerne Thrasea Pætus og Helvidius Priscus. — M. Aquilius Regulus var en lidet anset senator på samme tid.

ap) Sueton. de Ill. Gr. Cap. 15. — Grammatikeren Pompejus Lenæus var en af Pompejus' (den stores) frigivne og skrev bl. a. om urter og planter. — Om Sveton se 2. del, VIII. discurs, note p.

XIX. DISCURS.

a) Den latinske glossator bemærker: Jeg vilde i højeste Grad have ønsket, at baade denne og den næstfølgende Materie havde været udeladte af vor Vens højst ærbare Skrifter. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Sammenlign Holbergs Natur- og Folke-Ret p. 394 sq.

b) Leg. Danic. (ɔ: Chr. 5.s Danske Lov) Lib. VI, Cap. XXII, Artic. V. — Den anføres i Peder Højelses latinske oversættelse; jfr. 1. del, VI. discurs, note b, og 2. del, XXIV. discurs, note a.

c) Vid. Suid. p. m. 345; Athen. Dipnos. L. VI, Cap. XII, p. 247, & Gell. XV,20. — Om Suidas' lexikon se 1. del, note g til XLI. discurs; om den græske grammatiker Athenaios og hans værk Deipnosofistai (de lærdes selskab) se 1. del, XV. discurs, note k, om Gellius 1. del, I. discurs, note g.

d) Laërt. Lib. VI, § 52, pag. 340. — Om Diogenes Laërtius se 1. del, II. discurs, note d.

e) Lib. II de Ordine, cap. 4. — Om Augustinus se 1. del, XI. discurs, note n.

f) Serm. LXVI in Cantic. Cantic. Opp. T. I p. 1041. — Det er den hellige Bernhard af Clair-

vaux's prædikener over Salomons højsang, der citeres; jfr. 1. del, XVI. discurs, note g.

g) Som Tertullian kalder dem i sin anden Bog til Hustruerne, Cap. 6, p. m. 190. — Om Tertullian se 1. del, IX. discurs, note f.

h) V. Socrat. Hist. Eccl. Lib. V, c. 8, & Nicephor. L. XII, c. 22. — Theodosius den Store var kejser 379—395. Om Sokrates' kirkehistorie se 1. del, note k til L. discurs, om Nikeforos 1. del, note j til XXII. discurs.

i) V. Benjam. Priol. L. II de Reb. Gall. § 38, p. m. 71 sq. — Benjamin Priolus, fransk historiker (1602—67), skrev bl. a. 12 bøger fransk historie fra Louis 13.s død (på Latin), hvori han efterligner Tacitus.

j) Satyr. XIV,44. — Om Juvenal og hans 14. satire se 1. del, II. discurs, note o.

k) Jos. VI,25. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Se Jacobs Brev II,25, hvor hun kaldes Skøge.

l) V,1,38. — Om Curtius se 1. del, note k til XIX. discurs.

m) Suid. p. m. 479. — Om Suidas se 1. del, note g til XLI. discurs.

n) Tacit. Annal. II,85, 2. — Om Tacitus se 1. del, VIII. discurs, note r.

o) Carpzov. p. II Pract. Crim. Quæst. 70, Henr. Cornel. Agrippa, alii apud Christianum Gottl. Koch de Obsc. Pontif. Decimis Cap. II § 2 sq. — Henrik Cornelius Agrippa var en kendt tysk Renaissancefilosof (1486—1535); Benedikt Carpzov (1595—1666) en tysk retslærd, professor i Leipzig, kurfyrstelig saksisk geheimeråd, der bl. a. har skrevet den her citerede Practica rerum criminalium. — Chr. Gottlieb Koch, d. 1736, præst og provst i Åbenrå, dr. i Kiel, har bl. a. udgivet den her anførte disser-

tation de Obscoenis Pontificiorum Decimis (om de Paveliges usømmelige Tiender).

p) Sueton. cap. 40 sq. — Om Sveton se 1. del, note d til V. discurs. Caligula var kejser 37—41 e. Chr.

q) Lamprid. in Heliog. c. 20. — Om Lampridius og hans kejserbiografier se 1. del, note p til X. discurs, om Heliogabal se ovenfor, III. discurs, note c.

r) Vid. Æschin. Orat. contra Timarchum p. m. 186. — Den navnkundige athenske taler Aischines (385—314 f. Chr.) blev anklaget af Demosthenes og Timarchos for at være bestukket af kong Filip af Makedonien, men anklagede til gengæld Timarchos for uduelighed; det er denne tale, som her citeres.

s) Part. I, Distinct. XI, Can. I, p. 10. — Jfr. 1. del, XII. discurs, note e.

t) Ibid. Can. V.

u) Deuteron. (ɔ: 5. Mosebog) XXIII,17 sq. »Der skal ingen Skøge være af Israels Døtre, og ingen Skørlevner være af Israels Sønner.«

v) Cap. XXVII de Anima (om Sjælen) p. m. 330.

x) Cap. XII p. m. 78. — Det elibertinske kirkemøde maa have fundet sted i Elimberrum, Auscernes hovedstad i Aquitanien (Sydfrankrig).

y) Ulpian. Lib. I, L. 43 § 1, conf. Jo. Gottl. Heinecc. Commentar. ad. Leg. Jul. & Papiam Popp. Lib. II, Cap. I, § XI, pag. 130 sq. — Den nævnte papisk-poppæiske lov (så kaldet efter forslagsstillerne, de to konsuler) var givet i Augustus' senere år for at fremme sædelighed og ægteskaber i Rom. — Ulpian (d. 228 e. Chr.) er en af de berømteste romerske jurister; Heinecceius var en anset tysk jurist (1691—1741). — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Kejser Tacitus forbød at Horehuse maatte findes i Hovedstaden. Se Vopiscum c. 10. — Tacitus var kejser 275—276; om Vopiscus se 1. del, XXV. discurs, note a.

z) Vid. Novell. p. m. 31. — Novellæ er den af Justinian udstedte samling af nyere love, i modsætning til Digestæ eller Pandectæ, et sammendrag af de ældre juristers arbejder. Se iøvrigt 1. del, note f til XXX. discurs.

æ) Annal. II,85, 1.

ø) Lib. VII, Cap. 5, ex. 7. — Om Valerius Maximus se 1. del, IV. discurs, note t.

aa) *Περὶ Πολιτειῶν* p. m. 983. — Se 1. del, XLIV. discurs, note m. Periandros var tyran i Korinth c. 600 f. Chr. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

XX. DISCURS.

a) Peder Hansen Resen (1625—88), præsident i Kbh. m. m., er kendt som retslærd og historiker; bl. a. udgav han flere af de gamle danske love. — Stadsretten selv, hvis originalexemplar findes på Kgl. Bibliotek, indeholder intet om at den er udstedt af Kristoffer I, men fremtræder som given borgerne af kong Erik Klipping på Danehof i Nyborg.

b) I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet en ved bogens beskæring meget beskadiget tilføjelse: for at [Ribe] Ret ligesom fordum ..... kunde være et Skær, paa hvilket de Anklagede strandede. Valerius Maximus:.... — Om denne sidste se 1. del, IV. discurs, note t.

c) In vita Solonis (i Solons Levned) pag. m. 87. — Om Plutark og hans biografier se 1. del, V. discurs, note f. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

d) I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet en ved beskæring aldeles ødelagt randnote: .....Turcica p. m..... — Jfr. note l nedenfor.

e) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Frode

III gav den Lov (se hos Saxonem V. Bog p. 85), at Horkarlene skulde af de rette Ægtefæller berøves det Lem, hvis Uafholdenhed var Skyld i Synden. Sammenlign H....., I. Bind, p. 46.

f) Vid. Heraclid. Polit. p. m. 985. — Om denne se 1. del, note m til XLIV. discurs. Tenedos er en ø ved Lilleasiens vestkyst.

g) Deuter. (ɔ: 5. Mosebog) XXII,22.

h) V. Plutarch. in Solone p. m. 90.

i) V. Pausan. Lib. IX, p. m. 598. — Om Pavsanias se 1. del, note c til XI. discurs.

j) Strab. L. XVI, p. m. 1130. — Om geografen Strabon se 1. del, note t til XIV. discurs.

k) De Moribus Gent. (om Folkenes Sæder) p. m. 117. — Om Nikolaos fra Damaskos se 2. del, note g til XXXII. discurs. Pisiderne var et folk i det sydlige Lilleasien. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. — I Falsters eget exemplar er her i marginen tilskrevet: Horkvinde skulde hos de gamle Germaner piskes igennem hele Landsbyen, se Taciti Germaniam XIX,2.

l) *Περὶ Πολιτ.* p. 991. — Om Herakleides se note f. — Lepreion var en by i det vestlige Peloponnes. — Citates anføres på Græsk og oversættes på Latin. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en ved bogens beskæring noget ødelagt randnote: Stor. Turcica T. I c. 8(?) p. 106. — Jfr. ovenfor note d. — Der menes rimeligvis Samuel Storovius, der 1585 udgav Historia Chersonesi Turcicæ (den tyrkiske halvøs historie).

m) Man tænker uvilkårlig på Kasten Worm, jfr. 1. del, II. discurs, note a og 2. del, XXXII. discurs, note a.

n) Noct. Attic. XX,1.

o) De tolv tavlers love, der efter overleveringen var skrevne af decemvirerne i årene 451–450 f. Chr., udgjorde grundlaget for den romerske ret. — Motivet:

at skære et stykke ud af skyldnernes kød, gik senere over i Middelalderens novellestof og genfindes som bekendt i Shakespeares »Købmanden i Venedig«.

XXI. DISCURS.

a) Galen. Præfat. Comment. II in Hippocr. de Natura Hominis p. 128. — Om lægerne Galenos og Hippokrates se 1. del, note c til XII. discurs, og 2. del, note n til XXXIII. discurs. Kongerne i Pergamon hed for det meste Attalos, ligesom kongerne i Ægypten Ptolemæos; begge steder var kongerne i 3. og 2. årh. f. Chr. ivrige bogsamlere.

b) Plin. Jun. III, 7, 7. — Om Plinius den yngre se 1. del, note a til VII. discurs. Med Silier hentydes til digteren Silius Italicus (25—101 e. Chr.), forfatteren af digtet Punica; jfr. 2. del, XVII. discurs, note i.

c) Strab. L. XIII p. m. 906. — Om geografen Strabon se 1. del, note t til XIV. discurs. — Apellikon var en stor bogsamler i Athen i begyndelsen af 1. årh. f. Chr.; efter Sullas erobring af Athen (i kampen mod Mithridates af Pontos) førtes hans meget anselige bibliotek til Rom.

d) Senec. Epist. LXXXVIII. — Den græske grammatiker Didymos levede i 2. halvdel af 1. årh. f. Chr. og virkede mest i Rom.

e) Jonsius, Conringius, alii (og andre). — Joh. Jonsius eller Jonsenius, tysk skolemand (1624—59) var født i Rendsborg, rektor i Rendsborg og i Slesvig, siden prorektor i Frankfurt am Main. Skrev bl. a. bøger om filosofiske forfattere, om grammatikere, om hedningernes hellige skribenter m. m. — Herm. Conring, tysk læge, jurist og polyhistor (1606—81), professor i Helmstädt, livlæge hos dronning Christine og Karl Gustav af Sverige, var en uhyre frugtbar forfatter; har bl. a. skrevet om de liberale studier i Rom og i Konstantinopel.

f) Galen. l. c., item Commentar. I, p. 127. — Om Galen se 2. del, XXXIII. discurs, note n.

g) Ibid.

h) Lib. II, Cap. 3. — Om Gellius se 1. del, I. discurs, note g.

i) De III. Gr. c. VIII. — Om Sveton og hans her anførte skrift se 2. del, note p til VIII. discurs.

j) Lib. III Epist. V. — Om Plinius den yngre se 1. del, VII. discurs, note a, om hans farbroder Plinius den ældre 1. del, VIII. discurs, note j.

k) In fine Commentarii cit. (i slutningen af det anførte skrift). Jfr. note a og f ovenfor.

l) Hist. Nat. VIII,30. — Om Plinius den ældre se note j.

m) Noct. Attic. III,17.

n) Noct. Attic. III,17. — Versene anføres på Græsk og oversættes på Latin. Den nævnte Timon var skeptisk filosof og satirisk digter; se 1. del, note b til XXV. discurs.

o) Itinerar. Part. I Cap. 9. — Pietro della Valle (1586—1652) var en Italiener, der berejste Orienten i tolv år og udgav sin rejsebeskrivelse i 59 italienske sendebreve, der senere oversattes til andre sprog.

p) Lib. II, Cap. VII, p. m. 156, edit. Reimmann. — Petrus Lambec, lærd Hamborger (1628—80), 1652 prof. i historie i Hamborg, 1660 rektor sammesteds, drog senere til Wien, gik i Rom over til katolicismen og blev kejserlig overbibliotekar og historiograf. Blandt hans værker findes det her anførte: otte bøger kommentarer om biblioteket i Wien. — Om Reimmann se note e til VIII. discurs.

q) In Epistola IV de Legatione Constantinopolitana & Amasiana A. 1562 d. 16. Decembri Francofurti ad Moenum scripta. — Busbeck (1522—92) var en flamsk diplomat og klassisk filolog, der under rejser i Tyrkiet, bl. a. som kejser Ferdinands gesandt ved det tyrkiske hof, ind-

samlede mange håndskrifter, der nu opbevares i biblioteket i Wien.

r) Lib. IX, cap. 4.

s) Under Aristeas' navn går et (uægte) skrift, der handler om den græske bibeloversættelses tilvejebringelse ved 72 lærde mænd; A. foregives heri at være hofmand hos Ptolemæos Filadelfos. — Isigonos fra Nikaia har skrevet værker om fabler, jærtegn og utrolige ting. — Ktesias var en græsk historiker c. 400 f. Chr., der efterlod et stort, nu tabt værk om Persiens historie. — Onesikritos (ikke Onosikritos) var en græsk filosof, som tilhørte den kyniske skole. — Polystefanos eller Filostefanos fra Kyrene var en græsk historiker i 3. årh. f. Chr., hvis skrifter er tabte (om opfindelser, om Epirus' og Cyperns historie m. m.) — Hegesias var en alexandrinsk filosof i begyndelsen af 3. årh. f. Chr.

t) Lib. I Epigr. 118. — Om Martial se 2. del, note p til VI. discurs.

u) § X. — Joh. Chr. Schöttgen, frugtbar polyhistorisk forfatter og skolemand (1687—1751), var rektor i Dresden.

XXII. DISCURS.

a) Pers. Sat. I,47. — Om Persius se 1. del, note d til XIV. discurs.

b) Cicer. pro Milone cap. 4. — Det er Ciceros forsvarstale for almuetribunen og politikeren Milo, der citeres. Jfr. XVIII. discurs, note ah.

c) Vid. Excerpta e Corpore Statut. Universit. Oxon. Tit. XV, § XI, p. 170.

d) I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet: NB. Heumanni Conspectus Reipublicæ Litterariæ (Udsigt over den lærde Republique) Cap. IV(?), § 55 om Kaarden som de Studerendes Ærestegn. — Om Heumann og hans her anførte værk se 1. del, note ad til XXIII. discurs.

e) Antiquit. XVIII,2. — Om den jødiske historiker Josefos se 2. del, note n til XXII. discurs. Essenerne var en jødisk sekt, organiseret i en art munkeorden.

f) Luc. XXII,36.

g) Denne Ciceronis Spøg findes hos Macrobium Sat. II,3. — Om Macrobius se 1. del, LIII. discurs, note f, og 2. del, XXVIII. discurs, note t. — Spørgsmålet er naturligvis en hånende omstilling af det naturlige: Hvem har hæftet dette Sværd ved Eder?

h) Ovid. Metamorph. I,456.

i) Vid. Chiliad. — Det her citerede værk Chiliades er et stort læredigt af den byzantinske lærde Johannes Tzetzes i 12. årh.; se 1. del, note z til XXVII. discurs. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

j) Ovid. Metam. I,457.

k) V. Pet. Fabri Semest. I,3; conf. Rom. XIII,4. — Det sidst anførte citat er af Romerbrevet. — Pierre Fabre, parlamentspræsident i Toulouse, d. 1600, har skrevet flere værker om antike ænner, bl. a. det her citerede Semestria i tre bøger. — I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet: Om Alexandro Severo, der aldrig tillod at sælge Æresretten til at bære Kaarde, ses hos Lampridium c. 49. — Alexander Severus var romersk kejser 222—225. Om Lampridius se 1. del, note p til X. discurs.

l) V. Burmann. ad Petron. p. 407. — Peter Burmann var en hollandsk filolog (1668—1741), hvis kommentar til Petronius udkom 1709. Se iøvrigt om ham 1. del, XXV. discurs, note b. Om Petronius se 1. del, note n til IV. discurs.

m) V. Stewech. ad Veget. Lib. I, Cap. XX, p. 64 sq., & Lips. de Mil. Rom. Lib. III, Dial. III, pag. 114 sq. — Om den nederlandske filolog Justus Lipsius (1547—1606) se 1. del, IV. discurs,

note b; om den romerske militærforfatter Vegetius og hans kommentator, den lærde Stewechius, se 2. del, note a og h til XXIX. discurs.

XXIII. DISCURS.

a) Lib. XI, c. 3, p. m. 1016. — Om Quintilian se 1. del, note l til V. discurs.

b) IV, 10, 7. — Om Curtius se 1. del, note k til XIX. discurs.

c) Gell. VII, 1. — Om Gellius se 1. del, I. discurs, note g.

d) Frontin. Strategem. I, 11, 13, & Gell. XV, 22. — Om Frontinus se 2. del, XXIX. discurs, note c. — Sertorius var en tilhænger af Marius, der under borgerkrigen opkastede sig til herre i Spanien og først blev overvunden af Pompejus (72 f. Chr.).

e) Plutarch. in Sylla pag. 471. — Om Plutark se 1. del, V. discurs, note f.

f) Minos, læs Minois (Genitiv); rettet i Falsters eget exemplar.

g) Lactant. I, 22, 1 sq. — Lactants' udtalelser om hedendommen er som så mange kirkefædres prægede af en plat rationalisme, idet dyrkelsen af de hedenske guder forklares som udsprunget af bedrag overfor godtroende mennesker. Falster selv har i så henseende også en rem af huden. — Om Lactants se 1. del, note f til II. discurs.

h) Apud Damascenum de Moribus Gentium p. m. 1025. Vid. Homer. Odyss. Lib. XIX p. m. 275. — Det er Odysseen XIX, v. 178—9, der citeres (først på Græsk, dernæst oversat på Latin). Om Nicolaus Damascenus se 2. del, note g til XXXII. discurs.

i) I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet i marginen: Demades [udtalte] for Athenienserne, at Alexander var den trettende Skytsgud. Se Æliani [Historias Varias] Lib. V,

cap. 12...Sammenlign sammesteds Lib. II c. 19: Athenienserne.....Alexander en Gud.....han være Gud. Se [Val. Max.] VII,2, 13 mod Enden. — Demades var en taler i Athen, Demosthenes' samtidige, ivrig tilhænger af Filip og Alexander, d. 317 f. Chr. Om Ælian og Valerius Maximus se 1. del, note p til II. discurs og note t til IV. discurs.

j) In Dialogo Philippi & Alexandri p. m. 162. — Om Lukian se 2. del, XXX. discurs, note a. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

k) L. VII, p. m. 456. — Om Strabon se 1. del, XIV. discurs, note t. Geterne var et folk ved nedre Donau. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

l) Falster oversætter her mindre rigtigt. Der står i den græske original: og kongen var ham behjælpelig hermed, da han mærkede etc.

m) Histor. IV,81. — Jfr. om samme jærtegn 1. del, VIII. discurs, note r. — I det følgende er i originalen indløbet en trykfejl, idet sana esse må rettes til sanasse; den er rettet i Falsters eget exemplar af bogen.

n) Lib. IV de Ver. Rel. Chr. § VIII p. m. 198. — Om Hugo Grotius se 1. del, note c til IV. discurs. Hans her anførte bog om den kristne religions sandhed udkom i Amsterdam 1624.

o) In Vita Hadriani Cap. XXV. — Om Spartianus og hans fortælling om Hadrians jærtegn se 1. del, note r til VIII. discurs. I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet: Se [Den bedende] Muhammedaner p. 429, 430. — Om dette værk af Henning se 1. del, note g til XIII. discurs.

p) Vid. Morhof. Polyh. Philos. Lib. II, P. I, Cap. VIII, p. m. 307. — Om Morhof og hans Polyhistor se 2. del, VI. discurs, note b. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en henvisning til Acta

Eruditorum 1718 p. 399. — Om dette tidsskrift se 1. del, note a til VI. discurs.

q) Vid. Buddæi Parerga Histor. Theol. p. 302. — Om den tyske teolog Budde se 2. del, note f til IX. discurs.

r) Aristot. de Rep. L. V cap. XI. — Det er Aristoteles' navnkundige værk om statens væsen, der her citeres. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

s) Loc. Cit. (ɔ: anførte sted). — Lidt nedenfor er Joannus trykfejl for Joannes; rettet i Falsters eget exemplar af bogen.

t) Joseph. Antiq. L. XIII, Cap. XXIII. — Om Josefos se 2. del, note n til XXII. discurs. Den nævnte Johannes Hyrkan I (Alexander) var Jødernes fyrste og ypperstepræst 135—105 f. Chr.

XXIV. DISCURS.

a) Aabenbart Kasten Worm, se 1. del, note a til II. discurs, og 2. del, XXXII. discurs, note a.

b) Om denne se note a til XX. discurs. Om Christiern II's love kan bl. a. henvises til Allen, De tre nordiske Rigers Hist. II.2, s. 14 ff.; jfr. nu også J. Oskar Andersen, Overfor Kirkebruddet (1917). De er udgivne af Kolderup-Rosenvinge i hans Recesser og Ordinantser 1824 (Sml. af gl. danske Love IV).

c) &, læs ex; rettet i Falsters eget exemplar af bogen.

d) Subtile betyder messeskjorte (egl. fint klædningsstykke). Stukke (Falster har ved en trykfejl sucket) betyder et vidt Ærme; det synes dog at Falster har misforstået ordet som participium af stikke (stukne klæder).

e) Røklin er diminutiv af rok, overklædning, og bruges om den linnede præstedragt, messeskjorten. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en ved

bogens beskæring beskadiget note: Sammenlign Andr. We.....Pont. Rom. (om paverne) fol....

f) Ordet Mensur betegnede i Middelalderens musik nodernes tidsværdi.

g) Profos er en retsbetjent; kongens p. den umiddelbart under kongen stående retsbetjent. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Vebner, se..... p. 201 og oftere.

h) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Klerkenes Ret udeladt, Concil. Tolet. IX, Canon.., p. m. 425. Der sigtes til et af koncilierne i Toledo under det vestgotiske herredømme i Spanien; det 9. holdtes år 655 e. Chr.

i) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Tvært-imod det III. Toletanske Concilium, can. 22, p. m. 366. — Det tredje kirkemøde i Toledo holdtes år 589 e. Chr.

XXV. DISCURS.

a) Om Peder Terpager se 2. del, note h til XVIII. discurs. Om tilsvarende skikke i Ørebro se K. F. Karlsson, Blad ur Örebro skolas äldsta historia (1871—72). — I Falsters eget exemplar er her på Dansk (medens hans randnoter ellers er skrevne på Latin) gjort følgende antegnelse: Udi en gammel Bog skrevet af Sl. Else Morten Lunds(?) finder jeg efterfølgende: A° 1625 d. 1. Maj var vorres Søn Madtz Mortensen May Greve. Dertil blev søden 4 Sider flesk, nok kiøbte vi hvedebrød først for 9 ß, nok første aften i Skolen fik de 4 tønder Øll, god for 12 dlr. Nok 3 dage derefter havde vi hørerne og alle Degnene til giest, og drak de 2 tønder besønderlig got Øll, af god for 6 dlr., Nok fik de hvedebrød og Ost tilhaabe for 2 dlr., nok foræret dem paa Voldborg dag de sang, 1 Krone. — NB.

Riber Skoles Øltønde — item Terpager Rip. Cimbr. p. 503. — Om det sidste værk se 2. del, XVIII. discurs, note h.

b) L. V de Rer. Inv. Cap. II, p. m. 302. — Om Polydorus Vergilius se 2. del, note d til XVII. discurs.

c) Originalteksten er her urigtig; ille in fama er trykfejl for illi in fame.

d) Macrob. Saturnal. I,12. p. m. 245. — Om Macrobius og hans Saturnalia se 1. del, note f til LIII. discurs. Maja var en gammel italisk vårgudinde, efter hvem Maj måned har navn.

e) Pag. 4. — Om den flensborgske rektor Johannes Møller (1661—1725), mest kendt af hans først efter hans død udgivne hovedværk Cimbria litterata, se 1. del, note h til IV. discurs.

f) superiores er trykfejl for superioris; rettet i Falsters eget exemplar af bogen.

g) Ovid. Fast. III,810. — Fasti er et digt, hvori Ovid (43 f. Chr.—17 e. Chr.) gennemgår årets religiøse fest- og mærkedage.

h) L. II, Epist. II v. 197.

i) Pag. m. 107. — Citatet anføres på Græsk og oversættes til Latin. — I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet: Om den Fest, ved hvilken Lacedæmoniernes Drenge øvede sig nøgne, ses hos Xenophon, Memorab. (ɔ: Mindeskrift om Sokrates) Lib. I pag. 570. — Den græske historieskriver Xenofon levede c. 430—360 f. Chr.

j) In Timæo, p. 523. — De anførte ord lægges af Platon i munden på Kritias, der fortæller dem som en gammel historie, han som ti års barn har hørt af en 90 års gubbe. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: Om Anaxagoras, hvilken afslog alle Hædersbevisninger og ikkun ønskede, at Drengene skulde have fri fra Skole paa den Dag, da han gik heden fra Menne-

skene, ses hos Plutarchum, Reip. Ger. Præc. (om regler for at styre staten) p. m. 820. — Laërtius siger p. m. 88, at Drengene aarlig fik Lov at lege i den Maaned, i hvilken han var hedengangen. — Om Plutark og Diogenes Laërtius se 1. del, note f til V. discurs og note d til II. discurs. Den ioniske naturfilosof Anaxagoras levede 500—428 f. Chr.

k) De Spectaculis (om skuespil) Cap. I. — Om Tertullian se 1. del, IX. discurs, note f.

l) Cap. X.

m) suppetant, læs supputent. — Lidt længere nede slettes non foran frequentabit, og Floræ rettes til Flore.

n) Orat. XLII. — Andreas Wilke, anset filolog og skolemand (1562—1631), var rektor i Gotha fra 1592. Blandt hans værker findes Festa christianorum ex poëtis qua veteribus qua recentibus celebrata (De kristnes fester, fejrede ud af gamle og nye poëter), der dog først udgaves 1676 af rektoren Georg Hess.

o) Consultat. XXIV, § 3 sq. pag. 437, nec non Consult. XXV, § 4 pag. 443 seqq. — Gottfried Vockerodt, rektor og professor i Gotha, var f. 1665 i Mühlhausen og døde 1727. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: til hvilke kan føjes Joh. Casp. Wezel, se Neue Zeitungen 1733 p. 805. — Joh. Caspar Wetzel, luthersk teolog (1691—1755), præst i Coburg 1728, trådte med største heftighed op mod den formentlig verdslige og hedenske måde, hvorpå Gregoriusfesten fejredes, og skaffede sig derved mange fjender, så at han i mange år sad som diakon uden forfremmelse.

p) Wolfgang Seber, rektor i Schleusingen (Henneberg, Franken), siden pastor og superintendent sammesteds, var født 1573 og døde 1634. Han udgav teologiske og filosofiske skrifter.

q) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en ved bogens beskæring meget beskadiget note: Ligesom

de Mu.....ske Skoledrenges Forsamling(?) paa Torvet(?) i ...penrode; se [Hübners?] Geographi T. 1, p. 10..... — Huëtius de Rebus [ad eum pertinentibus....] — Om Huet og hans her anførte selvbiografi se 1. del, note p til IV. og IX. discurs; om Hübners geografi 2. del, note c til XVII. discurs.

XXVI. DISCURS.

a) De hoc Morhofius, Fabricius, alii. (om ham ses hos Morhof, Fabricius og andre). — Etienne Dolet (1509—1546) var en berømt fransk lærd og bogtrykker, der blev hængt og brændt som fritænker 3. Aug. 1546. — Om Morhof og Fabricius se 2. del, VI. discurs, note b, og 1. del, XVI. discurs, note k.

b) V. Lomeier. de Biblioth. Cap. IX, p. m. 184. — Andreas Wechel og hans fader Christian W. (d. 1581) var berømte bogtrykkere i Paris, hvis klassiker-udgaver var næsten uden trykfejl. De havde på grund af deres reformærte sindelag en vanskelig stilling i Paris og måtte tilsidst vige pladsen; Andreas grundlagde trykkerier i Frankfurt og i Hanau. — Om Lomejer se 2. del, XI. discurs, note o.

c) V. Colomesii Gallia Orientalis p. m. 22. — Robert Estienne (1503—59) var en navnkundig fransk bogtrykker, der bl. a. trykte fortrinlige udgaver af den latinske og den hebraiske bibeltekst, samt en stor latinsk ordbog, Thesaurus Latinæ Lingvæ. — Om Colomesus se 1. del, III. discurs, note a. — Sorbonne var opr. navnet på en særskilt højskole i Paris, men gik efterhånden over til at betegne det (reformationsfjendtlige) teologiske fakultet sammesteds.

d) De Infel. Litter. pag. m. 482. — Cornelius Tollius, nederlandsk lærd c. 1650, f. i Utrecht, prof. i veltalenhed og i Græsk ved akademiet i Harderwick, udgav bl. a. det her anførte skrift: et supplement til

den italienske humanist Valerianos' afhandling om ulykkelige litterater. — Henri Estienne (Henricus Stephanus), Robert E.s søn (1528–98), var den navnkundigste af bogtrykkerslægten Estienne; se VIII. discurs, note aj; hans betydeligste arbejde var en stor og ypperlig græsk ordbog, Thesaurus Græcæ Linguæ; desuden udsendte han mange klassikerudgaver. Den nedenfor nævnte »Apologie pour Hérodote« udkom 1566; på grund af nogle uhøviske udtalelser var den genstand for forfølgelse, også fra den strænge reformerte retnings side.

e) Michael Servet, kendt teolog og læge (1511–53), forkastede treenigheden og blev derfor brændt på bål i Genève som kætter. — Lucilio Vanini (1585–1619), en fritænkersk filosof, blev ligeledes brændt som kætter (i Toulouse); jfr. 1. del, XL. discurs, note c. — Om Baruch Spinoza (1632–77), berømt nederlandskjødisk filosof af nærmest panteistiske anskuelser, henvises til samme note.

f) In Vita Domitiani Cap. X. — Om Sveton se 1. del, note d til V. discurs. Afskriverne var altid slaver og kunde som sådanne straffes med korsfæstelse. Hermogenes er iøvrigt ukendt.

g) Lib. I, Tit. V, leg. 8, col. m. 170 sq. — Valentinian III var vestromersk kejser 425–55, Marcianus østromersk kejser 450–57. — Manikæerne (se IV. discurs, note ag) var en persisk religiøs sekt, der opstod i 3. årh. og vandt stor udbredelse; den navnkundige kirkefader Augustinus havde endog en tid lang hørt til deres disciple. — Det alm. kirkemøde i Chalcedon fandt sted 451 e. Chr.

h) Leg. VI, col. 168. — Om Theodosius II, østromersk kejser 408–50, og om Codex Theodosianus (438) se 1. del, XIV. discurs, note o. — Nestorios lærte, at de to naturer hos Kristus, den guddommelige og den menneskelige, var sideordnede og begge havde bevaret deres fulde selvstændighed. Hans me-

ninger blev på synoden i Efesos 431 domfældte som kætterske.

i) Leg. Danic. (ɔ: Chr. 5.s Danske Lov) L. II, Cap. XXI, Artic. I. — Citatet er taget af Peder Højelses latinske oversættelse.

j) Ibid. Artic. IV.

k) Ibid. Artic. VI.

l) A. 1617, Sess. XXII. — 1618—19 holdtes i Dordrecht i Nederlandene en stor reformert synode, der fastslog forskellige dogmer, bl. a. prædestinationen.

m) Decret. IVtæ Sessionis 5. Aprilis 1546 pag. m. 679. — Det tridentinske koncilium (1545—63) reorganiserede den katholske kirke med front mod reformationen.

n) Den såkaldte Vulgata, ɔ: den almindelige latinske, af kirken avtoriserede bibeltekst.

XXVII. DISCURS.

a) Tacitus er den berømte historieskriver (c. 55—120 e. Chr.); der tænkes her særlig på en enkelt ytring af ham (»de for deres skændigheder forhadte mennesker, som almuen kalder kristne«, Ann. XV,44); T. tager iøvrigt ikke videre notits af de kristne. — Porfyrios var en nyplatonisk filosof (c. 232—315 e. Chr.), særlig kendt for sit skarpe stridsskrift »mod de christne«. — Celsus var en filosof i 2. årh. e. Chr.. som skrev en bog mod kristendommen ved navn Sermo verus (sandfærdig tale), der især kendes af Origenes' modskrift.

b) I Falsters eget exemplar af bogen er tilskrevet en ved bogens beskæring meget beskadiget note: Maanen [dyrkede?] Grækerne paa mystisk Vis som en Gud.....; se Spartianum i Ha[driano ....] mod Enden. Sammenlign Ma[crobium? Sat.] III c. 8 om Venus, ... Maanen etc. — Om Spartian og hans kejserbiografier se 1. del, note r

til VIII. discurs; om Macrobius og hans Saturnalia se 1. del, LIII. discurs, note f.

c) In Octavio c. 22. — Om Minucius og hans forsvarsskrift for kristendommen (c. 200 e. Chr.) se 1. del, I. discurs, note h.

d) Lib. I, Cap. 9 ad finem. — Om Lactants se 1. del, II. discurs, note f.

e) Lib. I de Nat. Deor. (om Gudernes natur) p. m. 1169.

f) Apud Augustinum de Civ. Dei (hos Augustin i hans skrift om Guds stat) L. VI, c. 5, p. m. 181. — Om grammatikeren Varro se 1. del, II. discurs, note l.

g) Lib. III, Cap. I, p. 228 sqq. — Det nævnte skrift af Falster, der også bærer titlen Quæstiones Romanæ (romerske spørgsmål), udkom 1718. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en henvisning til Lactantius V, 3, 25. — Om denne se 1. del, note f til II. discurs.

h) Tobias Pfanner, tysk jurist og teolog (1641—1716), var amtmand i Saalfeld og hofråd i Gotha. Han har bl. a. skrevet om den renere hedendoms teologiske system.

i) Lib. ad Scapulam p. m. 87. — Om Tertullian se 1. del, IX. discurs, note f.

j) II, 1, 7 sqq. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en henvisning til Orosius L. VI, cap. 1., p.... — Om Orosius se ovenfor, VIII. discurs, note x.

k) Vid. Sermon. nostr. Vol. I, S. XVIII, p. 73. — Falster henviser til første del af nærværende værk (s. 84 i nærværende oversættelse). Ordene Herre forbarm dig citeres på Græsk (Kyrie eleison).

l) Niceph. H. E. L. III, cap. 27. — Om Nikeforos' kirkehistorie se 1. del, note j til XXII. discurs. Cyprian er den kendte kirkefader, d. 258 e. Chr. I Falsters eget exemplar er her tilskrevet en ved bogens beskæring beskadiget note: At Guderne ville gøre

godt(?) mod de gode, efter [Q. Claudium] Quadrigarium. Den sidstnævnte forfatter var en romersk annalist i begyndelsen af 1. årh. e. Chr., hvis værker for det meste er tabte.

m) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: NB. Visdommens Bog XIV, 15.

n) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: NB. Orosius L. cit. p. 417. (jfr. ovenfor, note j). Sammenlign Lactantium 1, 15, 24 efter Ciceronem. — Læg dertil Lampridium i Diadumen. c. 7, som siger, at Antoninerne vare mere værd end Guder. — Om Orosius se VIII. discurs, note x, om Lactantius se 1. del, note f til II. discurs; om Lampridius 1. del, note p til X. discurs; Diadumenianus var Macrinus' søn og medkejser 217—18 e. Chr.

o) Antonio Macedo, jesuit, født i Coimbra 1612, var en tid bl. a. i dronning Christina af Sveriges tjeneste; vendte hjem til Portugal 1671. Blandt hans skrifter findes det her anførte om den kristne verdens skytsguder, der udkom i Lissabon 1687.

p) Der sigtes til de såkaldte ti store kristenforfølgelser, se 1. del, XIII. discurs, note l. — Sidetallet i den følgende henvisning til 1. dels XXIV. discurs må for nærværende oversættelses vedkommende rettes til 112—116.

q) Niceph. H. E. L. III, c. 27. — Om Nikeforos og hans kirkehistorie se 1. del, note j til XXII. discurs.

r) Id. ibid. (sammesteds) c. 28.

s) Id. Lib. IV, cap. 10.

t) Lib. V. H. E. Cap. 19. — Alexander Severus (222—35, se ovenfor, note m til I. discurs) efterfulgtes som kejser af Maximinus Thrax (235—38).

u) Tacit. Annal. XV, 44, 7.

v) Lactant. de Mort. Persecut. Cap. 22. — Om Lactants se 1. del, II. discurs, note f; det her anførte skrift handler om forfølgernes dødsmåder.

x) VI,20, 11 sq.

y) L. VII Famil. Epist. I. — Citatet findes i Ciceros breve til sine venner.

z) Epist. VII.

æ) VI,20, 27 sq.

ø) De Rer. Inv. L. V, Cap. 2, p. m. 303. — Om Polydorus Vergilius se 2. del, XVII. discurs, note d.

aa) De Libris propriis p. 49. — Om Cardanus se 1. del, I. discurs, note c, og IV. discurs, note e.

ab) Ad Autolycum Lib. III § 3, p. m. 279 sq. — Theofilos, bisp i Antiokia, skrev i slutningen af 2. årh. e. Chr. et forsvarsskrift for kristendommen. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

ac) Ibid. § IV p. 291.

ad) Lib. XIII, cap. 8, p. 602. — Om grammatikeren Athenaios se 1. del, XV. discurs, note k.

ae) In Præfatione (i Forordet). — Om Corn. Nepos se 1. del, VI. discurs, note m.

af) Tuscul. Lib. 5. — Det er Ciceros filosofiske skrift Tusculanæ Quæstiones, der citeres. Det har sin titel efter hans landgård i Tusculum. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: Hos Lacedæmonierne var der Dødsstraf for Pæderasti. Se Æliani Historias Varias III,12. — Om Ælian og hans anførte værk se 1. del, note p til II. discurs.

ag) Alcibiad. Dialog. I, p. m. 36 sq.

ah) In Vita Alcib. c. 2.

ai) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: NB. Erythr. Pinacoth. p. 115 de Cataneo. — Janus Nicius Erythræus (egl. Joh. Victor Rossi), italiensk lærd, var f. i Rom 1577 og døde 1647. Blandt hans skrifter findes det her citerede: Pinacotheca imaginum illustrium doctrinæ vel ingenii laude virorum qui se superstite obierunt (Billedbog over de ved lærdom eller

begavelse berømte mænd, der have levet videre selv efter døden).

aj) Om den tyske lærde Christophorus Cellarius se 1. del, XXVI. discurs, note c.

ak) Lect. Var. L. XV, cap. IV, p. m. 1137. — Marc Antoine Muret (1526—85) var en fransk humanist, der virkede i Italien.

al) Ad. Phæd. L. III, Fab. XX, p. m. 368. — Om Phædrus' fabler se 1. del, note q til VIII. discurs; om deres kommentator den tyske jurist Conr. Ritterhusen (1560—1613) se note e til V. discurs.

am) Ad. Apul. Apol. p. 80. — Om Apulejus' Apologi se 1. del, XXVIII. discurs, note s; om dens kommentator juristen Scipio Gentilis (1563—1616) se 2. del, XXX. discurs, note t.

an) Tusc. IV, p. m. 1149. — Om dette skrift se note af ovenfor.

ao) Vid. Wolff. Lect. Memorab. T. II, p. 831 & Christ. Gottl. Koch de Obscenis Pontif. Decimis Cap. II, § 10 sq. p. 22—25. — Om det sidste skrift se note o til XIX. discurs. — Joh. Wolf (1537—1600), dr. jur. fra Bergzabern i Zweibrücken, har bl. a. skrevet det her anførte værk: Lectiones memorabiles et reconditæ (mærkværdige og dulgte læsestykker) s. opera theologico-historico-politica, i 2 dele i folio.

XXVIII. DISCURS.

a) I Falsters eget exemplar af bogen er her tilskrevet en henvisning til Morhof (sikkert hans Polyhistor), men bind- og sidetallet er gået tabt ved bogens beskæring. — Om Morhof se 2. del, VI. discurs, note b. Lige nedenfor skal i originalen filius rettes til filiis; se Falsters eget exemplar af bogen. — Om ærnet henvises til oversætterens indledning (1. bind, s. XLIII). Om motivet oplyser iøvrigt docent dr. Hans

Brix, at i skuespillet Arlequin Empereur dans la Lune (der opførtes 1. gang 1684 og tilskrives Dancourt) bæres A. op til månen af seks gribbe.

b) Cic. Academ. IV,23. — Om den ioniske naturfilosof Anaxagoras se 1. del, XXI. discurs, note c. — Det citerede skrift af Cicero hedder Academica og handler om erkendelsesteori.

c) Vid. Orig. Philosophum. Cap. XII. — Om Origenes se 1. del, note f til XIV. discurs. — Levkippos var en græsk filosof, Demokrits lærer. Dennes atomlære kan måske for en del føres tilbage til L.

d) Lactant. III,17, 19. — Om Lactants se 1. del, II. discurs, note f, om Epikur 1. del, IX. discurs, note d.

e) Om Pythagoras, Anaxagoras og Plutarch se 1. del, V. discurs, note f, XXI. discurs, note c og XXXI. discurs, note k.

f) Vid. Gassend. in vita Peiresc. Lib. V ad ann. 1635. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Sammenlign Morhof. T. II p. 326. — Om Morhof og hans Polyhistor se 2. del, note b til VI. discurs. — I Falsters eget exemplar er endvidere her tilskrevet: Om denne Cornelio van Drebbel og hans optiske Kunststykker ses i Colomesii Historia p. 513 sq. — Om Colomesius se 1. del, note a til III. discurs. — Pierre Gassendi (1592—1655), navnkundig fransk filosof, der også gav sig meget af med astronomi, har bl. a. skrevet astronomerne Kopernikus', Tyge Brahes og Regiomontanus' levneder. — Nicol. Claud. Fabri (el. Fabricius) Peirescius (1580—1637) var en lærd fransk antikvar og polyhistor, parlamentsråd i Aix. — Drebellius er den nederlandske matematiker Corn. Drebbel (1572—1634), stor opfinder af optiske og matematiske instrumenter, konstruktør af den første undervandsbåd på Themsen. — Rubenius er den navnkundige maler Rubens (1577—1640).

g) III,23, 122 — Xenofanes var en græsk digter

og filosof c. 500 f. Chr. Om Lactantius se 1. del, II. discurs, note f.

h) Lib. II de Placitis Philos. Cap. 30. — Det er Plutarks skrift om filosoffernes lærdomme, der her citeres; jfr. 1. del, V. discurs, note m.

i) Lib. II de Theol. Gentil. cap. 18. — Om Gerh. Joh. Voss se 1. del, note e til VI. discurs.

j) Om Origenes se 1. del, XIV. discurs, note f.

k) Om den italienske filosof Tommaso Campanella (1568—1639) se 1. del, note g til XII. discurs.

XXIX. DISCURS.

a) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Chilonis Ord: Regn ikke den Døde til de Fordømte, men pris ham hellere salig. Sammenlign [XXXIX] Discurs [i 1. Del], Pag. 179 (ɔ: oversættelsen s. 189). — Spartaneren Chilon var en af de syv vise.

b) I den latinske original skal for Paulo læses paulo; rettet i Falsters eget exemplar.

c) Citat af Ovids Tristia I,3,11 (ifølge dr. H. Ræders meddelelse). — Se om dette skrift 1. del, XXXIX. discurs, note t.

d) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: NB. Caranza p. m..... Jeg dømmer ej letfærdelig om dem som ere hedengangne til Herren..... ..... Om Letfærdighed se Andream Eborensem..... — Om Carranzas konciliehistorie se 1. del, note h til XXVIII. discurs, om Andreas Eborensis 1. del, VIII. discurs, note k.

e) David Kimchi (død 1235) var en af de bekendteste jødiske rabbinere i Middelalderen. — Det anførte skriftsted lyder: Derfor skulle de Ugudelige heller ikke bestaa i Dommen, ej heller Syndere i de Retfærdiges Menighed; thi Herren kender de Retfærdiges Vej; men de Ugudeliges Vej skal forgaa. — Ambroise

Janviers latinske oversættelse af David Kimchis udlægning af Davids salmer udkom i Paris 1666.

f) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Sammenlign Jacobs Brev IV, 12.

g) Ifølge de latinske randgloser betyder disse forbogstaver Paulus Hansen Kurtz (f. 1684, sognepræst til Darum og Bramminge 1709–45, d. 1754). — Ved Synkretister forstås sådanne, der vil sammensmelte eller udsone de forskellige kirkelige retninger med hverandre.

XXX. DISCURS.

a) Ifølge den latinske glossator sigter Falster til Søren Lintrup og Hans Gram; se om disse 1. del, dedicationen, note a, og 3. del, XI. discurs, note l.

b) Ifølge samme kilde sigtes her til Ditlev Vibe (1670–1735), oversekretær i Danske kancelli, elefantridder (1716), universitetspatron (1718), senere statholder i Norge (1722).

c) Om teologiens dominerende stilling ved universitetet kan bl. a. henvises til N. M. Petersen, Bidr. t. d. danske Litt.s Hist. IV 59 ff. og de der anførte kilder. Jfr. også Edv. Holm, Danmark-Norges indre Historie 1660–1720 I s. 392 f.

d) Attalisk ɔ: hvad der stammer fra kong Attalos af Pergamon, der her nævnes som repræsentant for fyrstelige mæcener. Jfr. XII. discurs, note u.

XXXI. DISCURS.

a) I Falsters eget exemplar er her tilskrevet i marginen: Lipsius sammenlignede de gamle Cyniske Philosopher med Capuciner-Munke. Se hans Vejledning til den Stoiske Philosophie Lib. I, c. 13. — Om filologen Lipsius henvises til 1. del, note b til IV. discurs.

b) Den Berleburgske bibeloversættelse med tilhørende udlægning i mystisk-teosofisk retning udkom i årene 1726—42 i otte foliobind; i anmærkningerne angribes mange steder den officielle kirke skarpt.

c) I den latinske original skal for suis læses qui.

d) Epist. LXXXVIII.

e) Philip Jacob Spener (1635—1705) var Pietismens egentlige fader i Tyskland; Johan Arndt (1555—1621) en af dens vigtigste forløbere som forfatter af opbyggelsesbøger; August Herman Francke (1663—1727) var den, der især førte Pietismen ud i livet på filantropiens og opdragelsens områder.

f) Antigonos fra Socho er den ældste skriftlærde, som den jødiske overlevering nævner. Sadducæerne har sandsynligvis navn efter Sadok, der på Salomons tid var Jerusalems præst, men ingenlunde discipel af den mange århundreder yngre Antigonos; ordet betyder medlemmer af præsteskabet og bruges på Jesu tid om det ret verdslige tempelaristokrati.

g) I Falsters eget exemplar er foran decreta indføjet et si, og to linjer længere nede er animiæ rettet til a nimiæ.

h) I virkeligheden havde de kyniske filosoffer navn af gymnasiet Kynosarges, men ordet kynisk betyder tillige hundsk med hentydning til deres nødtørftige levemåde. — I Falsters eget exemplar er her tilskrevet: Diogenes meddeler selv Alexandro Betydningen af Hundenavnet, hos Laërtium p. 344, sammenlign sammesteds p. 350. Af en Poët kaldes han Himmel-Hund. — Diogenes er den kendte kyniske filosof; om Diogenes Laërtios og hans værk om filosoffernes levneder se 1. del, note d til II. discurs.

i) Vid. Quintil. XII,2. — Om Quintilian se 1. del, V. discurs, note l.

j) Laërt. Lib. VI § 103. — Om Diogenes

Laërtios se 1. del, note d til II. discurs. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

k) Loc. cit. § 104. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

l) Ibid. § 105. Conf. Suid. in v. *Κυνισμός* (ved ordet: kynisme) p. m. 517. — Om Suidas' leksikon se 1. del, XLI. discurs, note g.

m) Lib. III cap. 29, p. 113. — Om Athenaios se 1. del, XV. discurs, note k. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. — Evbulos tiihørte den såkaldte mellemste attiske komedie og virkede c. 360 f. Chr.

n) Lib. cit. § 99. — Den kyniske filosof Menippos fra Gadara levede i Theben i 2. årh. f. Chr.; han var discipel af Diogenes. — Citatet anføres på Græsk og oversætttes på Latin. Om Diogenes Laërtios se 1. del, II. discurs, note d.

o) Bodmeri er lån mod pant i et skib og dets ladning; på grund af risikoen var renten her meget høj.

p) Laërt. lib. cit. § 87 sq.

q) Lib. VII, p. m. 455. — Om Strabon se 1. del, note t til XIV. discurs. Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

r) Lib. cit. § 24 sq. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin. — Ordspillene er læmpede noget efter dansk sprogs krav. — Evkleides var en af Sokrates' elever, stifter af den megariske skole.

s) Epist. XXIX.

t) Lib. cit. § 102. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

u) Ibid. § 94. — Citatet anføres på Græsk og oversættes på Latin.

v) Apologet. Cap. 46, p. m. 40. — Om Tertullian se 1. del, XIII. discurs, note v.

x) Cap. 13. — Om Sveton se 1. del, V. discurs, note d. — Kejser Titus (79–81 e. Chr.) betegnes her som Vespasianus søn i modsætning til Vespasi-

anus fader (kejser 70–79 e. Chr.); begges fulde navn var Titus Flavius Vespasianus.

y) III,15, 11. — Om Lactants se 1. del, II. discurs, note f.

XXXII. DISCURS.

a) Epist. CVI.

b) Juvenal. Sat. XIV, v. 195. — Briganterne var et folk i det nordlige Britannien. Om Juvenal se 1. del, II. discurs, note o.

c) In Dialogo *Χάρωνος καὶ Ἑρμοῦ* etc. (i Charons og Hermes' samtale etc.) p. m. 142. — Om Lukian se note i til XIV. discurs ovenfor.

d) In Orat. IV ad Philosophiam pag. 65 sq. — Jacopo Facciolati (1682–1769) var en anset italiensk filolog, der virkede i Padova. — Om Cartesius se 1. del, I. discurs, note j.

e) Vid. Lomejer. de Biblioth. cap. IX pag. 187. — Se om dette skrift 2. del, XI. discurs, note o.

f) Vid. Gell. VII,3. — Om Gellius se 1. del, I. discurs, note g.

g) Gell. XV,11. & Ælian. IX,12 Hist. Var. — Om Ælian og hans Variæ historiæ se 1. del, II. discurs, note p.

h) Gell. ibid.

i) Marc Antoine Muret var en kendt fransk humanist (1526–85); Justus Lipsius en navnkundig nederlandsk filolog (1547–1606).

j) Pag. 162. — Falster citerer sit eget skrift Cogitationes variæ philologicæ etc. (1719).

k) Tullius = Cicero. Ulpian (d. 228 e. Chr.) var en af de berømteste romerske jurister, hvis værker danner grundlaget for store dele af Justinians Corpus juris.

l) Aulus Cornelius Celsus, romersk forfatter fra 1ste halvdel af 1. årh e. Chr., har efterladt 8 bøger

om lægevidenskab, et brudstykke af et større encyclopædisk værk.

m) Om Clericus se 2. del, note n til XI. discurs; om D. G. Morhof (1639—91) 2. del, VI. discurs, note b.

n) Tabul. cap. X, p. m. 75. — Kebes var elev af Sokrates og optræder i Platons dialog Faidon; det her af Falster citerede skrift af ham er en dialog Pinax, hvortil hans forfatterskab dog er lidet afhjemlet.

XXXIII. DISCURS.

a) Ifølge den latinske glossator hed han Anders Jensen Mahler.

b) Andre antager den hellige Dominicus, Dominikanerordenens stifter, for opfinderen af »Paternostre«.

c) Innocentius IV indførte 1245 den røde silkehat med kvaster som tegn på kardinalernes værdighed, men deres ret til pavevalg skriver sig fra Lateransynoden 1059.

d) infestas er trykfejl for infestat; rettet i Falsters eget exemplar af bogen.

e) In Dialogo Menippi & Philonides pag. m. 222 sq. — Om Lukian se note i til XIV. discurs. I den følgende linje er quam trykfejl for quum.

f) Rhadamanthys var en af dommerne i underverdenen. Seeren og spåmanden Teiresias er kendt fra Homér og de andre græske digtere.

g) Udgavens Læra er trykfejl for Lærd; rettet i Falsters eget exemplar. — Peder Syvs Almindelige danske Ordsprog udkom 1682 og 1688.

h) Jfr. 2. del, XIII. discurs (oversættelsen s. 90 f.), hvor samme fortælling gengives, i det væsentlige med samme ord, efter Lucas Osianders kirkehistorie; jfr. note h til vedkommende discurs. — Et par linjer ovenfor er Paulo trykfejl for paulo; rettet i Falsters eget exemplar af bogen.

i) I Falsters eget exemplar er dette vor (noster) ved Seneca udstreget.

j) Gell. VI, 13. — Om Gellius se 1. del, note g til I. discurs.

k) Protagoras er den navnkundige sofist, Sokrates' samtidige, der roste sig af at kunne gøre sort til hvidt.

l) Infinitivum betyder både ubestemt og uendelig.

m) Vid. Tacit. de Oratore (om taleren) c. 35. — Dette skrift, Dialogus de oratoribus, antages af mange for et ungdomsværk af historikeren Tacitus (55—120 e. Chr.). Jfr. 1. del, XXV. discurs, note l og 3. del, V. discurs, note æ.

n) Laërt. in vita Platonis L. III, § 7, pag. m. 168. — Om Diogenes Laërtios se 1. del, note d til II. discurs.

o) Om Sextus Empiricus se 2. del, VII. discurs, note e.

p) Lactant. de Mort. Persecut. cap. 22. — Om Lactants se 1. del, note f til II. discurs. — Maximian var Diocletians medregent 286—305 og dræbtes af den sejrende Konstantins soldater 310. — Quodam er trykfejl for quondam; rettet i Falsters eget exemplar.

q) Herefter følger i originalen de i oversætterens fortale s. XI omtalte »Erindringer til A. Gellii Fortolkere«, som på grund af deres specielle filologiske indhold ikke er medtagne i nærværende oversættelse. De indledes med et brev fra Falster til hans ven professor Johannes Gottlieb Krause i Wittenberg, hvoraf det fremgår, at det fornemmelig er på Hans Grams tilskyndelse, at han sender dette lille uddrag af sit store manuskript Noctes Ripenses i trykken. Jfr. 1. del, I. discurs, note g.

REGISTER

OVER

DISCURSERNES TREDIE PART

		Pag.
Dedication til Otto Thott		3
Dedication til Otto Schack		7
I.	DISCURS. Om visse Ting som befalde hos Modstandere	9
II.	Criticus straffende sig selv	15
III.	Om nogle nyere Opfindelsers mindre fordelagtige Fordele	20
IV.	Liden philosophisk Prædiken om Hedningernes Kærlighed til GUD og Næsten	27
V.	Om vor Tids barbariske Veltalenhed	37
VI.	Om Titelen: Kongernes Konge	46
VII.	Om en mærkværdig svensk Regnemester	49
VIII.	Jannes og Jambres	55
IX.	Om Fyrstens Myndighed over Borgernes Meninger	60
X.	Kort Begreb af det gamle romerske Hof	66
XI.	Pauli Kamp med vilde Dyr	77
XII.	Litteraire Samvittighedstilfælde	82
XIII.	Forhandlinger ved et philosophisk Gæstebud	91
XIV.	Et ærgerrigt philosophisk Lig	96
XV.	Om utidig Fromheds Trældom	99
XVI.	Om Verdens Alderdom	105
XVII.	Bør Præsterne vælges af Almuen?	110
XVIII.	Et Læs Skældsord, eller: Om de Gamles spottelige Navne	114
XIX.	Bør Horehuse taales i Staten?	119

Pag.

XX. Efterforskninger angaaende Article XLIII i Ribe Bys Stadsret 125
XXI. Om Prisen paa Bøger hos de Gamle ... 128
XXII. Om Peders Sværd 133
XXIII. Om Hoffernes Trylleri 137
XXIV. Uddrag af Christierni II, Danmarks, Sveriges, Norges etc. Konges, Love 142
XXV. Om nogle Drenge-Fester 148
XXVI. Om Straffe for Boghandlere 154
XXVII. Om nogle Ubilligheder af de Christne mod Hedningerne 158
XXVIII. Rejse til Maanen 168
XXIX. Fordømmer ikke! Luc. VI,37 173
XXX. Om den sande Sjæls-Storhed 180
XXXI. Om christelig Cynisme, eller: Sammenlignelse mellem de saakaldte Pietister og de gamle Cynikere 184
XXXII. Om at omskære de Lærdes Forhud 189
XXXIII. Om den gemene Mands Fortrin i Fornuft 194

Noter og Oplysninger 203